

ÜGYÉSZSÉGI SZEMLE

2016/04. ■ I. ÉVFOLYAM 4. SZÁM

ÜGYÉSZSÉGI SZEMLE

2016/04. ■ I. ÉVFOLYAM 4. SZÁM

Alapító: Legfőbb Ügyészség

Kiadó: Országos Kriminológiai Intézet

Főszerkesztő: Prof. Dr. Vókó György DSc OKRI igazgató, professor emeritus (PPKE)

Felelős szerkesztő: Dr. Kiss Anna PhD tudományos főmunkatárs, OKRI,
egyetemi oktató (PPKE)

Olvasószerkesztő: Dr. Kőhegyes Anikó

A szerkesztőbizottság elnöke: Prof. Dr. Belovics Ervin PhD legfőbb ügyész helyettes,
tanszékvezető egyetemi tanár (PPKE), egyetemi magántanár (ELTE)

A szerkesztőbizottság tagjai:

Dr. habil. Polt Péter PhD legfőbb ügyész, tanszékvezető egyetemi docens (NKE),
c. egyetemi tanár (PPKE)

Dr. Lajtár István PhD legfőbb ügyész helyettes, c. egyetemi tanár (KRE)

Dr. Fejes Péter PhD győri fellebbviteli főügyészségi ügyész, adjunktus
(Nyugat-Magyarországi Egyetem)

Dr. Nánási László PhD c. fellebbviteli főügyészségi ügyész, Bács-Kiskun megyei főügyész

Dr. Békés Ádám PhD ügyvéd, egyetemi adjunktus (PPKE)

Prof. Dr. Domokos Andrea PhD egyetemi tanár (KRE)

Prof. Dr. Gellér Balázs József PhD ügyvéd, tanszékvezető egyetemi tanár (ELTE)

Prof. Dr. Görgényi Ilona PhD egyetemi tanár (Miskolci Egyetem)

Szerkesztőbizottsági titkár: Dr. Sárk Eszter tudományos munkatárs, OKRI

Tördelő, grafikus: Dr. Kőhegyes Anikó

Weboldal tervező: Legfőbb Ügyészség Informatikai Főosztály

TARTALOM

2016/04

TANULMÁNYOK

- 06** Vókó György
A büntetéstani jelene és jövője II.
- 52** Bárd Petra – Tóth Zsanett
Gyűlölet-bűncselekmények Magyarországon III.
- 80** Herke Csongor
A mediáció elrendelésének szubjektív feltételéről

KEREKASZTAL-BESZÉLGETÉS

- 92** Kommunikáció a biztonságos világért, kommunikáció
a biztonságos Magyarorszáért
XXI. Kriminálexpo

HÍREK

- 100** Megközelítési irányok a hamis műtárgyak azonosításában
HENT konferencia 2016. december 7-én

NEMZETKÖZI FIGYELŐ

- 104** Békés Ádám
Három csapás,
különös tekintettel a strasbourgi joggyakorlatra

KÖNYVAJÁNLÓ

- 122** Könyvismertető
Kiss Anna
Herke Csongor: Az osztrák és a spanyol büntetőeljárás alapintézményei
- 130** Válogatás a szakirodalomból

VÓKÓ GYÖRGY¹

A BÜNTETÉSTAN JELENE ÉS JÖVŐJE II.

A büntetés XXI. század eleji értelmezése Európában

A demokratikus társadalom a jogállam igazságszolgáltatását napjainkban olyan büntetés kigondolására készíti, amely eleget tesz a törvénynek, az áldozatnak vagy sértettnek, de ugyanakkor az elítéltnak is azért, hogy utóbbi képessé váljon a börtönlogikával szembehelyezni a saját személyes erkölcsét.

Kizárólag a szükséges és arányos, valamint az egyénre szabott és értelmes büntetés lehet igazságos, vagyis az, amelyik az elítélt emberi jogait is tiszteli. A kettős cél, amit egy demokrácia maga elé tűz a fogvatartott személyekkel szemben, nem lehet más, mint a szankció hatékonyságának növelése és az elítélt visszailleszkedésének előkészítése. A börtön alkalmazásának és szenvedést okozó mivoltának a korlátozása, ugyanakkor „láthatóvá” tétele és elfogadása a demokratikus rendszer büntető parancsoló imperatívuszainak szükségszerűségei.²

A tét nem más, mint a bírói büntetés háromszögét alkotó összetevők – az elkövető, a sértett és a törvény – újraértékelése, a helyreállító, újjáépítő igazságszolgáltatási elgondolás által indukált viszony-dinamika impulzusa alatt. Az újraértékelést az a szerénység szellemétől vezérelt ösztönzés kellene, hogy mozgassa, ami az emberi szellem és szív számára továbbra is botrányt jelent: azaz a büntetés kínos mivolta. Ezáltal három irányba ágazó kérdés vezérlete alá kerülne: hogyan lehet egyszerre elégtételt szolgáltatni a törvénynek, az áldozatnak, in fine az elítéltnak is? Mennyire képes alávetni magát egy helyreállító, újjáépítő igazságszolgáltatás céljának e három komponens?

a) A büntető rendszerek filozófiája – ellentétben a megtorlás rendszerével – a bűncselekményt helyezi a középpontba. Nem tudni, hogyan létezhet egy jól rendezett társadalom nagyobb tilalmaktól artikulált törvénykönyvek rendszere, illetve ismert és erővel kikényszerített szankciók védelme nélkül.

1 Prof. Vókó György DSc OKRI igazgató, professor emeritus (PPKE)

2 MAURICE, Philippe: *Életre szóló gyűlölet*. Le Cherche du midi, második zsebkiadás, Párizs, 2002. 296–299. (Franciaországban az Alkotmánytanács tagja, a történelemtudomány doktora, szociológus, egyben hajdani rab, akit halálra ítélték, majd kegyelmet kapott; 23 évet ült börtönben.)

A törvény érdekének a fogalma megköveteli, hogy a közrend tisztán politikai gondolatával összefüggésben újragondolják, új alakba öntsék. Ezt az érdeket viszont nem lehet meghatározni egy harmadik entitás: az állam kötelessége, feladata nélkül, ami nem más, mint az állampolgárok biztonságának vagy épségnek nevezett elsődleges jogának a megvédése. A közrend ilyen felfogása kikényszeríti, hogy ne válasszuk el a törvény transzcendens (magasabb rendű) ideáját a megvédendő társadalom immanens (benne rejlő) ideájától. A törvény és a társadalom védelmének említése ez esetben nem utal heterogén tervekre, olyanokra, amelyek alkalmasak arra, hogy teljesen különböző pólusokon kössenek ki.

Törvénykönyveink politikai gyökerei, ideértve a büntető törvénykönyvet is, megkövetelik, hogy synergiába (egyidőben alkalmazva egymás hatását támogatja és erősíti) állítsuk a két megcélzott ideát.

Mit jelentene a törvény idézése a maga eljárásbeli formalitásaival, ha nem tennénk fel újra és újra a bizalom kérdését, amit a társadalom tesz fel: miféle együttélési akarat fejeződik ki egy történelmi közösség politikai szervezetében?

Ha így tesszük fel a kérdést, nem válik heterogénné a törvény és a közrend kielégítése; összekapcsolódásuk a képviseltek szintjén valósul meg, itt jön létre egy társadalom morális egysége, itt válik szimbólummá. E nívón a büntetés szimbóluma és a társadalmi szimbólum kongruens (egybevágó).

Az, amit a politikai gondolkodás hozzáadhat a pszichológiai vagy szociológiai jellegű mérlegeléshez, nem más, mint a hatalom függőleges tengelye és az együtt élni akarás vízszintes tengelye közötti artikuláció (tagolás)³. Széles körű szakmai, társadalmi, politikai megvitatása szükséges minden szankcionálást tartalmazó szabálynak, még ha jogharmonizációs kérdésről is van szó. Köztudott, hogy dinamikus, tervszerű munka szükséges ehhez. Erre valók az apparátusok.

Az állampolgár biztonsághoz való joga és a harmadik (az állam) kötelessége az a páros, amelyben legkönnyebb elemezni a kérdést. Viszont a magas arány – a biztonság mint jog – nem működik az áldozatnak és az elkövető félnek adandó kettős elégtétel nélkül. Potenciális áldozatként és potenciális elkövetőként, sértő félként követeljük jogunkat a biztonsághoz.

b) Az áldozatnak adandó elégtétel oldaláról kell megkülönböztetnünk azt a párost, amit az áldozat az ellene agressziót elkövetővel alkot. E páros, az igazságos bosszú

3 V.ö.: RICOEUR, Paul: „Az igaz, valamint az igazságszolgáltatás és ennek kudarca.”, Cahier de l'Herne, 81. szám 304–306.

paradigmájában fellelhető sértett és a sértő kettősének az örökös ellentétében feszül, amiben a fő hangsúly az áldozatra esett. E címen őrzi meg az igazságos büntetés paradigmája azt, ami a legjobb a bosszú etikájában, nevezetesen: visszaadni az áldozatnak a megbecsülést, a jóhírnevet, amit a sértés megsebzett. A biztonsághoz való jog, mint a törvény fennhatóságának ellensúlya, ily módon hasznosítja a sértett igaz haragjából fakadó bosszúvágy erejét. E tekintetben az agressziót elszenvedett fél marad elsődleges haszonélvezője – európai szakzsargonnal – a törvényszék és a büntetőper intézményének, ugyanis a panasztevő (feljelentő) jogi helyzetét a közbűr változtatja át az elismert áldozatévá.

Ám az az elégtétel sem válik sosem teljessé, amiben az áldozat részesül. Ha a törvénynek adott elégtétel azzal a kockázattal jár, hogy sohasse válik istenségétől megfosztottá, az etikai terror terhétől eléggé megszabadítottá, az áldozatnak adott elégtétel azzal a kockázattal jár, hogy sose válik eléggé humanizálttá. Nem azért, mintha félni kellene a panasz túlzásaitól, ami a düh, illetve a szenvedéllyé vált harag formáját öltheti, a bosszúvágnak, esetleg a gyilkolási vágy aljas vonásait kölcsönözve. Leginkább épp az ellenkezőjétől kell tartani.

A bíróság előtti megjelenés feltételei ordítóan egyenlőtlenek. Ez az egyik oka annak, hogy a szegények aránya a börtönökben olyan nagy. A logikai botrányhoz itt egy szociológiai botrány is társul. Az áldozatnak adott elégtétel inadekváttá válik az igaz panaszhoz hozzáadódó rossz szenvedélyek miatt.

Fentebb már kimondtuk, hogy a bosszút igénylő igaz haragja könnyen dühhé, veszettséggé, ölési vággyá válhat. E ponton pillanthatjuk meg, hogyan billeg a megcsúfolt fizikai és morális integritás a helyrehozatalát célzó legitim óhaj, illetve a bosszúvágy, a tiszta erőszak között. A bosszúnak járó helyrehozatal horizontján még mindig és állandóan kirajzolódik a bosszúvágy, törésponttá válik a jog és az erőszak közötti rejtett artikuláció. Ilyen kétértelműségek árán válik a jog határai között az áldozatnak nyújtott elégtétel a büntetés értelmének integráns részévé.

c) Szó sem lehet tehát arról, hogy az elítéltnak nyújtott elégtétel címszava alatt el lehessen helyezni az elítéltek, elsősorban fogvatartottak rehabilitációját, amit a modern gondolkodók doktrínája távol akar tartani a megtorlás fogalmától?

Az lenne az igazán erős gondolat ezzel kapcsolatban, ha a bűnös iránti gondoskodás, Platón Gorgiasz-ának felejtethetetlen öröksége, mihelyt a törvénynek adott elégtétel alapján, az áldozatnak nyújtandó elégtétellel párhuzamosan, elítéltnak nyújtandó

elégtételként értelmezzük, már nemcsak alaki jelentőséggel bírna a büntetés értelme szempontjából. Ez lenne a bosszú rendszerének az utolsó visszhangja a büntető igazságszolgáltatáson belül: a bűnös az áldozat ellenpartnere marad.

Végülis, ugyancsak a bűnösnek nyújtandó elégtétel címén foglалható a közrend védelmének a kontextusába a lélek terápiája és a híres platóni gyógyszer: ugyanis jó a potenciális áldozatnak, ha a fogvatartottak megtartják az állampolgárok közösségébe való visszatérés, illetve az állampolgársághoz tartozó jogok teljes visszaadásának a perspektíváját. Ilyen értelemben a visszaadást célzó intézkedések, a bűnösnek nyújtott elégtétel gondolata révén, indirekt módon – az áldozatnak nyújtott elégtétel kiegészítő elégtételeként – beletartoznak a büntetés értelmébe.

Ma mindenki megegyezik abban, hogy e feltételt szinte lehetetlen kielégíteni; de egyedül megvalósítása képes arra, még ha valószerűtlen is, hogy a modern gondolkodók doktrínája által megközelített pragmatikus megfontolások, a hasznosság egyetlen szempontja alapján, újra bekerüljenek a büntetés értelmébe.

E tekintetben a rehabilitáció folyamatának egyik aspektusa az lenne, hogy a fogvatartott fogjon hozzá memoárja megírásához, az áldozattal való hajdani erőszakos viszony elmeséléséhez. Ez lenne a büntett utolsó ténybeállítása, utolsó bírósági megjelenés a sértett és a sértő között, melynek fényében újra lehetne értékelni az áldozattal szembeni igazságtalanságot.

E címen egyfajta megbánás lenne a megbocsátás inkognitója. Így kevésbé lenne sokkoló Hegel megjegyzése, miszerint a legextrémebb büntetés is tiszteletére válik a bűnözőnek, amennyiben nem állat, hanem ember kapja. Valószerűtlennek tartani az efféle kimenetelt, annak bevallását jelenti, hogy a büntetés paradigmája, még ha az elégtétel conceptusa (vázlata, fogalmazványa) környékén kap is újra helyet, képtelen megszűntetni a botrányt, amit a büntetés az értelemnek jelent.

2005-ben az „áldozat-érzékenység” folyamatát végigkísérve a jogalkotók eljutottak az új belga büntetés-végrehajtási törvény mediációjával kapcsolatos rendelkezések elemzéséig, és megszületett egy szorosabb, hangsúlyosabb resztoratív igazságügyi rendszer (továbbiakban: RIR) terve, ami a stratégiai alkotásban, a képzésben és a politika felszínén is megjelent.

Resztoratív tanácsadók már 10 éve aktívan dolgoznak a belga börtönökben: foglalkozásokat szerveznek a sértettekről és a RIR-ről a fogvatartottaknak és a börtönszemélyzetnek egyaránt; kapcsolatokat hoznak létre és tartanak fenn a mediációs szolgáltatókkal, más RIR- és sértett-központú programokkal (mint például a „Sértett a

nézőpontban” – továbbiakban: SN), illetve a helyi közösség lelkészével.

A RIR-rel kapcsolatos elképzelések bekerültek Belgium Büntetés-végrehajtási Törvényének (2005. január 12.) számos szakaszába. A resztoratív börtönök kialakításáról 1998-ban kezdődött kimutatás adta az első lökést ahhoz, hogy az SN-t a belga börtönökben bevezessék.

A 2000. év során a flamand kormány által megjelentetett irányelv nem csupán a fogvatartottak jogainak és szükségleteinek a kielégítését célozta meg, hanem a személyes megközelítést is hangsúlyozta, és az elkövetőket olyan emberekként kezelte, amilyeneknek a sértett és a társadalom szánta, azzal, hogy az elkövetőknek a kárt vissza kell állítaniuk vagy a megsértett jogviszonyt meg kell javítaniuk.

Ebben a vonatkozásban a hatóságok megpróbálták felkelteni a felelősségérzetet a fogvatartottakban, segítve őket, hogy reflektálni tudjanak jogellenes magatartásuk konzekvenciáira, és hogy ösztönözzék őket, ha lehetséges: valamilyen jóvátételt adjanak a sértettnek és a társadalomnak.

Az SN-foglalkozások alkalmával a viktimalizációról szóló ismeretek a börtönben legalább három formában megjelennek:

- az egész foglalkozás-sorozat alatt az SN-szakemberek magas szintű (akadémiai) tudással rendelkeznek kriminológiából, pszichológiából és/vagy szexológiából, megtöltve a foglalkozásokat a sértettel és az empátiával kapcsolatos szókinccsel és ismerettel;
- a sértetteket megkérlik, hogy osszák meg tapasztalataikat a résztvevőkkel, és nyíltan meséljenek a bűncselekmény után történekről;
- a foglalkozásokat olyan szakemberek segítségével szervezik, akik jártasak a sértettek támogatásában, továbbá ügyvédekkel, akik sértettekkel kapcsolatos ügyeket beszélnek meg és polgári kárigényeket rendeznek.

A bűncselekmények áldozataival kapcsolatos növekvő „érzékenység” számos új, a sértettekhez köthető reményt keltett, melyek közül néhányat jogszabályi rendelkezések öntöttek formába [pl. a Büntetés-végrehajtási Törvény (2005. január 12.) és a feltételes szabadlábra helyezésről szóló 1998. évi március 5-i és 18-i rendelkezések].

Az új belga Büntetés-végrehajtási Törvényben a sértettekre irányuló figyelem és a resztoratív megközelítés a börtönökben formálisan a törvény számos §-ában megtalálható. A 9. § a resztorációt mint a börtönbüntetés egyik célját sorolja fel; ugyanezen § (3) bekezdése az egyéni fogvatartási tervet (azaz a börtönbüntetés alatti fejlesztő programok

megtervezését, amelyet az elítélttel közösen, vele egyetértésben visznek véghez, és amely a munkavégzést és tanulást, a sértettel való közvetlen tevékenységeket stb. tartalmazza) a RIR-hez köti.

Egy másik fontos szakasz a fogvatartási terv tartalmához köthető. A fogvatartási tervtől elvárják, hogy tartalmazzon resztoratív tevékenységeket, még pontosabban olyan tevékenységeket, amelyek „a sértettnek okozott kárhoz” kapcsolódnak. A 82. § a börtönfoglalkoztatást tárgyalja és azt, hogy ez hogyan szolgálja a sértett javát, továbbá a jóvátételt és a tartozás visszafizetését.

Egy következő paragrafus (84. §) azt javasolja, hogy a börtönfoglalkoztatást részben a fogvatartási terv alapján ismerjék el (mely során a resztorációs cél játszik szerepet).

A Büntetés-végrehajtási Törvény parlamenti vitája során felmerült a kérdés, hogy melyek lesznek a lehetséges következményei annak, ha egy elítélt nem hajlandó együttműködni a saját fogvatartási tervének felvázolásában. A kérdést feltevő parlamenti képviselő (Jean-Pierre Malmendier) véleménye szerint az ilyen visszautasítás nem maradhat konzekvenciák nélkül. Az igazságügy-miniszter (Laurette Onkelinx) válaszában hangsúlyozta, hogy „közvetett konzekvenciák” származhatnak a visszautasításból, pl. említést tesznek róla a feltételes szabadlábra helyezéssel kapcsolatos előterjesztésben.⁴

Az 1998. évi március 5-i és 18-i törvények új eljárást léptettek életbe, amely szabályozta, hogy miként biztosítsák a fogvatartottak számára a feltételes szabadlábra bocsátást. A jelentkező fogvatartottakat megkérték, hogy állítsanak össze egy reintegrációs tervet, melyben bemutatják: milyen lépéseket tettek a börtönbüntetés ideje alatt, és mit terveznek a szabadlábra bocsátásuk esetén (beleértve többek között a munka és lakhatás terveit).

A sértettekkel szembeni magatartás is fontos „tényezővé” vált. Ezt szintén belevették a feltételes szabadságra helyezésről szóló törvénybe. A 3. § (3) bekezdés e) pontja szerint a feltételes szabadlábra bocsátás egyik ellenjavaslata lehet, hogy milyen a fogvatartottnak a bűncselekmény sértettjével szembeni magatartása. Így, ha a fogvatartott nem tudja felmutatni: tett lépéseket a sértett irányába, ez okot adhat arra, hogy továbbra is börtönben tartsák. Ezzel szemben a feltételes szabadságra bocsátást előkészítő bizottság a sértett irányába tett lépéseket pozitívan értékeli.

4 Belgian Chamber of Representatives. Compte rendu intégral/Integraal verslag. Séance plénière/Plenumvergadering. Brussel, 2004.

A börtönbeli resztorációs programoknak – mint pl. az SN vagy a sértett-elkövető mediáció végrehajtása, illetve az új jogszabályi rendeletekhez és büntetőstratégiához fűzött elvárások – hozzá kell járulniuk az eredeti „jogsértés” (azaz a jogszabály megsértése, amelyet szabadságvesztés-büntetéssel szankcionálnak) újradefiniálásához és újra központba állításához a „károk” figyelembe vételével, eljutva azokhoz a fájdalmas konzekvenciákhoz, melyeket a törvényszegés okozhatott a közvetlenül (vagy közvetve) érintettek számára.

Ez az elkövetőkkel való foglalkozás a káros következmények és érzelmek vonatkozásában a törvénykezési apparátus racionális és felelős szereplőit arra sarkallja, hogy költségelőny-analízist végezzenek, és felmérjék a büntető szankció várható elrettentő hatását. Ez az, ami látszik az ítélelhozatal szintjén a háttérben, és ami egy új dimenziót hoz előtérbe: az embert és az érzéseit.

Azon túl, hogy az elkövetőt „bukott döntéshozónak” bélyegzik, – saját meggyőződése szerint is – az elítélt egy érzelmileg inadekvát emberi lényként jelenik meg. Az esetek túlnyomó többségében hiányzik a szókincse, hiányoznak a képességei, hogy a potenciális sértett helyzetébe képzelje magát – és mint ilyen, folyamatos veszélyt jelent a társadalom többi tagjára.

Az új kezdeményezések, amelyek a belga büntető igazságszolgáltatás stratégiai fejlődéséből fakadnak, azt sugallják, hogy a rehabilitációs ideológia négy komponense (munka, iskola, erkölcsi hatás és fegyelmezés), mely különböző mértékben, de majd négy évszázada uralta az elítéltekkel folyó munkát, most egy ötödik komponenssel egészült ki: az inadekvát érzelmi képességek orvoslásával.

Hasonlóan a többi képességekhez, az érzelmi képességekkel történő foglalkozás lehetősége azonban csak a teljes börtönpopuláció kis része számára elérhető.

Például az SN-programba való bekerülés három módon is korlátozva van:

- a személyi állomány korlátozott száma és a kis létszámú civil szervezetek óhatatlanul is korlátokat állítanak: a program mindössze három, 2005-től öt börtönben működik Flandria 17 börtönéből;
- azok az elkövetők (pl. a kábítószerrel visszaéléssel büntetettek, embercsempészek), akik nem köthetők beazonosítható sértetthez, általánosan kizártak a programból,⁵
- a szigorú kiválasztási folyamatok – melyek felvételi beszélgetésekből és néha a pszichoszociális szolgálatokkal folytatott konzultációkból állnak a börtönben – eleve

5 Volt néhány kísérlet olyan elkövetőkkel, akik úgynevezett „sértett nélküli” bűncselekményt követtek el, de őket eddig általában kizárták a programból.

megszűrik azokat a fogvatartottakat, akik a legesélyesebbek arra, hogy a börtönpopulációból az ő érzelmi képességeiket fejlesszék vagy állítsák helyre.

Az első korlátozó tényezőnek gazdasági és humán erőforrás okai vannak, ami bizonyos mértékig stratégiai döntésekkel orvosolható. A másik két tényező azonban egyenesen a resztoratív filozófia lényegébe vág, és a konzekvenciák összpontosításától egyenesen a bűncselekmény okozta károkhoz vezet.

A „sértett” és az „elkövető” közötti interakció hatást gyakorol a büntető igazságszolgáltatás rendszere és a társadalom egésze közötti interakcióra.

A törvények nem csak arra szorítják a polgárokat, hogy „jó” (törvénytisztelő) döntéseket hozzanak, de arra is szükség van róluk, hogy adekvát érzelmi képességeik legyenek, amelyek lehetővé teszik számukra, hogy előre jelezzék egy potenciális törvénszegés káros konzekvenciáit, és ez megakadályozza őket abban, hogy polgártársaiknak sérelmet okozzanak.

Röviden: ahhoz, hogy az elítéltek szabadulásuk után a társadalom teljes értékű tagjaivá váljanak, az érzelmi dimenzióra is szükség van.

Új információk és új elvárások jelennek meg a büntető igazságszolgáltatás rendszere oly szorosan őrzött határain belül, és akár közvetve, akár közvetlenül további hatást gyakorolnak az ítélelhozatal és a feltételes szabadlábra helyezés döntéshozatali folyamatára.

A sértettekkel és a viktimizációval kapcsolatos tapasztalatok a bűnügyek egy teljesen új dimenzióját tárják fel a hagyományos elkövető-központú megközelítéséhez képest, melyek egzakt konzekvenciái még tisztázatlanok.

Ezt két további, 2006. május 17-én hatályba lépett törvénnyel erősítették meg a belga jogban, melyek szerint az elítéltnak joga van külsős konzultációhoz, illetve olyan törvénszékek létrehozását helyezték kilátásba, amelyek az ítélet végrehajtásért felelősek.

2006. május 22-ei adásában a BBC News egy olyan riportot sugárzott, amely arról szólt, hogy a jövőben az Egyesült Királyságban a sértettek esetleg helyet kapnak a szabadlábra bocsátó bizottság tagjai közt. John Riedl belügyminiszter azzal érvelt, hogy a sértettek hangját „érthetőbben kell hallanunk”.

Érdekes módon az új Európa tanácsi ajánlás, amelyet 2006. június 14-én fogadtak el, a „sértett rehabilitációjáról” szól (16. §), ami egy olyan kifejezés, amelyet eddig kizárólag az elkövető relációjában használtak; eddig a törvénszegőket kellett rehabilitálni, a társadalomba visszavezetni.

Van ennek egy fontos szimbolikus jelentősége: a sértett rehabilitálásában – az Ajánlás szerint – a büntető igazságszolgáltatás rendszerének, a médiának és a széles közvéleménynek is fontos szerep jut. Tehát ez egy nagyon is világos cél, melynek megvalósulása jó úton halad az alapos viktimológiai kutatások, a primér és szekunder viktimizáció rendelkezésre álló ismereteinek eredményeképpen.

Mégis várnunk kell, hogy láthassuk, milyen mértékben nőnek az oly gyakran emlegetett aggodalmak. Az, hogy „mekkora árat is kell fizetni” egy sértett-irányú büntetőjogi orientáció széleskörű alkalmazásáért az elkövetők jogai és szükségletei tükrében, csak a jövőben kristályosodik ki.⁶

Ha jogszabályi rendelkezés eddig nem is tette kötelezővé a sértett iránti pozitív magatartást, a hazai büntetés-végrehajtási gyakorlat mindig kedvezően értékelte ezt.

d) Több országban is felvetették a komoly kérdést: a büntetőjogi szankció végrehajtásának vajon hű tükrének kell-e lennie a bíró által meghozott ítéletnek, vagy a kettő között bizonyos távolság is létezik? Más szóval: vajon a végrehajtó szerveknek – van, ahol hatóságoknak – hűségesen, sőt betű szerint „tisztelniük kell-e” a megítélt dolgot, vagy éppen ellenkezőleg, bizonyos autonómiát tanúsíthatnak a bíróval szemben?

A többségükben dualista szankciórendszert tartalmazó büntető törvényekben a büntetésekről szólva a szabadságelvonás, a pénzbüntetés és a jogfosztás vagy külön kötelezettségek trilógiájával találkozhatunk. A szabadságelvonás sem egységes fogalom, számos megkülönböztetéssel élnek: lehet időszakos vagy örökös, sőt egy- vagy kétnapos, periódusokra törölt.

Minden jog elismeri a felfüggesztett végrehajtást (suspended sentence), csak változó feltételekkel. A különösen veszélyes bűnözők kezelésére jó néhány meghatározatlan tartamú megelőző fogvatartást kreáltak.

A pénzbüntetések mindenütt a törvényalkotó kedvencei. Felidézhető nem egy országból az áldozatnak nyújtandó kompenzáció is, amely lehetővé teszi a bíró számára, hogy a vádlottat az áldozatnak átutalandó bírságra ítélje.

A jogfosztást vagy külön kötelezettségeket magukba foglaló büntetések legérdekesebbnek tartott formája a közérdekű munka (community service order), ami jelenleg szinte mindenütt létezik.

Törvények emellett gyakran más büntetéseket is előírnak, mint például a vezetői engedély visszavonása.

6 Reconcilable rights? Analysing the tension between victims and derendants. (Ed Cape ed.) London, 2004.

Az egyensúly keresését a közérdek és a bűnelkövetői érdekek között a büntető törvénykönyvek is mutatják, amikor legtöbbször emlékeztetnek rá: az ítéletet hozó bíróságnak, amikor dönt, figyelembe kell vennie az elkövetett bűncselekmény súlyosságát ahhoz, hogy a szükséges és helyes vagy arányos szankciót kiválassza (általános pozitív megelőzés), és figyelemmel kell lennie a vádlott személyiségére (egyéni megelőzés).

Ugyanúgy érvényes ez a végrehajtáskor is, mint az ítélethozatal stádiumában. Figyelembe kell venni a tettek súlyosságára alapozott elítélő határozatot (nem változó oldal) éppúgy, mint az elkövető személyiségét, ami változhat (változó oldal). Csak így biztosítható a bűnözéstől elrettentés, a bűnelkövető társadalomba visszailleszkedése, az áldozatnak vagy a közösségnek okozott károk megtérítése. Így igazolhatók az individualizáció nevében bizonyos változások.

A végrehajtásnak az elítélő határozat iránti bizonyos fokú hűség mellett a fogvatartottak iránti bánásmóddal kapcsolatban is tiszteletben kell tartania bizonyos számú elvet.

Tehát a meghatározott ítélet és az elviselt ítélet között fennálló mennyiségi távolság fölötti vita és a büntetés végrehajtását irányító elvek meghatározása a végrehajtás minden aspektusát érinti, legyen szó akár a formáról, akár a végrehajtás tartalmáról.

A szankciót megállapító határozatot azonnal vagy rövid időn belül követő végrehajtás és az ettől többé-kevésbé eltávolodó végrehajtás között különbség tehető, és ez a különbség vitát kiváltó, sőt elméleteket ostromlónak is nevezhető.

Egyrészt az elítélő határozatot követő hűség mellett érvként a megítélt dolog hatalmát idézhetjük fel, ami nemcsak az új bűnözés tilalmát hozza fel ugyanazon tényekért, hanem a meghozott határozat tiszteletben tartását is. Ennek szociológiai aspektusa, az ítélet végrehajtása, elengedhetetlen az általános megelőzés két eleme értelmében, melyekből az egyik az emberek elrettentése a bűnöző utánzásának megakadályozása végett (negatív prevenció), a másik pedig a nevelésük (pozitív prevenció).

Az a végrehajtás, amely az ítéletet meghozó bíróság által elrendeltekkel szemben másféle alapbeli vagy időbeli módozatot mutatna, nem töltené be társadalmi funkcióját: a megbocsátás és a közvélemény nem rímelnék egymásra.

Másrészt viszont az elítélő határozattal szembeni hűtlenség mellett felhozhatjuk az egyéni prevenciót, amely magát a bűnözőt elrettentő, részlegesítő tartalmú és rehabilitáló célzatú.

Felmerül a kérdés: vajon azonos-e a büntetés tartalma és tartama az ítélethozatal során történő meghatározás, illetve a végrehajtás stádiumában?

Az egymástól való távolság mindenestre változatos nagyságú a világon aszerint, hogy minimumában csak alkalmazzák a meghozott ítéletet, vagy maximumában megváltozik a karaktere.

Az elviselt büntetés nyilvánvaló módon csak kivételesen ugyanaz, mint a meghozott büntetés. Létezhet az is kezdetben, hogy a bíróság olyan büntetést alkalmazott, ami nem illeszkedik kellőképpen, emiatt a végrehajtás során megváltoztatható a büntetés természete (pl. pénzbüntetés átváltoztatása). A jól illeszkedő büntetéshez köthető annak az elítéltnak az esete, aki személyes okok miatt olyan helyzetbe kerül, amelyben nem töltheti le büntetését börtönben.

Sokkal gyakoribb a feltevés, amely szerint a meghozott büntetés karakterváltása az elítélt magatartásával magyarázható a büntetés végrehajtása alatt. A próbára bocsátás, a felfüggesztett végrehajtás és a közérdekű munka jó példa erre, és nagy hasonlóságot mutat a tekintetben, hogy egy vagy több szolgáltatás formájában, közösségben hajtják végre.

Az összes számba vett jogrendszerben közös az, hogy ha az elítélt a kötelezettségeit megsérti, lehetséges a bebörtönzése. Ennek az alapja az a quasi szerződés, hogy a bíróság nem szab ki börtönbüntetést, ha a felelősségre vonás alatt álló személy megfogadja a jó magaviseletet. Ennek elítélt általi megszegése szabadságelvonás büntetés szankcióját vonja maga után.

Az egyes országok gyakorlatát tanulmányozva megállapítható, hogy a kirótt büntetés karakterváltozása az elítélt jó magaviseletének hatására eléggé ritka. A jó magaviseletnek a befolyása a büntetés végrehajtására a legtöbb országban valójában és mindenekelőtt a büntetés tartamát érinti [például a feltételes szabadságra bocsátás, az úgynevezett holland előrehozott (vagy megelőlegezett) szabadítás stb.].

Mint láthatjuk, a meghozott ítélet és az elviselt ítélet között nagy különbség van, ami egyértelműen alátámasztja a végrehajtási szakasz fontos szerepét a büntető felelősségre vonás folyamatában.

A különbséget az elítélt magatartásának figyelembe vétele és ezzel egyidőben a közösség védelme okozza: az első szempont általános, a második különös jelentőséget kap a veszélyes, illetve a szokásos bűnözők esetében. A különféle törvénykezések között kétségtelenül nagy különbségek vannak, de a különbség gondolata, illetve ennek kétféle alapja valójában átüt minden jogrendszeren, avagy egyesít minden jogrendszert.

Ám az előbbi megjegyzés nem magyarázható úgy, mintha nemzeti jogrendszerek uniformizációjával állnánk szemben. Inkább konvergenciáról van szó, csak ennyiről, de ez nem kevés.

Amint büntetés nélkül nincs büntetőjog, úgy büntetés-végrehajtási jog nélkül nincs tényleges büntető felelősségre vonás, mert nélküle parttalanná, önmagáért valóvá válna az egész büntető felelősségre vonási folyamat.

A büntetés és végrehajtása minden korban szorosan összefüggött az általános társadalom-felfogással, valamint a mindennapi élet körülményeivel. A hétköznapi lét sajátosságai és lehetőségei döntően befolyásolták az alkalmazott büntetéseket is.

A csálhatatlannak vélt kinyilatkoztatásokról is utólag derült ki nem egyszer, hogy a történelem, a társadalom túllépett rajtuk.

A tudomány és a gyakorlat összehangolása, együttműködése, együttgondolkodása nélkül nincs előrelépés. Mind több az „interdiszciplináris” kérdés, az intézmények szokott működési körén kívül eső, azaz több intézmény hatáskörének metszőpontjain, mezsgyéjén feltorlódó gond; a bűnözés elleni küzdelem a maga komplexitásában igyekszik világszerte vizsgálni és feltárni az okokat a kiküszöbölésük érdekében. Ebből a szempontból is – helyeselhetően – mindinkább megfelelő figyelem fordul a bűn szankcionálására, a szankció végrehajtásának a büntető felelősségre vonás folyamatában betöltött szerepére.

A jogállamiság követelményeinek teljesítésével az új viszonyokhoz kellett és továbbra is kell alakítani a büntető felelősségre vonás egészét, benne a büntetés-végrehajtást is Magyarországon.

A jogállamiságból fakadó követelmények teljesítése, a nemzetközi egyezményekhez történő csatlakozással szükségszerűen eredményezte az általánosan elfogadott nemzetközi büntető anyagi jogi, eljárásjogi és végrehajtási alapelveknek a hazai jogszabályokban történő megjelenését, a jogalkalmazási gyakorlatban való tükröződését.

A büntetőjogi szankciók végrehajtását szabályozó büntetésvégrehajtási jogtól függ a szankció, a büntetőjogi intézkedés, de még az eljárásjogi kényszerintézkedés tartalmát képező és más értékektől, érdekektől való ideiglenes, átmeneti, arányos jogfosztás gyakorlati megvalósulása. A szankciók tartalmát képező jogkorlátozás, jogfosztás mértéke törvényben nyert megfogalmazást, a kötelezettségek helyett az ösztönzésnek jutott nagyobb szerep, a véleménynyilvánítás, önálló döntési és választási lehetőségek köre növekedett, nemzetközi összehasonlításban is igen széles körű biztosítékrendszer működik. A hatékonyság és a törvényesség komplementer alapkövetelményekké váltak. A hatékonyság csak a törvényességgel összhangban fokozható – egymást kölcsönösen feltételező és egyszersmind egymásra ható fogalmakról van szó.

e) Az Európai Unió megelégszik azokkal a szabályokkal – leszámítva a már létező büntetés-végrehajtási politikát és jogok alkalmasságát – amelyeket az Európa Tanács szervei, köztük az Emberi Jogok Európai Bírósága révén már létrehoztak. Bár az Emberi Jogok Európai Bírósága büntetés-végrehajtási ügyekben hozott ítéletei nem mindig voltak népszerűek, általában elfogadták őket.

A 40 évvel ezelőtti helyzethez viszonyítva, Európa-szerte kétségtelenül rendkívül pozitív fejlődés ment végbe a bv. jog és -politika területén, jobbra európai kezdeményezések közvetlen eredményeként. Az európai tradíciók és a kontinens zsidó-keresztény kulturális gyökerei együttesen elvezettek ahhoz a modernitásban természetessé vált fel fogáshoz, hogy a fogvatartott a teljes jogú polgár státuszát élvezzi, szemben az amerikai államokkal, ahol mérsékelt hangsúlyt kapnak a fogvatartotti jogok.

Egyes vélemények szerint a „francia és német jogi kultúrának rendkívül jelentős formáló ereje volt a többi európai hagyományra is”, de a büntetőjogi rendszerek egyes aspektusai nem feleltek meg az európai ideálnak. Az emberi jogi egyezmények „kötelezettségvállalásokat” hoztak létre a büntetés-végrehajtási reformok iránt Európában.⁷

Az Európai Börtönszabályok⁸ egyértelmű útmutatást adnak a fogvatartottak tételes jogairól. Számos összefüggésben rendelkeznek a tisztességes eljárás szabályairól is. A 102. szabály a fogvatartottak tekintetében megerősíti a reintegráció célját, amikor ki mondja: az alkalmazott rezsim „szándéka az, hogy képessé tegye őket a felelősségteljes, bűnözéstől mentes életre.”

Mindent együttvéve megállapíthatjuk, hogy a fogvatartotti jogoknak az európai büntetés-végrehajtási jog és politika általi elismerését fokozatosan kiegészíti a jogi helyzetük európai szintű teljesebb körű elismerése is.

A fogvatartottak nagy többsége életének különböző helyzeteit ugyanazon a helyszínen és ugyanazon felügyelet alatt kényszerül megélni, ugyanazon személyek társaságában, akiket nem ő választott ki, a hatóság által formális szabályok révén rárótt, strukturált tevékenységi megoldások teljesítésével.

Az európai büntetés-végrehajtási jog és büntetéspolitika elfogadja a társadalomvédelmi célt, mint amelyet figyelembe kell venni, amikor a fogvatartottak alapvető jogaiba történő beavatkozások helyzetének legitimitását értékeljük. Ez a cél azonban már nem ad szabad kezdet a hatóságok számára a beavatkozásra, mert az abból eredő fogvatartotti jogkorlátozásoknak szükségesnek és a legitim céllal arányosnak kell lenniük.

7 WHITMAN, J. Q.: „Response to Garland” („Válasz Garlandnak”). Punishment and Society, 2005. 7. 389–396.

8 A Miniszteri Bizottság Rec(2006) 2. ajánlása a tagállamokhoz az Európai Börtönszabályokról.

Ezek a követelmények – az Emberi Jogok Európai Bíróságának megállapítása szerint – nem mindig teljesültek.

A fogvatartotti érdekek és a társadalom érdekei közötti szembenállás csökkent azáltal, hogy az európai büntetés-végrehajtási politika és jog egyaránt mint a szabadságvesztés végrehajtásának fontos célját fogadta el a fogvatartottak reintegrációját. Az új Bv. Kódex is ezt tartalmazza Magyarországon.

Az európai büntetőpolitika napjainkban olyannak tekinthető, mint ami kísérletet tesz a hatalomgyakorlás valamely túlkapásainak megkurtítására.

A szabadságvesztéssel együtt járó szenvedéseket a következőkben foglalhatjuk össze: megfosztás a szabadságtól, az autonómiától, a személyes biztonságtól, a javaktól és a szolgáltatásoktól, valamint a heteroszexuális kapcsolatoktól.⁹

A szabadságvesztés pszicho-szociális hatásai árthatnak a fogvatartottaknak. Az ezeket kiváltó legjelentősebb tényezők:

- a fogvatartott börtön általi megfosztása, ön-lealacsonyítása,
- a családi és társadalmi kapcsolatok romlása,
- a szabadság hiányából eredő deszocializáció, institucionalizálódás és prizonizáció.

Az utóbbiakat befolyásolja a fogvatartás hossza, a büntetés-végrehajtási rezsim, a külvilággal való kapcsolatok és a fogvatartottak reintegrációjának hangsúlyozása.

A büntetőjog és az emberi jogok közötti kapcsolatok változófélben vannak, akár magában az Emberi Jogok Európai Bírósága esetjogában, illetve joggyakorlatában is. Míg az emberi jogokat hagyományosan a büntetőjog túlterjeszkedése elleni védőbástyának tekintették, egyes jogesetekben a Bíróság az emberi jogok megsértése elleni védelemként foglalt állást a büntetőjog alkalmazása mellett.¹⁰

A büntetés érvényesítése során a törvényben deklarált jogok és szabadságok korlátozása annyiban lehetséges, amennyiben az demokratikus társadalomban, a nemzeti vagy a közbiztonság, a bűnmegelőzés vagy a rendzavarás megelőzése, továbbá mások jogainak és szabadságainak védelme érdekében szükséges. A büntetés legáltalánosabb célja a megtorlás, az elrettentés, a bűnözésre képtelenné tétel (incapacitation) és a rehabilitáció. A kriminalizálás, a büntetőeljárás, a bünteteskiszabás és a büntetések végrehajtásának folyamata révén az államnak módszeresen egyensúlyban kell tartania a fentebb említett jogokat és szabadságokat.

9 SYKES, G.: *The society of Captives (A rabok társadalma)*. Princeton University Press, 1958.

10 M. C. vs Bulgária ügy, 2003. december 4.

Megállapíthatjuk, hogy az Emberi Jogok Európai Bírósága egyfajta lassú indulás után az európai büntetés-végrehajtási jog legjelentősebb forrásává vált.

A büntetés-végrehajtási jognak az Emberi Jogok Európai Bírósága általi gondos és olykor nehézkes fejlesztésével szemben a Kínzást és az Embertelen vagy Megalázó Bánásmódot vagy Büntetést Megelőzni Hivatott Európai Bizottság (továbbiakban: CPT) létezésének kezdetétől fogva hathatós erő volt a szabadságvesztés büntetés emberi jogi megközelítésének elfogadásában.

A durva bánásmód, bántalmazás számos formát ölthet, amelyek közül sok nem szándékos, hanem inkább szervezeti hiányosságokból vagy a források elégtelenségéből ered. Az intézményben az általános életminőség ezért rendkívül fontos a CPT számára. Az életminőség sokban függ a fogvatartottak számára biztosított tevékenységektől, továbbá a fogvatartottak és a személyi állomány közötti kapcsolatok általános állapotától.¹¹ A CPT-nek – hasonlóan az Emberi Jogok Európai Bíróságához – nem feladata a büntetés-végrehajtási jog és -politika rendszerezése, de rugalmasan arra használja fel megbízatását, hogy amikor lehetséges, ezt tegye.

Az ajánlásokat – így az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának ajánlásait is – kódexként jellemezni túlzás lenne. Az ajánlások elfogadásakor nem gondoltak az átfedésekre, a terminológia következetes alkalmazására sem. Az idejétmúlt ajánlások hatályon kívül helyezése nem történt meg, nem egységes azok rendszerezése.

Lehet, hogy az ajánlások jogi státusza formálisan nem változott – ez nem is várható el –, de a CPT, az Emberi Jogok Európai Bírósága és az egyes nemzeti bíróságok általi kiterjedt alkalmazásuk nagyban növelte hatásait, amelyek mind az európai esetjog vagy joggyakorlat, mind pedig a CPT által előterjesztett, a szabadságvesztésre vonatkozó specifikus állásfoglalások tekintetében gyorsan nőnek. A két szerv közötti kölcsönhatás is – így az egymás megállapításaira hivatkozás – hasonló erősítő szereppel bír.

Büntetőjogi szankcionálási formák és változatok

A törvényhozó, amikor a büntetésekről rendelkezik, lényegében az általános megelőzés biztosítására gondol: kísérletet tesz ugyanis arra, hogy lebeszélje a polgárokat gaztettek elkövetéséről, rávezetve őket, mint ahogyan Beccaria és Bentham is tette, hogy többet veszítenének, ha bűncselekményt követnének el, mint ha nem.

¹¹ CPT 2. Általános Jelentése (CPT/Inf.(92/3) 44. bekezdés.

A második szakaszban, amikor a bíró ítéletet hoz, az általános megelőzésre és a speciális megelőzésre van figyelemmel. A hozott büntetésnek ugyanis egyidejűleg meg kell állítania az elkövetőt a visszaesés útján, és elejét kell vennie a többi polgár kísértéseinek.

A végrehajtási szakasszal a szempontok tovább változnak az azzal megbízott hatóságok tekintetében, lévén, hogy a speciális megelőzés az igazán nagy ügy. Még inkább nehezíti, hogy az ítélkező bírósággal ellentétben, amelyik adott időpontban vizsgált helyzetre vonatkozóan hozta meg az ítéletét, a büntetés-végrehajtási hatóságoknak olyan változó helyzetet kell folyamatosan kezelniük, amelyre nekik kell megoldásokat találniuk, és amelyre a bíró nem gondolt, nem is gondolhatott. Egyszóval a per – bár szigorúan eljárási szempontból már befejeződött, – más formákban folytatódik, és (mint az új társadalomvédelmi fejlődés tanítja) – a szó tágabb értelmében – csak a büntetés-végrehajtás utolsó intézkedéseivel fejeződik be.

A végrehajtás abban a formájában, ahogyan az ítéletet hozó bíróság elrendelte, nem mindig kijátszhatatlan. Nemcsak a végrehajtás lehet más, mint amit az ítélkező bíróság elrendelt, hanem az is megtörténhet, hogy nem kerül rá sor.

A szankciók végrehajtási formáinak vizsgálata után figyelmet kell szentelnünk azon akadályoknak is, amelyek gátolják azokat.

A szankciók nagyon sokfélék, a törvényhozó képzeletétől és a gyakorlat sokoldalú szükségleteitől függően. A klasszikus elhatárolás a büntetések és a biztonsági intézkedések megkülönböztetése, és bizonyos, hogy sok törvénykönyv „dualista” (például Olaszország, Svájc, Németország, Hollandia büntető törvénykönyvei, anélkül, hogy megfelelkeznenek az újabbakról, így az 1996. évi spanyol büntető törvénykönyvről).

Az egyes nagy szankciófajtákon belül a társadalmi reakálás rendkívül sok formáját is megkülönböztethetjük.

Vannak minden szankcióra közös rendelkezések, és olyan előírások, amelyek adott szankció (vagy szankciócsoport) speciális szabályai. Ebből kiindulva különböztethetjük meg az állandó és a változó ismérveket.

Az állandó ismérvek

A büntetés-végrehajtási szabályokat mindenütt magas szintű jogszabályok tartalmazzák a jogforrási hierarchiában.

1. Először: bizonyos szabályok az Alkotmányban vagy alkotmány értékű *jogszabályok*-ban találhatóak. Sok olyan Alkotmány van, amelyik a büntető jogi szankciók végrehajtására vonatkozó szabályokat vagy inkább alapelveket tartalmaz.

Így például a spanyol Alkotmány 25. cikke kimondja, hogy „a szabadságelvonással járó büntetések ... a nevelést és a társadalomba való beilleszkedést célozzák”. Ehhez igen közel áll az olasz Alkotmány 27. cikke, amelyik kimondja, hogy „a büntetések nem jelenthetnek az emberiség fogalmával ellentétes bánásmódot, és az elítélt nevelésére kell irányulniuk”.

Olyan alkotmány értékű, vagy quasi alkotmányos dokumentumokban is találunk büntetés-végrehajtási szabályokat, mint például az Emberi Jogok Európai Egyezménye (amit igen sok állam erősített meg), melynek 3. cikke úgy rendelkezik: „senkit sem lehet kínzásnak, se embertelen vagy megalázó büntetéseknek vagy bánásmódnak alávetni”.

Ezzel egybe kell vetnünk a jogok és szabadságok kanadai chartáját (1982-ből), amely 12. cikkében szentesíti azt a jogot, hogy senki se legyen „kegyetlen és szokatlan büntetések sértettje.”

Másodszor: pontos és technikai jellegű szabályok tekintélyes tömege – büntető eljárási vagy büntetés-végrehajtási – törvénykönyvekben vagy külön törvényekben található.

A büntetés-végrehajtási normák szinte mindenütt törvényekben vannak elhelyezve, sőt alkotmány értékű jogszabályokban, ami elég fontosságuk bizonyítására.

2. Egyetértés van a szankciók végrehajtásának *céljaira* vonatkozóan.

Szinte mindenütt vannak általános kinyilatkoztatások a szankciók végrehajtásának funkcióiról. A terápiás funkció nem mindig az egyedüli elérni kívánt cél, de azt gyakran megemlítik.

A büntetésnek nem célja testi szenvedés okozása, sem az emberi méltóság megsértése. Az 1997. január 1-je óta hatályban lévő új orosz büntető törvénykönyv meglehetősen hűen átveszi a lényegét. A 7. cikke ugyanis így szól: „A bűncselekményt elkövetett személlyel szemben alkalmazott büntetéseknek és más büntető jogi intézkedéseknek nem lehet céljuk testi szenvedés okozása vagy az emberi méltóság megsértése ...”

43-2. cikkében kimondja, hogy: „a büntetés a társadalmi igazságosság helyreállítására, a bűnös megjavítására szolgál” (értsük úgy: társadalom-pedagógiai megjavítása „és az újabb bűncselekmények megelőzése”). Tehát minden büntetést azzal a céllal kell végrehajtani, hogy egyidejűleg biztosítsa a megtorlást, az általános megelőzést és

a nevelést. Tehát egyfajta doktrinális kiegyenlítődést (syncrétisme) látunk megjelenni.

Más, kevésbé teljes jogszabályok alig irányulnak a speciális megelőzésre. Vannak olyan jogszabályok, amelyek csak a szabadságvesztéssel foglalkoznak (ami igaz, hogy a legsúlyosabb büntetés).

Egy 1979. évi portugál törvényerejű rendelet kimondja, hogy „a szabadságelvonnással járó intézkedéseket úgy kell végrehajtani, hogy a fogva tartott integrálódjék a társadalomba, felkészüljön a jövőre, hogy társadalmilag felelősen, bűncselekmények elkövetése nélkül éljen”. Ez a jogszabály valóban nem érthető félre, és kétségtávolan realista: nincs szó az elítélt erkölcsi megreformálásáról, ami kissé utópista lenne, csak egyszerűen a visszaesés megelőzéséről.

Ugyanebben a szellemben és pontosabban mondja ki az 1979. évi spanyol büntetés-végrehajtási törvény indokolása, hogy „a nevelés nem irányul az emberi személyiség kikényszerített megváltoztatására, csak az ahhoz szükséges elemek alkalmazására, amelyek segítenek termékenyen élni az elítélt szabad életét”.

A svájci büntető törvénykönyv 37. cikke kissé ambiciózusabban mondja ki, hogy a büntetés-végrehajtásnak nevelő hatást kell kifejtenie.

Ezzel szemben az elmélet, különösen Németországban kifejti, hogy a szankció végrehajtásának a társadalmi beilleszkedésre és nem a megtorlásra kell irányulnia.

3. Általános az egyetértés a büntetés-végrehajtás *egyres jellemzőire* vonatkozóan.

A büntetés-végrehajtás nyilvánvalóan bírósági jogcímet feltételez, ami általában a végérvényessé vált elmarasztaló büntető ítélet. És szinte mindegyik jogrendszerben a büntetés végrehajtását az ügyészség gondjaira bízta;¹² igen ritka esetekben a végrehajtásról a rendőrség vagy a bíróság elnöke dönt.

Három jellemzője:

- Az első ismérv a bíróságiasodás (judicialisation), ami azt jelenti, hogy a végrehajtás módzatairól a bíró dönt (legyen az egyesbíró vagy bírói testület). Ez a jellemző kétségtávolan nem kizárólagos: így például az arab országokban ezt a szerepet az ügyészségre ruházzák, Angliában pedig a belügyminiszter hatáskörébe.

A bíróság először az ítélezési szakaszban jelenik meg, a bíróság dönt a végrehajtás egyes módzatairól. Például a vétségi ügyekben eljáró francia bíróság olyan döntést hozhat, hogy a szabadságvesztés büntetést, amelyet kiszabott, félig szabad rendszerben kell végrehajtani.

12 Vö.: POLT Péter – Vókó György: *Az ügyészek nagy kézikönyve*. CompLex Kiadó, Budapest, 2013. 1018–1018.

Magyarországon és más több országban is a végrehajtási fokozatokat is a bíróság határozza meg.

A bíróság a büntetés kiszabása után is megjelenik. Olyan körülmények derülhetnek ki, amelyeket az ítélkező bíróság nem vett figyelembe és amik az elmarasztaló büntető ítélet kiigazítását teszik szükségessé.

Egyébként ezekről a kiigazításokról másik bíró határoz (és ellenőrzi azokat), mint aki az ítéletet hozta. Az ilyen bíró megjelenése nem régi, mert hagyományosan az volt a vélemény, hogy a bíróság attól kezdve már nem lehet ura az ügynek, amikor meghozta az elmarasztaló büntető ítéletet, és következésképpen, határozatának jogkövetkezményei egyedül az adminisztráció (végrehajtó hatalom) hatáskörébe tartoznak.

A büntetőjogi nevelés gondolatának megjelenésével azonban bírót kellett elhelyezni a végrehajtás mechanizmusába: a nevelés céljából hozott ítélet-kiigazítások az elmarasztaló büntető ítélet egyfajta megkérdőjelezéséhez vezetnek és mivel az ítéletet bíró hozta, a kiigazításokról is bírónak kell döntenie. Ezt kívánja a formák párhuzamosságának alapelve és az egyéni szabadság alapelve is.

Megemlíthetjük a portugál büntetés-végrehajtási bírót (le juge de l'exécution des peines) (1945.), a francia megfelelőjét (juge de l'application des peines) (1959.) – határozatai ellen a területi bíróság (tribunal de grande instance) előtti jogorvoslati lehetőséggel, amely magisztrátusból álló formációban jár el, vagy bizonyos kivételes esetekben a vádtanács előtt; az 1975-ben létrehozott olasz büntetés-végrehajtás felügyeleti bírót (juge de surveillance) egy felügyeletet gyakorló bíróval (fellebbezés esetén a felügyeleti bíróság két bíróból és három szakértőből áll); a spanyol büntetés-végrehajtás felügyeleti bírót (1979.), az Arhneni Fellebbviteli Bíróság speciális tanácsát Hollandiában.

Ezeknek a magisztrátusoknak a helyzete kényes, mert egyszerre kellett integrálódniuk a hagyományos bírósági apparátusba és a büntetés-végrehajtási rendszerbe.

Sok nemzeti jogrendszerben azonban még most sincs büntetés-végrehajtási bíró. Ez többek között igen egyértelmű a common law rendszerben, a skandináv országokban.

- A második ismerv az azonnali végrehajtás, amit a jogrendszerek többé-kevésbé közvetlenül kimondanak. Ez az ismerv a büntetés példaszerűségének gondolatán alapul. A humanizálódásnak azonban nagy tere van a büntetés-végrehajtásban: ezért van az, hogy a bíró kérelmére határozni lehet a büntetés-végrehajtás elhalasztásáról.

Például Portugáliában a szabadságvesztés büntetés és a pénzbüntetés végrehajtásának elhalasztása egy évig terjedő időtartamra lehetséges. Ez hasonló Franciaországban, ahol az erről szóló döntést az adott esettől függően az ügyész, a bíróság vagy a büntetés-végrehajtási bíró hozza (Be. 708. és 720-I. cikke).

Németországban a bíróság felfüggesztheti a büntetést az egészségi állapotra figyelemmel (a Be 57. és 57/A. cikke).

Olaszországban a Büntető Törvénykönyv 146. cikke a fakultatív felfüggesztés lehetőségét írja elő, amelyet a büntetésvégrehajtás-felügyeleti bíróság értékel (a Be. 684. cikke), többek között súlyos testi betegség miatt.

Magyarországon a bírósági tanács elnöke a szabadságvesztés végrehajtásának megkezdésére, ha annak hátralévő része két év vagy annál rövidebb, az elítélt kérelmére fontos okból – különösen az elítélt személyi vagy családi körülményeire tekintettel – legfeljebb 3 hónapra halasztást engedélyezhet [Bv. Kódex 39. § (1) bek.].

A fent említett okokból a közérdekű munka végrehajtásának megkezdésére is engedélyezhető 3 hónap halasztás. Ha az elítélt betegsége az életét közvetlenül veszélyezteti, a tanács elnöke ezt meghaladó tartamú, határozott ideig tartó halasztást is engedélyezhet, illetve ezt meghosszabbíthatja.

Pénzbüntetésnél lehetőség van részletfizetésre is, ami 2 éven belül, havi részletekben történhet.

▪ Végül, meg kell említenünk a folyamatos végrehajtás ismervét, amely szintén a példaszzerűsége alapján. Ez alól is vannak azonban kivételek, amelyek részletekre bontás formájában (fractionnement) jelennek meg.

Portugália és Franciaország ismeri a pénzbüntetés részletekben való megfizetését és a szabadságvesztés büntetés részletekben való letöltését.

Magyarországon méltányosságból engedélyezheti a bíróság a részletekben való megfizetést.

Fél-szabadság rendszert is ismernek, amely technikai szempontból eltér, de a valóságban a részletekre bontás egyik formája.

Hollandia ismeri a szabadságvesztés büntetés hétvégi letöltését.

Az 1996. évi spanyol büntető törvénykönyv szentesítette a szabadságvesztés büntetés oldaláról a hétvégi bezárást, ami azt jelenti, hogy az elítélt több egymást követő pénteket, szombatot és vasárnapot tölt a büntetés-végrehajtási intézetben (37. cikk).

A német és olasz jogszabályok szintén tartalmazzák a végrehajtás részekre bontására vonatkozó példákat.

A változó ismérvek

A szabadságvesztés büntetés végrehajtása

A szabadságvesztés a legsúlyosabb büntetés, és ezért van az, hogy egyes nemzeti jogrendszerek ügyvéd jelenlétét teszik kötelezővé ahhoz, hogy ki lehessen szabni (így például Angliában: Power of the Criminal Court Act, 1973.). Igen gyakran pénzbüntetéssel együtt szabják ki.

Így például Oroszországban az elmarasztaló büntető ítéletek 33%-a szabadságvesztés büntetés. Talán csak Németországban élnek vele mérsékeltebben amiatt a szabály miatt, amely megtiltja a kiszabását, ha hat hónapnál rövidebb időtartamú. Ezt a szabályt az 1996. évi spanyol Büntető Törvénykönyv is tartalmazza.

a) A büntetés-végrehajtási intézetek diverzifikálásának kérdése

Az intézetek diverzifikálása a büntetés-végrehajtási jog egyik legnagyobb területe. Oroszországban annyi típusú intézet van, hogy a közöttük lévő különbség nehezen érzékelhető. Ugyanis sok ismérvet alkalmaznak a megkülönböztetéshez: nem, életkor, személyiség, egészségi állapot, veszélyesség...

A „rendes” börtönök mellett (ami néha tovább oszlik hosszú időtartamú és rövid időtartamú büntetésekre: Franciaország, Hollandia), Oroszországban vannak például átnevelő munkatáborok vagy „büntetés-végrehajtási telep-falvak”, vagy pl. biztonsági intézmények Angliában.

Terápiás intézményeket találunk Németországban, vagy létezik az ún. „kormány rendelkezésére bocsátás” Hollandiában; máshol félig nyitott intézmények vannak, ahol a foglyok szabadon közlekedhetnek a körleten belül (Casabianda Franciaországban, több központ Skandináviában, helyenként közös szektorokkal férfiak és nők számára), illetve vannak mozgó létesítmények, például a finn „munkatelepek”, vagy ideiglenes táborok, amelyeket meghatározott helyen telepítenek le, és amikor az adott helyen befejeződik a munka, máshová telepítik (útjavítás, repülőtéri munkálatok...); továbbá a kiskorúak intézetei (kivéve az északi országokat, ahol a kiskorúak vegyesen vannak elhelyezve a nagykorúakkal).

Amikor az elítélés végérvényessé válik, igen gyakran elvégzik az érintett személyiségi vizsgálatát az alkalmas intézmény meghatározására, pl. Angliában.

Az értékelést kétféle módon végzik. A három hónap és a négy év közötti időtartamú büntetésre ítélt személyeket megfigyelő, osztályozó és beosztó egységekben (O.C.A.U.) vizsgálják meg, amelyek minden olyan börtönben vannak, ahová az elítélést tartalmazó döntés után küldik az elítélteket.

A négy évnél hosszabb börtönbüntetésre ítélt személyiségének értékelését azok a regionális központok végzik, amelyek a liverpooli, birminghami, wandsworth-i (London), Wormwood-Scrubs (London) és a bristoli börtönökben találhatók.

Az értékelés négy fő célt követ:

- alapadatok szerzése és rögzítése minden egyes foglyról és környezetéről;
- kísérletet tenni a fogoly szükségleteinek és – ha lehetséges – azoknak a tényezőknek a meghatározására, amelyek bűnelkövetői magatartását okozhatták;
- a biztonsági kategória meghatározása;
- ezen tényezők és a régióban rendelkezésre álló források birtokában javaslatot tenni arra a helyre, ahol az elítéltnak le kell töltenie büntetése egészét vagy egy részét.

A gyakorlatban a biztonsági kérdés fontos, különösen a több nagy port felvert szökés nyomán, 1966-ban közzétett Mountbatten jelentés óta, amely hivatalosan a szökéseket és a börtönök biztonságát vizsgáló bizottság jelentése néven vált ismertté.

A biztonsági ismerv alkalmazásával az elítélteket az alábbi négy kategóriába osztják:

- A kategória, amely azokat a foglyokat tartalmazza, akiknek a szökése súlyos veszélyt jelentene a közösségre;
- B kategória, amelybe azokat a foglyokat sorolják, akiket nem szükséges a legmagasabb szintű biztonsági feltételek között tartani, szökésüket azonban meg kell nehezíteni;
- C kategória, amelyben azok a foglyok találhatók, akiket nem lehet nyitott rendszerbe sorolni, azonban nincsenek eszközeik a szökés megvalósítására;
- D kategória, ahová azokat a foglyokat sorolják be, akikben bízni lehet, tehát akiket nyitott rendszerben el lehet helyezni.

Más országokban más a biztonsági csoportok jelölése. Magyarországon I., II., III. és IV. biztonsági csoport létezik, az utóbbi a legszigorúbb.

Azt a foglyot, akinek bűnösségét súlyos erőszakos bűncselekmény, szexuális bűntett vagy tiltott kábítószer-kereskedelem miatt állapították meg, általában a B kategóriába kell elhelyezni, még inkább talán az A-ba.

Ezek az ismérvek nem merevek, de minden eltérést iratokkal kell indokolni.

A fogvatartottak kategóriába sorolása rendkívül fontos, mert ettől függ, milyen intézetbe fogják őket küldeni.

A besorolás a fogvatartottal való beszélgetés, esetleg orvosi, pszichológusi, a büntetés-végrehajtás felügyeletének képviselője vagy lelkész jelentése alapján történik.

A kategorizálásról és az elhelyezésről szóló határozatokat ugyanaz az O.C.A.U. hozza.

b) Az intézetbe történő felvétel kérdése

Ez a kérdés azokkal az elítéltekkel kapcsolatban merül fel, akik elítélésükkor nincsenek fogva tartva.

Jelenleg több országban olyan nagy a börtönök zsúfoltsága, hogy nem ritka, hogy egyes büntetéseket már nem is lehet végrehajtani. A jelenséget Kanadából jelezték, egyre tisztábban mutatkozik azonban Belgiumban és Franciaországban is.

Belgiumban 1939 és 1984 között kibocsátott, közzé nem tett körlevelek alapján most már nem hajtják végre a rövid büntetéseket. Ha a büntetés nem haladja meg a hat hónapot, az ügyészség két hónapra felfüggeszti a végrehajtást, és a határidő lejártával az elítélt kegyelmet kér; a kegyelem elnyerése esetén az ügyészség tartózkodik a büntetés végrehajtásától. Ha a büntetés nem haladja meg a négy hónapot, a végrehajtásra sor sem kerül, kivéve, ha rendkívüli körülmények merülnek fel.

Franciaországban a helyzet ehhez elég közeli. Az ügyészséghez az elmarasztaló büntető ítélet „ad acta” érkezik, vagy a börtön telítettsége miatt a büntetés elhalasztására kerül sor. Ezért lassan várólista-rendszer fog kialakulni.

c) Az intézeti fogvatartási rendszer kérdése

Minden jog hasonló megoldásokat alkalmaz e tekintetben. A szabályzatok azt tartalmazzák, hogy a fogvatartottakat megfelelően táplálni és ruházni kell, gyógykezelési, oktatási lehetőséget kell számukra biztosítani, valamint azt, hogy rendszeresen postai küldeményeket kapjanak és küldhessenek, és kielégíthessék sportigényeiket, gyakorolhassák vallásukat.

Hollandiában tanfolyamokat szerveznek az alkohol veszélyeiről. Skandináviában és Kanadában a fogvatartott fogadhatja házastársát, ami részben megoldja a szexualitás kérdését.

Külön szólnunk kell a börtönbeli AIDS-ről mint napjainkra aktuálissá vált kérdésről. A helyzet – különböző okok miatt, de – mindenütt drámai: így a börtöninfláció, vagy a fogvatartottak fiatal kora miatt (ami kedvez a homoszexualitás kialakulásának), illetve a kábítószeresek következtében, amelyek kapcsán megállapították, hogy pl. Norvégiában a büntetés-végrehajtási népesség több, mint 50%-a kábítószer-fogyasztó, és hogy Hollandiában a börtönlakók 30%-a kemény drogot fogyaszt, akiknek a fele szeropozitív.

Mi történt a jelenség megfékezésére? Egyes országokban túcsere- és metadonadási programokat hajtottak végre. Mások igen szigorúnak mutatkoznak abban, hogy büntetni rendelik a személyes használatra, kis mennyiségben való kábítószer-birtoklást is (az 1990. évi, június 26-án kelt 162. számú olasz törvény).

A küzdelem egyik legjobb módszere a börtönbe történő belépéskor vagy a fogvatartás során történő kötelező szűrés. Ebben a tekintetben két politika áll egymással szemben. Olaszország az Alkotmány 13. cikke alapján tiltja ezt az intézkedést („a személyes szabadság sérthetetlen”), ezért az AIDS megelőzésére irányuló sürgős intézkedések programja 5. cikkében úgy rendelkezik: „senkit sem lehet erőszakkal és hozzájárulása nélkül orvosi vizsgálatnak és HIV vírus szűrésnek alávetni”. Következésképpen az olasz büntetés-végrehajtási népesség 40%-a (önként) veti alá magát ilyen szűrésnek (míg azonban a büntetés-végrehajtási szervek előnyt adnának a kötelező szűrésnek).

Ezzel szemben Franciaország a szűrés kötelező voltát szentesíti: a büntetés-végrehajtási törvénykönyv 61. cikke szerint a fogvatartottakat hivatalból, a börtönbe való belépésük alkalmával haladéktalanul AIDS szűrésnek vetik alá.

Érdekes példa – a nem egyenlő értékelésre (is) –, hogy ezt a CPT Magyarországon, 1999. évi látogatása alkalmával megszüntetni ajánlotta, ami meg is történt.

Ellenőrzést, kutatást foganatosítani lehet a fogvatartott zárkájában. Azoknak a kanadai fogvatartottaknak, akik a Charta 8. cikkének megsértését panaszolták (amelyik a visszaélésszerűen gyakorolt motorozás és kutatás ellen való védelmet mondja ki), a Legfelsőbb Bíróság azt a választ adta, hogy ez a rendelkezés itt nem alkalmazható, mivel a börtönben nincs magánélet (Hunter ítélet, 994.).

A fegyelmi szankció-rendszer mindenütt létezik, a szankciót általában az intézményvezető szabja ki. Az érintett meghallgatására fegyelmi bíróság előtt kerül sor.

A joghátrányok: a kedvezmények elvesztése, a magánzárka, a büntetés-elengedés teljes vagy részleges elvesztése. Ezek a szankciók vétkességen alapulnak, amelyet néha igen tágan értelmeznek (Olaszország), néha pedig pontosan leírnak, tényleges minősítéssel együtt (Franciaország, Spanyolország).

d) A szabadságvesztés-büntetés visszaszorítási technikáinak kérdései

Mind harmonizációs okok, mind pedig a börtönök zsúfoltsága miatt különböző olyan technikák léteznek, amelyek a folyamatos és a külvilággal való mindennemű kapcsolat nélküli fogvatartás kizárására irányulnak.

Ezek a következők:

- Az első az eltávozás engedélyezése, amelyre általában két különböző ok miatt kerülhet sor: vagy emberiességi ok (például hozzátartozó temetésén való részvétel), vagy a társadalomba való beilleszkedés, illetve szakmai képzés miatt. Egyes jogok egyébként nem eltávozásról, hanem ideiglenes szabadon bocsátásról beszélnek (Anglia), ezen kívül egyes jogrendszerekben az eltávozás engedélyezésének harmadik célja is lehet: az olyan fogvatartottnak adott jutalmazás, aki jól viselkedett (északi jogok, ahol ez 24 és 72 óra közötti időtartamú).
- A második a fél-szabadság. Ez a „nyitott börtön” lehetővé teszi az elítélt számára, hogy egész napokat töltsön a börtönön kívül, hogy oktatásban vagy gyógykezelésben részesüljön, vagy hogy foglalkozást gyakoroljon. Spanyolországban ezt a rendszert minden hétvégén automatikus szabadság egészíti ki.
- A harmadik a feltételes (vagy becsületszóra) történő szabadon bocsátás. Ez az elítéltnak azzal a feltétellel való előre hozott szabadon bocsátását jelenti, hogy a büntetésének egy részét jó magaviselettel kitöltötte. Ilyen szabadon bocsátás mindenütt létezik – ami arra ösztönzi a fogvatartottat, hogy jól viselkedjék, valamint arra szolgál, hogy enyhítse a börtönök zsúfoltságát. Szabályozása az egyes országok szerint eltér.

Változó a szabadulást megelőzően fogvatartásban eltöltött időtartam. Általában a büntetés fele, kétharmada vagy háromnegyede.

Spanyolországban a büntetés háromnegyede, de egyharmadra csökken a bűnbánó terroristák esetében.

Angliában a Criminal Justice Act 1991. alkalmazásával a feltételes szabadon bocsátás a büntetés kitöltésének félidejében áll be, azzal a kivétellel, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztés büntetésnél a büntetés kitöltésének legkisebb időtartamáról elsősorban a büntetés-végrehajtási bíró határoz, a jutalmazásra és a meggyőzésre irányuló elképzelésektől függően.

A szabadulás időpontját azután a belügyminiszter vizsgálja felül.

Magyarországon főszabályként a határozott ideig tartó szabadságvesztésből kétharmad rész letöltése után bocsátható feltételes szabadságra az elítélt. Ha visszaeső, akkor háromnegyed részt kell letöltenie.

Egyes bűnelkövetők ki vannak zárva a feltételes szabadon bocsátás kedvezményéből. Oroszországban például ezt a kedvezményt nem lehet alkalmazni a veszélyes visszaesőkre és egyes súlyos bűncselekmények elkövetőire, Magyarországon a többszörös fegyház fokozatú, az erőszakos többszörös visszaeső elítéltre, aki a bűncselekményt bűnszervezetben követte el, valamint, aki a szabadságvesztésre ítéltése után a végrehajtás befejezése előtt követte el a bűncselekményt.

A feltételes szabadságra bocsátás lehetőségéből ki kell zárni azt az elítéltet is, aki a határozott ideig tartó szabadságvesztés letöltését önhibájából határidőben nem kezdte meg.

A büntetés-végrehajtási intézet elhagyáshoz szinte mindig valami társul. Néha olyan feltételekről van szó, amelyek megtartását biztosítják a feltételesen szabadon bocsátottnak (valami megtételére való kötelezés, más dolog megtételének megtiltása).

Például Angliában az elítélése után szabadult elítélt hosszú időn át felügyelet alatt marad (on licence under supervision).

Más esetekben a büntetés egyszerű átváltoztatására kerül sor, például Oroszországban a szabadságvesztés büntetést javító-nevelő munkára változtatják át.

A rossz magaviselet mindenütt a börtönbe való visszatérést vonhatja maga után a letöltendő idő teljes vagy részleges időtartamára, további büntetés lehetőségének fenntartásával, ha ez a rossz magaviselet bűncselekmény.

A feltételes szabadon bocsátáshoz jutás eljárása változó, főként az erről határozatot hozó hatóság szerint.

Franciaországban ezt az intézkedést a büntetés-végrehajtási bíró vagy az igazságügy miniszter rendeli el, attól függően, hogy a büntetés öt évnél rövidebb vagy hosszabb időtartamú volt.

Angliában a döntést a belügyminiszter hozza meg a „becsületszóra történő szabadon bocsátási tanács” javaslatára, Kanadában adminisztratív bizottság határoz. Mindenképpen vizsgálatra kerül sor, és a határozat mérlegelésen alapul. Kanadában azonban az a fogvatartott, akitől megtagadták a szabadon bocsátást, harminc napon belül kérheti, hogy a bizottság ismételten megvizsgálja az ügyét.

Két specifikus intézményre lehet utalni végül Olaszországban (1979. évi július 26-i törvény). A próbára bocsátás alatt lévő elítéltnak először is szociális szolgálatnál (*affidamento in prova al servizio sociale*) kell jelentkezni. Ha a személyt három évnél rövidebb vagy három év időtartamú szabadságvesztés büntetésre ítélték, a helyi szociális szolgálatához osztható be a büntetés kitöltéséből hátralévő időtartamra.

A döntést a felügyelő bíróság hozza az elítéltnak az első havi fogvatartása alatt történt megfigyelése alapján. A felügyelő bíróság végzést hoz, amelyben megállapítja azokat a feltételeket, amelyeket az elítéltnak teljesítenie kell (kártalanítást kell biztosítania, meghatározott helyen kell tartózkodnia, bizonyos tevékenységeket nem folytathat – 1975. évi törvény 47. cikke).

Az 1975. évi törvény 47/B. cikke lehetővé teszi az elítélt különleges beosztását (*affidamento di prova in casi particolari*): amikor a büntetés a három évet nem haladja meg, a kábítószerfüggő vagy alkoholista elítélt bármikor kérheti a büntetés-végrehajtás során a szabadon bocsátását és szakosított intézményben történő elhelyezését. Döntést a felügyelő bíróság hoz.

A fogvatartás enyhítését szolgálja a progresszivitás. Egyes jogrendszerekben nemrégiben még volt olyan progresszív rendszer, amelyben a szabadság mind nagyobb mértékű, végül feltételes szabadon bocsátáshoz vezetett.

Közismert volt az ír progresszív rendszer, Franciaországban pedig 1975-ig volt ehhez közeli szabályozás. Ma már azonban a progresszív rendszert sok országban nem alkalmazzák, mert több helyen képmutatást váltott ki és hízélgéshez vezetett. Azoknál viszont, akik erre méltók, a feltételes szabadon bocsátás szakasza késleltetésének hiábavalósága miatt volt haszontalan a jogintézmény.

Spanyolországban és Angliában a progresszivitás eszménye még mindig létezik.

e) A fogvatartott panaszjogával kapcsolatos kérdések

A börtönélet nyilvánvalóan nehézségeket okoz és frusztrációt, elégedetlenséget szül. 1970 és 1980 között jelentős mozgalmak alakultak ki az északi országokban. Szociális munkásokból, jogászokból, újságírókból, sőt, fogvatartottakból vagy volt fogvatartottakból álló, a börtönlakókat segítő szövetségek jelentek meg. Ezeknek a szövetségeknek az volt a céljuk, hogy javítsák a fogvatartottak helyzetét, sőt, nyomást gyakoroljanak a büntető politikára abban az értelemben, hogy az humánusabb legyen.

Egyes börtönökben munkahelyi sztrájkokra és éhségstrájkokra került sor.

A jogrendszerekben jogorvoslati rendszer működik a büntetés-végrehajtással kapcsolatban hozott határozatokkal szemben, akár bírói, akár pedig igazgatási jellegű határozatokról van szó.

A belga jogban rendkívül korlátozottak a jogorvoslati lehetőségek. A fogvatartott csak igazgatási szerv előtt járhat el, és igen gyöngék az esélyei a sikerre.

A francia jogban ugyan nyitva áll bíróság előtti jogorvoslati lehetőség a büntetés-végrehajtási bíró által hozott határozatokkal szemben (a büntető eljárási törvénykönyv 733-1. cikke, amelyik a büntetés-végrehajtási bírónak a büntetés mérséklésére vonatkozó végzései törvényességével kapcsolatos, és a feltételes szabadon bocsátási ügyekben hozott végzései célszerűségével és különösen a büntetés frakcionálására vonatkozó végzéseivel szemben ír elő jogorvoslati lehetőséget); az elítélt azonban nem fordulhat bírósághoz. Egyedül az ügyészség rendelkezik ezzel a lehetőséggel.

Az ügyészséghez hasonlóan az elítélt azonban semmisség iránti kérelemmel támadhatja meg a bíróság által hozott határozatot, de ez az egyedüli eset, amikor az elítélt a francia jogban eljárhat.

A holland rendszer sokkal kidolgozottabb, lévén, hogy a jogorvoslat széles körben megengedett a fogvatartott számára.

Az elítélt az Arnheimi Fellebbviteli Bírósághoz fordulhat, ha rendes börtönből az elmebetegnek számára fenntartott intézménybe szállítják át.

1977 óta az elítélt a legkülönbözőbb okok miatt – pl. fegyelmi büntetés, a levelezés vagy a látogatások megtagadása – a minden egyes börtön mellett működő panaszbizottság előtt élhet panasszal.

A panaszbizottság kártérítést is megítélhet a fogvatartottnak. Határozatai az országos szintű Büntetés-végrehajtási Tanács büntetés-végrehajtási ügyekkel foglalkozó részlege előtt támadhatók meg.

Végül, (ez azonban panaszosként már nem érinti az elítéltet) az ügyészség az Arnheimi Fellebbviteli Bíróság előtt támadhatja meg a feltételes szabadon bocsátást, ami Hollandiában automatikus.

Magyarországon igen nagy hatáskörrel ruházzák fel a bv. bírót. 22 olyan jogkörrel rendelkezik, amely alapján a kiszabott szankciót módosíthatja, megváltoztathatja, enyhítheti.

Ezeket túlmenően felülvizsgálhatja a végrehajtásért felelős szerv határozatát.

A szabadságvesztés büntetésen kívüli büntetések végrehajtása

A kérdés jelentős, mert jelenleg igen sok ország törvényhozása hatalmas erőfeszítéseket tesz a szabadságvesztés büntetés alternatív büntetési nemeinek kifejlesztése érdekében. Ezek közül az alternatív büntetési nemek közül egyeseket, mint például a lakhelyelhagyási tilalmat, igen kevésbé alkalmazzák, amely az olasz jogban ismert, és a várandós asszonyok, a betegek és a hatvanöt évesnél idősebb elítéltek esetében emberiességi okok miatt van rá lehetőség.

Az „elektronikus karkötő”-t most kezdik kifejleszteni például az Amerikai Egyesült Államokban, Svédországban, Hollandiában; Franciaországban az 1997. december 19-i törvény szentesítette.

Magyarországon 2015. április 1-jétől vezették be.¹³

Jelentősebb alternatívái a szabadságvesztésnek:

a) A szabadságvesztés büntetés végrehajtásának felfüggesztése

A szabadságvesztés büntetés végrehajtása felfüggesztésének gondolata a múlt század végén jelent meg a pozitivisták tanok nyomán, amelyek különbséget tettek a veszélyes bűnözők és kevésbé veszélyes bűnözők között, ez utóbbiak javára liberális technikai megoldást javasoltak, például a büntetés végrehajtásának a felfüggesztését.

A különböző törvényhozások először az egyszerű felfüggesztést vagy a szabadságvesztés büntetés végrehajtása alóli feltételes mentesítést honosították meg, amely szerint az elítéltnak bizonyos próbaidő alatt nem volt szabad ismételt elítélésben részesülnie, mivel az újabb elítélés a felfüggesztés visszavonását eredményezi. Az érintett személy mozgásában teljesen szabad, és nem kényszerül semmiféle felügyeletre vagy segítség igénybevételére.

A felfüggesztés először Belgiumban jelenik meg (az 1888. évi Lejeune törvény), később Franciaországban (az 1891. évi Béranger törvény), végül pedig egy sor olyan országban, mint például Hollandia, az északi országok, Anglia (suspended sentence), Németország, Olaszország, Spanyolország, Magyarország.

Később azonban kiderült, hogy egyes olyan elítélteknek, akiknek megadták a büntetés végrehajtásának felfüggesztését, szükségük lenne valamilyen segítségre vagy támogatásra. Ezért gondolták ki ugyanezekben az országokban a büntetés végrehajtásának próbára bocsátással történő felfüggesztését.

¹³ Bv. Kódexet módosító 2014. évi LXXII. törvény 140. §-a.

Az elítélt köteles egyes magatartások tanúsítására, például bizonyos helyen való tartózkodásra (vagy ellenkezőleg, arra, hogy bizonyos helyen ne tartózkodjék), hogy elvonókúrának vesse alá magát, oktatásban vegyen részt, vagy hogy térítse meg a sértettnek okozott kárt.

A kötelezettségek listája nagyjából mindenütt ugyanaz, és különösen a dán büntető törvénykönyv 57. cikke és a francia büntető törvénykönyv 132-45. cikke vethető össze, amelyek rendkívül hasonlítanak egymáshoz. Az egyetlen jelentősebb technikai különbség az, hogy van, amikor a próba módozatainak felsorolása kimerítő (francia rendszer), és olyan is van, hogy a bíró mérlegelésére bízzák (belga rendszer). Újabb bűncselekmény elkövetése vagy a kötelezettségek megszegése esetén a szabadságvesztés büntetés végrehajtása visszaáll.

Különbséget kell tennünk a fenti kétfajta felfüggesztés, és főként a próbára bocsátással való felfüggesztés és egyes szomszédos intézmények között.

Az első a büntetés kiszabásának az elhalasztása, ami az ítélethozatal és nem az ítélet végrehajtásának a felfüggesztése: 1975 óta létezik Franciaországban és régebb óta egyes más országokban, mint például Dánia, Magyarország, és próbára bocsátási rendszer elnevezés alatt Portugáliában.

Néha az elhalasztásról szóló határozat (amely elismeri a bűnösség elvét) és az érdemi határozat között a vádlottnak külön kötelezettségeket kell teljesítenie, például a kár megtérítését.

A második a közérdekű munka, amely – a felfüggesztéshez hasonlóan – kizárja a börtönben való tartózkodást, és különleges szolgáltatásra kényszeríti az elítéltet.

A harmadik a próbára bocsátás, amely létezik Angliában, az Egyesült Államokban, Kanadában, Magyarországon; az elítéltet ilyenkor pontosan meghatározott kötelezettségek teljesítésének vetik alá (amelyeket nem szükségszerűen törvény sorol fel, ezek a kötelezettségek azonban nem járnak együtt szabadságvesztés büntetéssel). A szabadságvesztés büntetés végrehajtása azonban az előírt kötelezettségek megsértése esetén feléledhet.

Angliában minden, legalább tizenhatodik életévét betöltött elkövetővel szemben próbára bocsátás alkalmazható, ha ehhez hozzájárul. Ennek tartama hat hónap és három év közötti.

Végül, a negyedik, az elítélt szabadságvesztés büntetésének egy havi letöltése után szociális szolgálatra történő beosztása (az 1975. július 26-i olasz törvény, lásd fentebb): ennek a negyedik intézménynek az eredetisége az, hogy az elítéltnak legalább egy hónapot börtönben kell töltenie a próbára bocsátáshoz megállapított kötelezettségek teljesítése előtt.

b) A pénzbüntetés

A pénzbüntetés két problémát vet fel:

- A végrehajtást foganatosító hatóságok maguk módosíthatják a napi tételt, vagy részekre oszthatják a pénzbüntetés összegét avégett, hogy lehetővé tegyék: az elítélt több részletben teljesítsen. Míg a részekre bontás gyakori megoldás (engedélyezheti bíró, ügyész vagy akár a kincstár), a pénzbüntetés mérséklése sokkal kevésbé az. Mindenesetre hivatkozhatunk Dánia példájára, ahol a rendőrség (melynek feladata a behajtás) mérsékelheti a pénzbüntetés összegét, ha az nem több 10 000 koronánál, vagy akár teljes egészében elengedheti azt.

- Milyen döntést kell hozni a pénzbüntetés megfizetésének elmaradása esetén?

Először is gondolhatunk arra, hogy a meg nem fizetett pénzbüntetés az elítélt bezárását vonja maga után. Ez a lehetőség két formában létezik.

Ha a szokásos formájú pénzbüntetésről van szó (a bíró által megállapított összeg), igen sok ország a vagyoni teljesítés kikényszerítése céljából való fogvatartást ír elő. Így például a kanadai büntető törvénykönyv 646-3. cikke úgy rendelkezik: ha pénzbüntetést szabtak ki, fizetés hiányában a bíró legfeljebb két éves időtartamú szabadságvesztés büntetést szabhat ki, ha az elítélt legfeljebb öt év szabadságvesztés büntetéssel lett volna büntethető, és öt éves időtartamút, ha legalább öt éves vagy annál hosszabb időtartamú szabadságvesztés büntetést lehetett volna vele szemben kiszabni.

Amikor ezt az átszámítási intézkedést meghatározták, a bíró véglegesen lezárja az ügyet és ezután már a feltételes szabadon bocsátással foglalkozó országos bizottság jár el.

Ha – és ez tekinthető a második formának – napi tételről van szó, a megfeleltetést a törvény határozza meg. Például Finnországban és Franciaországban két meg nem fizetett napi tétel felel meg egy napi szabadságvesztésnek; Németországban és Magyarországon egy meg nem fizetett napi tétel egy napi szabadságvesztéssé alakul át.

A szabadságvesztés büntetés azonban nem szükségszerűen jó megoldás. Költséges az állam, és kellemetlen az elítélt számára.

Próbálkoztak a törvényhozásban a szabadságvesztés alkalmazásának elkerülésével, vagy hogy csak végső megoldásként alkalmazzák. A szabadságvesztés büntetés alkalmazásának elkerülése végett egyes országokban a közmunka intézményéhez folyamodtak: például Németországban (ahol egyébként a kérdést a tagállamok szintjén szabályozzák), Portugáliában (amely azonban továbbra is fenntartja a vagyoni teljesítés kikényszerítése miatti fogvatartást), Kanadában (ahol 1985 óta a bíró előre úgy

rendelkezhet, hogy a pénzbüntetés megfizetésének elmulasztása a közösség javára végzett munkává alakul át – a büntető törvénykönyv 646-1. cikke).

Magyarországon is fiatalok pénzbüntetését helyettesítheti közérdekű munka.

Más országok fenntartják a vagyoni teljesítés kikényszerítése miatti fogvatartást, ám korlátozzák alkalmazási területét. Lengyelországban a bírónak, mielőtt szabadságvesztésről hozna határozatot, meg kell hallgatnia az elítéltet és védőjét. Svédországban a pénzbüntetésnek szabadságvesztés büntetéssel való helyettesítésére csak pontosan meghatározott esetekben kerülhet sor: ehhez az szükséges, hogy az elítélt nyilvánvaló rosszhiszeműségéről adjon tanúbizonyságot, és hogy az általános megelőzés szükségessége fennálljon.

Az elmélet igen gyakran nem helyesli a helyettesítő szabadságvesztés büntetést, amely azzal a hátránnyal jár, hogy tovább emeli a rövid időtartamú szabadságvesztés büntetések arányát.

Az elmélet tehát a fentebb vázolt megoldások mellett foglal állást.

c) A kártérítés

Azokban a jogrendszerekben létezik a kártérítés (kompenzáció), ahol nem ismeretes a bűncselekménnyel okozott kár megtérítése iránti polgári jogi kereset (a common law-ban compensation). Olyan pénzösszeg megfizetésére kötelezi az elítéltet a büntető ítélet, amelyet a sértettnek fognak kiutalni, és amely a büntetés része. A bíró kezdeményezi ilyen típusú ítélet elfogadását.

Angliában a magistrates court rendelheti el bűncselekményenként 5000 £ összeghatárig, ám ez a felső határ a Crown Court által történő elítéléseknél hiányzik.

Ennek az igen sajátságos szankciónak a végrehajtása a gyakorlatban távolról sem okoz problémát, mert a bíró csak az elkövető anyagi lehetőségeinek függvényében szabja ki.

A biztonsági intézkedések végrehajtása

Azok, akik elmezavarban bűncselekményt követnek el, kényes problémát okoznak, mert a törvényhozót és a bírót a büntetés és a gyógykezelés kétfelé „rángatja”.

Franciaországban olyan büntetés-végrehajtási intézmények vannak, ahol terápiás gondozás folyik (Chateau-Thierry és Haguenau).

Többet kell foglalkoznunk az angol joggal, amelyik jellegzetes vonásokat mutat. Az angol bíró először is elrendelheti az elmezavarban szenvedő gyógyintézeti elhelyezését (ami más, mint az elmebetegeké/őrülteké).

A gyógyintézeti elhelyezés elrendelését a Mental Health Act 1983 állapítja meg (a bűncselekményre szabadságvesztés büntetést ír elő a törvény, az elmezavart legalább két orvosnak kell tanúsítania, a vádlott bűnösségét a bíróságnak meg kell állapítania, a gyógyintézeti elhelyezés elrendelésének szükségesnek kell lennie, és mindenképpen arra kell gondolni, hogy a kórházi elhelyezésnek kedvező hatásai lesznek). A kórházi elhelyezés minden más szankciót kizár.

A bíró legfeljebb tizenkét hét időtartamú, ideiglenes kórházi elhelyezést rendelhet el, ami lehetővé teszi a vizsgálatok elvégzését és az elmeállapot értékelését. Erre a módra akkor kerül sor, ha az orvosok ingadoznak abban a tekintetben, hogy a rendes gyógyintézeti elhelyezést, vagyis a ténylegesen igen hosszú kórházi elhelyezést ajánlják, mert az csak hat hónap elteltével jár le.

Ez alól a hat hónapos időtartam alól kettős kivétel van: letöltése előtt az elkövető eltávozási engedélyt kaphat, foganatosítását követően pedig először hat hónappal, azután pedig, ha szükséges, évenként hosszabbítható.

Az akár ideiglenes, akár tartós gyógyintézeti elhelyezés elrendelése az érintett személy szakosított intézetben történő fogvatartását vonja maga után.

Végezetül, a kórházi elhelyezés elrendelését bizonyos korlátozások elrendelésének kell kiegészítenie: ezek elrendeléséről akkor határoz a bíróság, ha az elkövető közveszélyes – ilyenkor elvben a korlátozás korlátlan időtartamú, és minden eltávozási engedély kizárását vonja maga után, kivéve, ha a miniszter ezt mégis engedélyezi (aki azonban bármikor, feltételhez kötötten vagy anélkül szabadon engedheti a beteget).

Az angol bíró feltételes szabadon bocsátáshoz kötött pszichiátriai kezelést is elrendelhet a Criminal Court Act 1973 3. cikkének alkalmazásával. Statisztikai szempontból ennek az elrendelése gyakoribb, mint a gyógyintézeti elhelyezése. Az elkövető hozzájárulása szükséges hozzá, és szakorvosnak kell tanúsítania, hogy ez a megoldás valószínűleg elegendő a gyógykezeléshez, anélkül, hogy gyógyintézeti elhelyezésre kerülne sor.

A gyógykezelésre ilyenkor nem szakosított kórházban kerül sor; foganatosíthatják

egészségházban, vagy akár az érintett személy lakóhelyén is, olyan orvos irányítása alatt, akinek a nevét fel kell tüntetni a feltételes szabadon bocsátást elrendelő határozatban. Ha az elkövetőt ilyen büntetésre ítélték, nincs olyan törvényi rendelkezés, amelyik kényszer fogatosításának lehetőségét írná elő.

Legfeljebb a határozatban foglalt követelmények teljesítésének elmulasztása miatt indítható büntetőeljárás.

A büntető szankció végrehajtási formái tehát rendkívül változatosak. A sokféleség még inkább nő, ha szem előtt tartjuk, hogy a végrehajtásnak akadályai is vannak.

A joghátrány végrehajtásának akadályai

A végrehajtásnak többféle akadály van. Így a közkegyelem, az egyéni kegyelem, a büntetés mértékének csökkentése stb. Ezeket a megoldásokat szinte minden országban megtaláljuk, és szabályozásuk még közelebb áll egymáshoz, mint magának a végrehajtásnak a szabályozása. Ezért foglalkozhatunk tehát viszonylag röviden ezekkel a jogintézményekkel, amelyek egyébként kivétel nélkül a megbocsátás gondolatát juttatják kifejezésre.

A végrehajtás akadályait azonban osztályozni kell. A klasszikus megközelítés szerint különbséget kell tennünk azok között, amelyek továbbra is fenntartják az elítélést, és amelyek megszüntetik azt.

A végrehajtás azon akadályai, amelyek továbbra is fenntartják az elítélést

1. Az egyéni kegyelem

A végrehajtás alól teljesen vagy részben mentesítő egyéni kegyelmet az államfő, a köztársasági elnök adja, és így az uralkodói hatalom kifejezéseként jelenik meg.

Az egyéni kegyelemről szóló határozatban feltételeket is írhatnak elő: például kártérítés fizetése, pénzösszeg megfizetése vagy közhasznú munkavégzési kötelezettség Hollandiában.

Az egyéni kegyelem különböző okokon, különösen olyan új elemen alapul, amely az elítélt helyzetében elítélése után jelent meg (például súlyos betegség fellépése), vagy

felmerülhet az elítélés megalapozottságában való kétség miatt. A legfontosabb egyéni kegyelmi ok a súlyos betegség.

Lassanként megjelenik annak a jogosultságnak a gondolata is, hogy az elítélt ne börtönben haljon meg, mint például Németországban, ahol az elmélet ezt a jogot az Alkotmány 1. cikkének 1. bekezdésére alapozza, amelyik kimondja: „az emberi méltóság sérthetetlen”.

Egyes országokban nagyon ritka esetekben élnek az egyéni kegyelemmel. Ez – a bírói és a végrehajtó hatalom különválasztásának elve tiszteletben tartására hivatkozva – vonatkozik Kanadára és Angliára.

2. A büntetés mérséklése

Nem szabad összetéveszteni a feltételes szabadon bocsátással, amelyik szintén a börtönnek a bíró által rendelt határidő lejárta előtti elhagyásában jelenik meg. A feltételes szabadon bocsátás a kedvezményezettnek rendelt feltételeket tartalmaz, nem pedig a büntetés elengedését. Ez utóbbi igen sok országban létezik, a módozatai azonban helyenként különböznek.

Spanyolországban a büntetés mérséklését a börtönben való munkavégzéssel és jó magaviselettel való megváltásként fogták fel. E két fogalmat tágan értelmezték: a jó magaviseletet már akkor megvalósítottnak tekintették, ha az érintett nem tanúsított rossz magaviseletet, mert elég volt, ha az elítélt nem követett el bűncselekményt; a munkát illetően pedig olyanokkal volt egyenértékű, mint például a véradás vagy a zárka tisztán tartása. A mérséklés átszámítási kulcsa egy nap a kettőhöz volt. Az 1996. évi új büntető törvénykönyv azonban megszüntette ezt az intézményt.

Belgiumban „kivételes körülmények” esetén létezik az ideiglenes szabadon bocsátás (libération provisoire) intézménye, amelyet zárt (nyilvánosan közzé nem tett) körlevélben szabályoznak. Ezt az intézkedést a bv. intézet igazgatója javasolja, a határozatot pedig az ügyészség álláspontjának beszerzése mellett, az igazságügy-miniszter hozza.

Az intézkedés főképpen az egy évnél nem hosszabb időtartamú szabadságvesztés büntetéssel sújtott elítélteket célozza meg. Ezek az elítéltek nem élhetnek a feltételes szabadon bocsátásról (libération conditionnelle) szóló körlevélben foglalt előnyökkel (amit csak három vagy hat hónap szabadságvesztés büntetés tényleges letöltése után kaphat meg az elítélt, attól függően, hogy első büntényes vagy visszaeső-e), sem pedig azokkal az előnyökkel, amelyek a rövid időtartamú börtönbüntetések végrehajtásának mellőzéséről szólnak.

A börtönigazgató egy, két vagy három hónap letöltött büntetés után javasolja az ideiglenes szabadon bocsátást, attól függően, hogy a kiszabott büntetés hat, kilenc vagy tizenkét hónap időtartamú volt-e.

A francia rendszert az éppen aktuális, gyakran egymásnak ellentmondó befolyások hatására alakíttgatták. Most az 1986. évi reform nyomán a mérséklés mértéke évenként három hónap, plusz legalább két hónap egy éven túl, attól függően, hogy az elítélt első bűntényes-e vagy visszaeső, de csak akkor kaphatja meg, ha rendkívül jó magaviseletű.

Tartózkodnunk kell attól, hogy a büntetés mérséklését a vele igen közeli más intézményekkel tévesszük össze: például az angol jog szerinti előrehozott szabadulással (a Criminal Justice Act 1982 32. cikke), ami lehetővé teszi, hogy a belügyminiszter a büntetés kitöltése előtt hat hónappal szabadon bocsássa az elítéltet, ha a börtön túlszűfolt; vagy azzal, hogy a portugál büntetésvégrehajtási bíró meghatározhatja a szabadulás napját, ha a büntetés tartama viszonylag bizonytalan.

3. Az elévülés

Az elévülés – amely azon az elképzelésen alapul, hogy bizonyos idő elteltével a közvélemény elfelejtette a büntető ítélet létét, még akkor is, ha annak végrehajtását nem fogantostították – egyetemes intézmény. Rendszere azonban nem mindig ugyanaz. Igen eltérő az egyes országokban az elévülési idő.

Az elévülés beálltának idejét illetően az egyszerű rendszert állíthatjuk szembe a komplex rendszerrel. Az elsőt a francia jog szentesítette: húsz év büntettek, öt év vétségek, két év pedig kihágások esetében.

A második rendszert például Németországban és Spanyolországban fogadták el. Spanyolországban az elévülés huszonöt év elteltével áll be a tizenöt év vagy annál hosszabb időtartamú szabadságvesztés büntetés esetén; húsz év a tíz évnél hosszabb és tizenöt évnél rövidebb időtartamú, tizenöt év az öt évnél hosszabb és tíz évnél rövidebb szabadságvesztés büntetések esetében; tíz év a többi súlyos bűncselekménynél, öt év a kevésbé súlyos bűncselekményeknél; egy év a nem súlyos büntetéseknél.

A komplex rendszerbe sorolható a magyar szabályozás is, mégpedig az elnézőbb változatába.

A bűncselekményeket illetően, az elévülés egyes igen súlyos büntettek esetében kizárt. Ez vonatkozik Németország esetében a népirtásra és azokra a bűncselekményekre, amelyek elkövetése esetén mellékbüntetésként az országból való kitoloncolásra kerül sor.

Franciaországban például ilyenek az emberiség elleni bűntettek és háború idején az ellenséghez való szökés. Magyarországon nem évülnek el az emberiség elleni és a háborús bűncselekmények miatt kiszabott büntetések, valamint az életfogytig tartó szabadságvesztés végrehajthatósága.¹⁴

Az elévülés félbeszakadását és felfüggesztését kiváltó okok vannak a francia jogban, a német jog azonban az első nem ismeri.

Magyarországon létezik még az elévülés nyugvása.

A büntetés végrehajtásának az elítélést érintő akadályai

1. A közkegyelem

A közkegyelmet, amely régi intézmény és az ókori Görögországba nyúlik vissza, országonként igen eltérően alkalmazzák. Franciaország mindig széles körben élt vele, különösen akkor, amikor új államfő lépett hivatalba, vagy egyes zavarokat követően [például a III. év frimaire I-jei rendelet, 1795-ben, Nyugat-Franciaország királypárti fölkelői (chouan) javára].

Németországban ezzel szemben ritkán folyamodnak a közkegyelemhez. Ausztria ugyanebben a helyzetben van, azzal a kivétellel, hogy a törvényhozó 1995-ben hozott közkegyelemről szóló törvényt, a függetlenség helyreállításának (1945!) ötvenedik évfordulója alkalmából. Hollandiában – Spanyolországhoz hasonlóan – kikopott a használatból. Magyarországon több alkalommal volt rá példa.¹⁵

A büntető ítélet végrehajtása során bekövetkező közkegyelem joghatásai az egyes törvényhozók szerint változnak. Ezen a téren két felfogás ütközik: Franciaországban nem csak a végrehajtás szűnik meg (a joggyakorlat szerint a biztonsági intézkedések kivételével), de a büntető ítélet is eltűnik a büntügyi nyilvántartásból; ezzel szemben Olaszországban, míg a végrehajtásnak vége szakad, a büntető ítélet továbbra is fennmarad, tehát a büntügyi nyilvántartásban marad, és továbbra is számít a visszaesés és az előélet szempontjából.

14 V.ö.: Bv. Kódex 28. § (4) bekezdése

15 V.ö.: Vóró György: *Büntetőjogi rehabilitáció és a büntügyi nyilvántartás*. Ügyészek Országos Egyesülete, Budapest, 2009. 134–171.

Magyarországon – ha a közkegyelem nem terjed ki a mentesítésre – szintén marad a büntetés a bűnügyi nyilvántartásban a törvényben rá vonatkozó szabályozás szerint.¹⁶

2. A büntetéshez fűződő joghátrányok alóli mentesítés

Ez a jogintézmény a büntetéshez fűződő minden joghatás kioltását jelenti, a büntető ítélet eltűnésével együtt (ide értve – bizonyos fenntartásokkal – a bűnügyi nyilvántartást is).

Három módozata ismert. Franciaországban és Oroszországban a rehabilitációnak két fajtája van: a törvényi, meglehetősen hosszú és törvényben előírt idő elteltével, valamint a bírói, rövidebb határidő elteltével és csak példás magaviselet esetén.

Belgiumban és Spanyolországban ehhez igen hasonló a rendszer. Magyarországon van még a kegyelmi mentesítés is.

Más országokban csak egyfajta rehabilitációt ismernek, amely valamely hatóság mérlegelési jogosultságán alapul. Ez lehet bíróság: például Németországban a Szövetségi Bíróság főügyész-helyettese (avocat-général) adja meg, vagy lehet közigazgatási szerv is: például a feltételes szabadon bocsátás kanadai bizottsága adhat egyéni kegyelmet és következésképpen a bűnügyi nyilvántartásból való törlést, ehhez azonban a büntetés végrehajtását követően a bűncselekmény típusától függően legalább öt évnek kell eltelnie.

El kell ismernünk, hogy a nemzeti jogok nyilvánvaló rokonságot mutatnak. Az intézmények elnevezései különböznek, a határidők és az eljárások gyakran nem ugyanazok. A törekvés azonban mindig a körülmények emberibbé tétele, a társadalmi beilleszkedés elősegítése, a közrend védelme, vagyis – hétköznapi módon fogalmazva – a börtönök túlnépesedéstől való megóvása.

A bűnismétlés néhány éve a jogalkotás időszerű kérdése, és a büntetőjogi viták előterébe került, anélkül azonban, hogy valaha is időt fordítottak volna az aggályok kiváltotta sorozatos reformok hatására. Az eredményesség, a hatékonyság vizsgálata a jövőben minden vonatkozásában szükséges.

A különféle büntetéseknek a bűnismétlés megelőzésére való alkalmassága ugyanis vitatott, éppúgy, mint a bűnismétlés mérésére szánt módszerek. Valahonnan azonban el kell indulni, s ez lehet a bűnismétlés mérése.

16 V.ö.: 2009. évi XLVII. törvény 18–20. §-ai

Ez sem jelent viszont egyelőre igazságos, mérvadó módszert a hatékonyság meghatározására. Az ezzel kapcsolatos eddigi kutatások, tudományos munkák a módszerek kidolgozásához kiindulási alapot szolgáltatnak.¹⁷

A jogok garantálása és a hatékonyság nem kizárja, hanem segíti egymást. A jövőben sem lesz ez másképp.

A büntetőhatalom a bűnhődésen vagy az abszolút igazság gondolatán alapul. A bűncselekmény rossz cselekedet, amelyért a bűnhődés jogos, mert ha valaki kárt, sérelmet okozott, meg kell kapnia megérdemelt büntetését. Ha kiszabják és végrehajtják, a büntetés egyik célja teljesült, a másik pedig a példa erejénél fogva további bűncselekmények jövőbeni elkövetésének megakadályozása, cél a közbiztonság biztosítása.

Arisztotelész tanítása szerint a büntetőhatalom alapja – könyörtelen társadalmi szükségszerűség miatti valóság; az, hogy a tömeg csak a büntetőjog által létrehozott fenyegetés miatt tartja vissza magát a törvény megsértésétől, bűncselekmény elkövetésétől.

A Rousseau-i gondolat ezzel kapcsolatban az volt, hogy a büntetés az állam megőrzéséhez szükséges azok ellen, akik a társadalmi szerződés megsértésével a társadalmon kívülre kerülnek és az állam ellenségévé válnak. Ez a „kívül kerülés” a jövőben nem lehet teljes, cél a reintegráció, de addig is ennek a segítése.

Az elítéltekkel emberi módon való bánásnak nem lehet akadálya. A büntetés-végrehajtási intézetek nem állatkertek, nem emberraktárak. Ott is társadalmunk tagjai élnek időlegesen, és vissza kell őket fogadnunk azzal a feltétellel, hogy a jövőben betartják együttélési szabályainkat, nem sértik meg embertársukat, a jogi egyensúlyt. Van olyan elmélet, amely ki is emeli a büntetőhatalom társadalmi hasznosságát.

El kell ismerni, hogy a XX. században a szabadságvesztést helyettesítő intézkedéseket szorgalmazó eszmék hatására az európai államok egy részében és az Amerikai Egyesült Államokban új típusú büntetéseket, a szabadságvesztés egy sor alternatíváját vezették be. Ezek olyan valós mechanizmusok, amelyek képesek javítani a büntetés egyéniesítési folyamatát. Szerepüket azonban csak akkor tölthetik be, ha végre is hajtják őket, mégpedig törvényben szabályozottaknak megfelelően, s nem csak papíron léteznek.

A büntetés elektronikus felügyelet alatti végrehajtását a börtönzsúfoltságot csökkentő egyik tényezőnek tartják, de sajnos többek esetében nem alkalmazható, továbbá

17 V.ö.: Vókó György: *A büntetés-végrehajtás törvényességének és hatékonyságának tényezői*. Kandidátusi értekezés, MTA kézirat, Budapest, 1990.

objektív kizáró okok miatt is csorbát szenvedhet a használata. Mielőbb napirendre kellene tűzni ennek a technikai és módszertani fejlesztését.

A helyreállító igazságszolgáltatás egyik legnagyobb értéke, hogy kiegyensúlyozott megközelítést kínál a bűnözéssel és következményeivel való foglalkozásban. Közben egyes támogatói a megtorló büntető igazságszolgáltatás alternatívájának és kritikájának fogták fel és értelmezték, radikális „alternatív paradigma” szerepbe helyezve, mások szeparatista vagy „reformista” értelemben fogták fel.

Egyetértés van abban, hogy létezik olyan eset, amikor finom váltásra van szükség a helyreállító igazságszolgáltatás bűnözéscsökkentő képességéről való elmélkedésben. Tapasztalataink alapján mondhatjuk: bizonyosan van javítani való az elkövetőknek a „hagyományos” rehabilitációs forrásokhoz jutása tekintetében, akár szabadságvesztés esetén, akár szabadságvesztéssel nem járó környezetben.

Van lehetőség a jóvátételi tevékenységi módok javítására is, az „erősség-alapú” rehabilitáció (valamint a jóvátételi „segítés”-ben részesülők) tekintetében is.

Lényegét tekintve még hangsúlyosabban; azon elkövetők vonatkozásában, akik kevés anyagi forrással vagy készséggel rendelkeznek, fontos, hogy a sértetteknek való jelképes jóvátételként ismerjék az elkövetők rehabilitációs munkáját életük jó irányba fordítása és a bűnözéssel való felhagyás érdekében.

A bosszú-büntetés felfogás viaszorult, miközben a társadalmak fejlődtek, szerveződtek. A vallásos vezekléssel való analógia (amely a bűnnek vezeklés révén való jóvátételében áll) szerint a büntetés a bűnelkövető lelkére hatás eszköze is lehet, mert a büntetés szenvedésre kárhoztatja, hogy meglakoljon bűnéért.

A büntetésnek segítenie kell abban, hogy az elkövető megbánja és jóvátegye cselekményét. Ez az eszmeáramlat hozzájárul a fogva tartási körülmények javításához és a börtönszerkezetekről való elmélkedéshez.

A büntetés vallásos felfogása világiasabb irányba az elítéltnak a társadalomba való ismételt beilleszkedése, a reintegráció. E cél azt jelenti, hogy a bűnelkövető személyiségének figyelembe vételével kell döntenie a büntetésről, és arra is tekintettel kell azt végrehajtani, ami különösen a humán tudományok alkalmazásával valósul meg.

Az elektronikus felügyelet alá helyezés során az elítélt nem börtönben tölti a büntetését, főleg a rövid időtartamú szabadságvesztés helyetti alternatív jellege folytán.

Alkalmazása a fogvatartási mutatók gyors emelkedése közepette a világon jelentős növekedést mutat. Azokban az országokban, amelyekben a 2000. évben bevezették (például Franciaország), folyamatosan kutatják a hatékonyságát.

Az eddigi kutatások eredményeit összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a bűncselekmények jellege, a bűnözői előélet és az életkor szerint az intézkedéssel érintettek és a fogvatartottak közötti különbségek magyarázták részben az elektronikus felügyelet kisebb bűnismétlési mutatóit.

A büntetésnek a végrehajtó intézeten kívüli töltése az említett okok miatt az érdeklődés homlokterében áll. Régi módja ennek a feltételes szabadságra bocsátás, mely jogcímen az elítéltek büntetésük jelentős részét szabadon töltik, mégpedig vagy ellenőrzés mellett vagy anélkül. A törvényhozók mind nagyobb mértékben tették ezt lehetővé, viszont az elmélet kifogás tárgyává tett bizonyos megfogalmazásokat és javaslatokkal áll elő.

A feltételes szabadon bocsátás egyedüli mutatója végeredményben a „jó magaviselet”, amelyet gyakran az adott fenyítő intézkedések mennyiségi mutatója alapján értékelnek, a kitöltött büntetésekhez viszonyítva.

A „-hat” megengedő formájú igealakot a feltételes szabadon bocsátáshoz való jog létezésének tagadására használják, még „jó magaviselet” esetén is. A doktrína még speciális kategóriát is létrehozott a feltételes szabadon bocsátáshoz való alanyi jog helyett, ez pedig a „legitim érdek”. Ez azt jelenti, hogy senki sem követelheti a feltételes szabadon bocsátást, még akkor sem, ha minden feltételnek megfelel annak bizonyítására, hogy „megjavult”, „jó” munkavégzésével és magatartásával. A gyakorlatban ez teljes zűrzavarhoz vezetett. A büntetés-végrehajtási adminisztráció diszkrecionális jogának korlátlansága tehát retorziós eszköz a negatív megítélt fogvatartottakkal szemben (például, ha sokat panaszkodnak a fogva tartási körülményekre, a személyzet általi bánásmódra stb.).

A Franciaországban alkalmazott klasszikus osztályozás szerint a feltételes szabadon bocsátásnak három típusa létezik: az automatikus (amikor a fogvatartottak jogosultak a feltételes szabadon bocsátásra, ha bizonyos feltételek teljesültek); a diszkrecionális (amikor a szabadulás nem a fogvatartottak joga, és a büntetés-végrehajtási hatóság mérlegelésétől függ) és vegyes (kevésbé súlyos bűncselekmények miatt elítéltek bizonyos kategóriái tekintetében a szabadítás automatikusan, míg más kategóriáknál diszkrecionális jelleggel valósul meg).

Meg kell jegyeznünk itt, hogy az osztályba sorolás kritériuma nem a vizsgálat automatikus volta a büntetés bizonyos időtartamának végén, hanem a szabaduláshoz való jog léte, kivéve, ha a feltételek nem teljesültek.

Az európai országok nagy többségében diszkrecionális vagy vegyes rendszerek vannak, ami olyan kriminológiai okokkal magyarázható mint a büntetés egyéniesítése, az elítélt „mesterséges feltételeknek való megfeleltetésé”-nek megakadályozása és kizárólag a lehető leghamarabbi szabadulás céljával tanúsított jó magaviselet, mert ennek van a leggyöngébb pozitív hatása a bűnismétlésre.

Vannak azonban kivételek: egyes országok inkább az automatikus szabadítást részesítik előnyben. Például a Leideni Egyetem büntetőjog és büntető eljárásjog tanára, Jan Crijns egyértelműen rámutat, hogy ilyen feltételes szabadítási rendszert alkalmaznak Hollandiában, bizonyos feltételek teljesítésének fenntartásával.¹⁸ A feltételes szabadítást egyértelműen az alanyi jogok közé sorolja.

Svédországban az automatikus rendszer irányadó, ahol a büntetés bizonyos részének letöltése után lehet szabadulni, bizonyos esetek kizárásával, vagy egyes fenyegető intézkedések folytán a szabadítás időpontját elhalasztják.¹⁹

A belga jog szerint a feltételes szabadon bocsátást akkor kell alkalmazni, amikor nincs ellenjavallat, például a társadalmi beilleszkedés lehetőségeinek hiánya, újabb bűncselekmények elkövetésének veszélye, a sértett sérelmére károkozás veszélye.

A büntetés-végrehajtási bíróságok az ilyen szabadítást „alanyi jog”-ként ismerik el, de szakemberek úgy vélekednek, hogy a feltételes szabadítás feltételei értelmezésében biztosított mérlegelési jog nagy terjedelme miatt a belga jogrendszerben inkább „diszkrecionális”-nak lehetne nevezni a szabadítási rendszert.²⁰

Szlovén szerzők, akik a vegyes rendszert kedvelnék, azt mondják, hogy országuk olyan diszkrecionális rendszerrel rendelkezik, amely még nem is tartozik bírósági útra

18 CRIJNS, J.: *Another inconvenient truth – The conditional release of Volkert van der Graaf* (Egy másik kellemetlen igazság – Volkert van der Graaf feltételes szabadon bocsátása). <http://leidenlewblog.nl/article-inconvenient-truth-the-conditional-release-of-volkert-van-der-graaf>

19 JOHNSON, A. K.: *Foreign Prisoners in European Penitentiary Institutions, National Sweden Report I* (Külföldi fogvatartottak az Európai Büntetés-végrehajtási intézetekben, svéd nemzeti jelentés). Kriminalvarde, 2007. 2.

20 BAUWENS, A. – ROBERT L. – SNACKEN, S.: *Conditional release in Belgium: how reforms have impacted recall* (Feltételes szabadon bocsátás Belgiumban: hogyan érintették a reformok a visszavonását?). *European Journal of Probation*, Vol. 4. No. 1., 2012. 21.

(dejuradicionnalisé!)²¹. A hivatkozott szerzők rámutatnak, hogy diszkrecionális rendszer van Németországban és Olaszországban is.

Az Amerikai Egyesült Államok a Legfelsőbb Bíróság által egyértelműen kimondott eszmét követ, vagyis, „senkinek sincs alkotmányos joga, vagy veleszületett, elidegeníthetetlen joga ahhoz, hogy feltételes szabadításban részesüljön”.²²

Ennek az országnak a rendszere teljes mértékben a jó magaviseletért való jóváírás megszerzésén és a rossz viselkedés miatti elvesztésén alapul. Bár a szabadulás lehetőségének értékelése a Feltételes Szabadon Bocsátási Bizottság (Board of Parole) mérlegelésétől függ,²³ ugyanakkor a bíróságok megerősítették, hogy ez a jóváírás nem követhető alanyi jogként.

Ausztráliának is diszkrecionális rendszere van.²⁴

A brit rendszert vegyes rendszernek tekintik, amely úgy rendelkezik, hogy ha a szabadságvesztés büntetés négy évnél kevesebb, az érintett automatikusan szabadul; diszkrecionális rendszer érvényesül azonban a négy évnél hosszabb büntetésre ítélt esetében.²⁵

A francia rendszer – az úgynevezett „büntetés-végrehajtási” törvény 2009. évi elfogadása óta – vegyes. A büntetések automatikus átalakításának hatékonysága, amely férőhelyek felszabadítását tette lehetővé a börtönökben, igen vitatható, különösen kriminológiai szempontból, mint ahogyan Martine Herzog-Evans professzor asszony is megjegyzi, ugyanis, véleménye szerint az nem egyeztethető össze a „sértettek számára biztosított garanciákkal és a közbiztonsággal.”²⁶

21 AMBROZ, M.: – SUGMAN, K.: *Conditional Release (Parole) in Slovenia: Possible Solutions (Feltételes szabadon bocsátás Szlovéniában: Lehetséges megoldások)*. The Prison Law Journal, 2011. 91., 467., 481–482.

22 PALMER, J. W.: *Constitutional Rights of Prisoners (A fogvatartottak alkotmányos jogai)*. 9. kiadás, Elsevier, 2010. 782.

23 CHEN, K. H.: *Chapter 35: Getting Out Early: Conditional & Early Release (35. Fejezet: Idő előtti szabadulás: feltételes és a büntetés kitöltése előtti szabadulás)*. Columbia Human Rights Law Review, 2011. 9. kiadás

24 NAYLOR, B. – SCHMIDT, J.: *Do prisoners have a Right to Fairness before the Parole Board (Jogosultak-e a fogvatartottak méltányosságra a feltételes szabadulásukról döntő testület előtt?)*. Sydney Law Review, Vol. 32. 2010. 437., 439–44.

25 PADFIELD, S. Maruna: *The revolving door at the prison gate: Exploring the dramatic increase in recalls to prison (Forgóajtó a börtönbejáratnál: A börtönbe történő visszakerülések drámai növekedésének vizsgálata)*. Criminology & Criminal Justice, 2006. Vo.: 6 (329). 331.

26 HERZOG-EVANS, M.: *Application des peines: la prétendue „bonne partie” de la loi pénitentiaire (Büntetés-végrehajtás: a büntetés-végrehajtási törvény állítólagos „jó része”)*. 2009. AJ Pénal: 483–490.

Az európai törvények keretében a jogok garanciái és a „korlátlan diszkrecionális jogosultság” elleni garanciák szempontjából kell vizsgálnunk a feltételes szabadon bocsátást.

A feltételes szabadon bocsátásnak annyiban kellene automatikusnak lennie, amennyiben az érintettnek ahhoz bizonyos feltételek értelmében joga van. Ez alapvető garancia pozíciója bírósági védelmében, ami kevésbé valószínű, amikor az ilyen szabadulást nem jognak tekintik, hanem a „legitim érdek” körébe tartozik, ahogyan Ukrajnában, Oroszországban nevezik, illetőleg diszkrecionális feltételes szabadulás, ahogyan nyugaton hívják.

Másrészről, az összes szabadulási feltételnek megfelelő fogvatartottnak a büntetés-végrehajtási intézetek adminisztrációjára vagy más hatóságok mérlegelési jogosultságára kell hagyatkoznia, és nem veszélyeztetheti a közrendet (kivéve természetesen, ha ezek a feltételek „egyszerűségük” miatt eredménytelenek a bűnisméltés szempontjából, ami jelezheti például a „társadalmi beilleszkedési terv” hiányát).

Következésképpen, a hatóságok kiemelt felelőssége, hogy értékeljék a fogvatartottak büntetőjogi és nem csupán büntetés-végrehajtási veszélyességét. A kriminológiai vizsgálat ebben az esetben nem ronthatja a feltételes szabadításhoz való egyéni jogot, ami csorbul, ha az ilyen szabaduláshoz való jog elismerése kizárólag a hatóság jogosultsága.

A szabadon „kell” bocsátani szövegezésben megtestesülő gondolatnak – amelyet bizonyos feltételek teljesítésének fenntartásával kell értenünk – erősebbnek kell lennie a „szabadon lehet bocsátani” szövegezésnél.

Ezen kívül, ezek a feltételek sohasem lehetnek kriminológiai szempontból tartalom nélküliek, különösen az életfogytiglanra ítélt szabadon bocsátásakor, büntetésük kitöltése előtt.

Az Emberi Jogok Európai Bírósága tehát újra megkerülte a problémát: általában nem ismeri el, hogy az Egyezmény garantálja a feltételes szabadon bocsátáshoz való jogot (A. kontra Ausztria, kérelemszám: 16266/90, 2. bekezdés; Savic kontra Szlovák Köztársaság, kérelemszám: 28409/95, 6. bekezdés; Dybeku kontra Albánia, kérelemszám: 41153/57), mert az nem „polgári jogok”-at vagy „büntetőjogi vád”-at érint.

Ugyanakkor a helyes és kívánatos az lenne, ha a Bíróság joggyakorlata „a fogvatartottak idő előtti szabadulásának kiszámíthatósága” elv alkalmazásának irányába haladna, természetesen a nemzeti büntetőpolitikákba való beavatkozás princípiumának indokolatlan sérelme nélkül.

Záró gondolatok az elmélkedés félbeszakításával

Napjainkban engedményeket nem tűrő társadalmi igény, hogy a bűnelkövetőktől meg kell védeni a többi embert, ugyanakkor a bűnelkövetés szankcionálását jelentő jogkorlátozás megfeleljen az emberi jogok védelmével kapcsolatos nemzetközi garanciális elvárásoknak, a törvényesség követelményének, a jogállamiság szempontjainak.

A korszerű törvényi rendelkezéshez igazodó büntető anyagi, eljárási és végrehajtási szabályok megalkotása meghatározó jelentőséggel bír. Eddig részbeni hiányuk jelentős mértékben nehezítette a jogalkalmazó munkát, veszélyeztette a jogbiztonságot.

A büntetőtan és a büntetés-végrehajtási jog reneszánszának vagyunk tanúi. Több országban új törvényi alkotások születtek, köztük Magyarországon is.

A nemzetközi egybevetésből levonható olyan következtetés is, hogy a magyar jogi kultúra alapvonásaiban nemcsak megegyezik a nemzetközi kultúrával, hanem elől álló pozitív meglepetéseket is tartalmaz a nyugati államok számára. S ez igaz a büntetés-tanra is.

A tudomány exponenciálisan fejlődik, hallatlanul gyorsan produkál újabb és újabb felfedezéseket, eredményeket, izgalmas kérdéseket a büntetőtan területén is. A komplexitást és az interdiszciplinaritást követve, az egyes bűnözési jelenségeket a bűnözés elleni küzdelemben – a büntetőjog, a büntetőtan és valamennyi úgynevezett bűnügyi diszciplína és tudomány, valamint a gyakorlati szerveik, intézményeik működését – nagyobb összefüggésben kell vizsgálni.

A büntetőtan, a büntetés-végrehajtási jog elemzésekor mindig egy adott időpontban fennálló helyzetről kaphatunk képet, a következő nap esetleg már új gyakorlati kérdést, tudományos eredményt vagy jogalkotási szempontot hozhat felszínre, amelyre ugyanúgy, mint az egész összefüggés-rendszerre, a kialakult emberi értékek mentén és alapján nyomban oda kell figyelnünk. Nem lezárt anyagról van szó, hanem folyamatos feladatról.

A tudományos megalapozottságú eredményeket is mindig a születésük idején kell értelmezni. Akkor lehet igazságosan, jól megítélni őket, ha a társadalmi valósággal összefüggésben, születésük konkrét körülményei közé ágyazva szemléljük.

A büntető felelősségre vonás egész folyamatának, a büntetőtan tudományának reformja az emberi jogok értékének erősödésével már kezdetét vette, az újabb hullámok mélyreható változásokat sugalmaznak egész Európában is.

A kriminalizálás, a büntetés kiszabása és végrehajtása a társadalom, ennek tagjai, az egyes emberek védelme szempontjából napjainkban is a nagyon fontos elvárások közé tartoznak.

BÁRD PETRA¹ – TÓTH ZSANETT²

GYŰLÖLET-BŰNCSELEKMÉNYEK MAGYARORSZÁGON III.³

A CSOPORT ELLENI GYŰLÖLET ÁLTAL MOTIVÁLT NEM ERŐSZAKOS MAGATARTÁSOK ELLENI FELLÉPÉS

I.1. Magyarország Alaptörvénye

Az Alaptörvény rendelkezései elsősorban a verbálisan elkövetett gyűlöletkeltés szempontjából lényegesek, mivel annak szabályozása szóláskorlátozásnak minősül. Releváns ezért az Alaptörvény I. cikk (3) bekezdése, amely szerint „Alapvető jog más alapvető jog érvényesülése vagy valamely alkotmányos érték védelme érdekében, a feltétlenül szükséges mértékben, az elérni kívánt céllal arányosan, az alapvető jog lényeges tartalmának tiszteletben tartásával korlátozható”.

Magyarország Alaptörvényének véleménynyilvánítás szabadságát rögzítő rendelkezései a 2013. március 25-én elfogadott, és 2013. április 1-jén hatályba lépett negyedik módosítás következtében további bekezdésekkel egészültek ki.

A „Szabadság és felelősség” I. cikkének (3) bekezdése kimondja, hogy „Az alapvető jogokra és kötelezettségekre vonatkozó szabályokat törvény állapítja meg. Alapvető jog más alapvető jog érvényesülése vagy valamely alkotmányos érték védelme érdekében, a feltétlenül szükséges mértékben, az elérni kívánt céllal arányosan, az alapvető jog lényeges tartalmának tiszteletben tartásával korlátozható.”

A IX. cikk (4) bekezdése rögzíti, hogy a véleménynyilvánítás szabadságának a gyakorlása nem irányulhat mások emberi méltóságának a megsértésére.

A IX. cikk (5) bekezdése szerint a véleménynyilvánítás szabadságának a gyakorlása nem irányulhat a magyar nemzet, a nemzeti, etnikai, faji vagy vallási közösségek méltóságának a megsértésére. Az ilyen közösséghez tartozó személyek – törvényben meghatározottak szerint – jogosultak a közösséget sértő véleménynyilvánítás ellen, emberi méltóságuk megsértése miatt igényeiket bíróság előtt érvényesíteni.

1 Bárd Petra LLM, PhD, tudományos főmunkatárs, osztályvezető, Országos Kriminológiai Intézet

2 Tóth Zsanett, legfőbb ügyészégi ügyész, Legfőbb Ügyészség

3 2016. március

I.2. Közösség elleni uszítás

I.2.1. A szabályozás története

A Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. IV. törvény 269. §-ában került szabályozásra a közösség elleni izgatás tényállása a következő megszövegezéssel:

„Aki nagy nyilvánosság előtt a) a magyar nemzet vagy valamely nemzetiség, b) valamely nép, felekezet vagy faj, továbbá a lakosság egyes csoportjai ellen gyűlöletre uszít, büntetett követ el és három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő”.

A jogalkotó az elmúlt több, mint húsz évben többször is kísérletet tett a tényállás módosítására, azonban az Alkotmánybíróság minden egyes esetben alkotmányellenesnek minősítette a kodifikációs próbálkozásokat.

Az Alkotmánybíróság 1992 májusában a 30/1992. (V. 26) AB határozatában⁴ megghiúsította a tényállás (2) bekezdésének⁵ kodifikálására tett kísérletet.

Ugyanebben a határozatában értelmezte továbbá az uszítás fogalmát, amit csak akkor látott megállapíthatónak, ha az erőszakos magatartás bekövetkezése közvetlenül fenyeget. Ezzel nyomatékosította a „clear and present danger”⁶ elvét, a nyilvánvaló és közvetlen veszély tesztjét, valamint a megtámadott értékek egyediségének követelményét, amit a közösség elleni izgatás bűncselekményének vizsgálatakor mindenképpen figyelembe kell venni. Így csak bizonyos mérték felett – vagyis a nyilvánvaló és közvetlen veszély megléte esetén – indokolható alkotmányosan a véleménynyilvánításhoz való jog korlátozása.

Ez az értelmezés a későbbi joggyakorlatot és alkotmánybírósági határozatokat⁷ nagyban befolyásolta: az interpretáció következtében a jogalkotó későbbi módosítási kísérleteit az

4 30/1992. (V. 26.) AB határozat IV.3. pontja *„a véleménynyilvánítás és a sajtószabadság büntetőjogi korlátozását mind az emberek meghatározott csoportjai elleni gyűlöletkeltésnek történelmileg bizonyítottan kártékony hatása, mind az alkotmányos alapértékek védelme, továbbá a Magyar Köztársaság nemzetközi kötelezettségeinek teljesítése szükségsszerűvé és indokolttá teszi.”*

5 (2) *Aki nagy nyilvánosság előtt a magyar nemzetet, valamely nemzetiséget, népet, felekezetet vagy fajt sértő vagy lealacsonyító kifejezést használ, vagy más ilyen cselekményt követ el, vétség miatt egy évig terjedő szabadságvesztéssel, javító-nevelő munkával vagy pénzbüntetéssel büntetendő.*

6 idézi a 30/1992. (V. 26.) AB határozat indokolásának V/5. pontja

7 36/1994. (VI. 24.) AB határozat, 12/1999. (V. 21.) AB határozat, 18/2004. (V. 25.) AB határozat, 95/2008. (VII. 3.) AB határozat

Alkotmánybíróság rendre megsemmisítette. Így 1999-ben a 12/1999. (V. 21.) AB határozatában⁸, 2004-ben a 18/2004. (V. 25.) AB határozatában^{9,10} a lábjegyzetben hivatkozott közösség elleni izgatás szövegének módosítási javaslatait, míg 2008-ban a 95/2008. (VII. 3.) AB határozatában egy új törvényi tényállást, a gyalázkodás tényállását.¹¹

Az Alkotmánybíróság mind a négy esetben vizsgálta a véleménynyilvánításhoz való alkotmányos alapjog határait, az ezen joggal összefüggésben kialakult, hazai jogunkra irányadó nemzetközi jogi követelményrendszert, az Emberi Jogok Európai Bírósága által a véleménynyilvánítás szabadsága tárgyában született bírósági ítéleteket, valamint az Alkotmánybíróság által ezen alapjog kapcsán kialakított gyakorlatot.

A hatályos Büntető Törvénykönyvünkben (2012. évi C. törvény) a közösség elleni izgatás, közösség elleni uszítás néven a törvény 332. §-ában¹² kerül szabályozásra, mely névvál-

8 Btk. 269. § Aki nagy nyilvánosság előtt a) a magyar nemzet, b) valamely nemzeti, etnikai, faji, vallási csoport vagy a lakosság egyes csoportjai ellen gyűlöletre uszít, illetve gyűlölet keltésére alkalmas egyéb cselekményt követ el, büntetett miatt 3 évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

9 Határozatában kifejtette „A szabad véleménynyilvánítás jogának korlátozására a „gyűlöletre uszítás” esetében az egyéni alapjoggyakorlás sérelme, illetve annak közvetlen veszélye miatt kerül sor. (...) Fontos, hogy a köznyugalomban okozott veszély ne csupán feltételezés legyen, és a legalább hipotetikus visszacsatolás (a közlés alkalmas a köznyugalom megzavarására) elengedhetetlen.”

10 (1) Aki nagy nyilvánosság előtt valamely nemzet, vagy valamely nemzeti, etnikai, faji, vallási csoport vagy a lakosság egyes csoportjai ellen gyűlöletre izgat, vagy erőszakos cselekmény elkövetésére hív fel, büntetett követ el, és három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) Aki nagy nyilvánosság előtt az emberi méltóságot azáltal sérti, hogy más vagy másokat a nemzeti, etnikai, faji vagy vallási hovatartozás miatt becsmérel vagy megaláz, vétséget követ el, és két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

11 Btk. 181/A. § (nem lépett hatályba) Gyalázkodás (1) Aki nagy nyilvánosság előtt a magyar nemzettel vagy a lakosság egyes csoportjaival, így különösen nemzeti, etnikai, faji, vallási csoporttal kapcsolatban olyan kifejezést használ vagy híresztel, amely alkalmas arra, hogy a csoport tagjainak becsületét csorbítsa, avagy emberi méltóságát megsértse, vétséget követ el és két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) Az (1) bekezdés szerint büntetendő, aki nagy nyilvánosság előtt olyan – különösen önkényuralmi rendszerre vagy eszmére emlékeztető vagy utaló – testmozdulatot tesz, amely alkalmas a magyar nemzet vagy lakosság egyes csoportjai, így különösen nemzeti, etnikai, faji, vallási csoport tagjai becsületének csorbítására, avagy emberi méltóságának megsértésére. (3) Nem büntethető, aki politikai párttal, vagy politikai közszereplést is folytató társadalmi szervezettel kapcsolatban közszereplésükkel összefüggésben a) olyan kifejezést használ vagy híresztel, amely alkalmas arra, hogy a lakosság e csoportjához tartozó tagok becsületét vagy emberi méltóságát megsértse, b) a (2) bekezdésben meghatározott magatartást tanúsít.

12 Btk. 332. § Aki nagy nyilvánosság előtt

toztatással a jogalkotó koherenciát teremtett a bűncselekmény elkövetési magatartása és a tényállás elnevezése között. A tényállás megszövegezése a korábbi szabályozáshoz képest annyiban változott még, hogy a közösség tagja elleni erőszakhoz hasonlóan a lakosság egyes csoportjainál nevesítésre került a fogyatékoság, a nemi identitás és a szexuális irányultság.

I.2.2. Jogalkalmazási nehézségek

I.2.2.1. A tényállás alkalmazásának kiüresedése

Az Alkotmánybíróság döntései¹³ nyomán kialakult jelenleg hatályos joggyakorlat alapján a közösség elleni uszítás miatt indult nyomozások a legritkábban jutnak el bírósági szakaszba, hiszen a gyakorlatot leginkább meghatározó, a gyűlöletre uszítás rendkívül szűk értelmezését jelentő „hármaskövetelmény” elvének megvalósulása szinte soha nem állapítható meg. Mi sem mutatja ezt jobban, mint hogy 2008 és 2010 között összesen két jogerős ítélet született közösség elleni izgatás büntette miatt.¹⁴

A hatályos joggyakorlatot meghatározó „hármaskövetelmény elve”:

- BH2005. 46. Az uszít gyűlöletre, „aki erőszakos cselekedetre, ilyen magatartás vagy tevékenység kifejtésére *hív fel* akkor, ha a veszély nem csupán feltételezett, hanem a *veszélyeztetett jogok konkrétak*, és az erőszakos cselekedet *közvetlenül fenyeget*”.¹⁵
- EBH2010. 2215. Község elleni izgatás akkor állapítható meg, „ha a rasszista kijelentés az elhangzás körülményei folytán erőszak *közvetlenül* jelen levő, *világos veszélyével és egyéni jogok sérelmével fenyeget*”.

Az alkotmánybírói, bírói jogértelmezés az immateriális bűncselekményből lényegében eredménybűncselekményt alkotott, a hivatkozott hármaskövetelmény feltételei az esetek többségében nem állapíthatóak meg, így a büntetőjogi tilalom lényegében kiüresedett.

a) a magyar nemzet ellen,

b) valamely nemzeti, etnikai, faji, vallási csoport ellen, vagy

c) a lakosság egyes csoportjai ellen – különösen fogyatékoságra, nemi identitásra, szexuális irányultságra tekintettel – gyűlöletre uszít, büntett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

13 I. BH1997. 165., BH.2005. 46., EBH2010. 2215.

14 SZOMORA Zsolt: *Dogmatikai és alkotmányjogi megjegyzések a gyűlölet-bűncselekmények büntetőjogi szabályozásához*. Belügyi Szemle, 61. évfolyam 12. szám, 49.

15 12/1999. (V. 21.) AB határozat, 18/2004. (V. 25.) AB határozat, 95/2008. (VII. 3.) AB határozat

Ahogy arra korábban kitértünk, számos nemzetközi kötelezettség – így például a New Yorkban, 1965. december 21. napján elfogadott nemzetközi egyezmény 4. cikkének a) pontja¹⁶, valamint az Egyesült Nemzetek Közgyűlése XXI. ülészakán elfogadott Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 20. cikkének 2. pontja¹⁷ – előírja hazánknak a gyűlöletbeszéd büntetőjogi eszközökkel történő üldözését.

A legfőbb ügyész – felismerve azt, hogy a fent is hivatkozott nemzetközi jogi kötelezettségeinknek jogszabályváltozás nélkül nem tudunk eleget tenni, – 2013 áprilisában az Európa Tanács Rasszizmus és Intolerancia-ellenes Bizottsága ötödik jelentésében is hiányolt szöveggel azonos tartalmú szabályozás megalkotására tett javaslatot az igazságügyekért felelős miniszter felé.

Javaslatában – a német, svájci és osztrák büntető törvénykönyv mintájára – a gyűlöletre uszítás helyett a tiltott megkülönböztetés törvényi tényállását javasolta. Elkövetési magatartásként a megkülönböztetésre, ellenségeskedésre, illetve erőszakra felhívást jelölte meg, egyben a faji felsőbbrendűségre, gyűlöletre alapozott eszme nagy nyilvánosság előtti terjesztését, a hátrányos faji megkülönböztetést és a hátrányos faji megkülönböztetésen alapuló tevékenység támogatását is büntetni javasolta.

A törvényalkotási javaslat ezidáig nem vezetett eredményre, és a tényállás megváltoztatására irányuló szándékról nem rendelkezünk információval.¹⁸

2011 augusztusában Ty. Zs. a Magyar Szigeten tartott beszédében egy fiktív fajvédő háborúról beszélt, valamint ismertette a gerillaharcosok taktikáját és a Betyársereg céljait. Ty. Zs. itt azt mondta: „el kell jutni oda, hogy »egy gépkarabélynak az elsütő billentyűjét valaki meg tudja húzni, esetleg akkor, hogyha egy másabb bőrszínt lát«.

A Betyársereg vezetője szerint a fajok háborúja zajlik, ezért el kell jutniuk egy szintre: »arra, hogy újra agresszívvá, erőszakosakká, szikárakká, mohókká, szinte fenevadakká váljunk«. Ugyanis, tette hozzá Ty. Zs., saját értékeink megvédése másképp

16 a részes államok „törvény által büntetendő cselekménnyé nyilvánítják a faji felsőbbrendűségre vagy gyűlöletre alapozott eszmék terjesztését, a faji megkülönböztetésre való izgatást, valamint bármely faj, illetve más színű vagy más etnikai származású személyek csoportja ellen irányuló minden erőszakos cselekedetet vagy arra való izgatást, továbbá a fajgyűlölő tevékenység mindenfajta támogatását, annak pénzelését is beleértve.”

17 „törvényben kell megtiltani a nemzeti, faji vagy vallási gyűlölet bármely hirdetését, amely megkülönböztetésre, ellenségeskedésre vagy erőszakra izgat”

18 NEUFIGA//248/2015.

nem fog működni. »Mikor az izraeliek ide fognak jönni Merkava harckocsikkal vagy Lopakodó bombázókkal, bennük meglesz az a morális kérdés, hogy lakóházat szétlőjön?« – tette fel a kérdést a Betyársereg-vezető, majd a választ is megadta:

»Biztos vagyok benne, hogy nem! És bennünk lesz-e annyi, hogy le merjünk lőni egy rohadt, tetves zsidót?« – tette fel az újabb kérdést, mire a közönség soraiból többen azt kiabálták, hogy »lesz.«¹⁹ „Akkor esetleg jelenjen meg előtted édesanyád az adott pillanatban, és egy mocskos cigány szurkálna belé a kést, szerinted te hallgatnál arra a parancsra, hogy ne ölj?»²⁰

A közösség elleni izgatás büntette miatt a Pest Megyei Rendőr-főkapitányságon folyamatban volt nyomozás 2012. március 26. napján a Be. 190. § (1) bekezdés *b*) pontja alapján – mivel a rendelkezésre álló adatok alapján nem volt megállapítható bűncselekmény elkövetése, és az eljárás folytatásától sem lehetett eredményt várni – megszüntetésre került.²¹

A nyomozó hatóság határozatában nem vitatta azt, hogy a „kijelentések alkalmasak gyűlölet kiváltására, a társadalmi rend és béke, a harmonikus és toleráns emberi kapcsolatok megzavarására”, de véleménye szerint „bűncselekmény csak akkor valósul meg, ha a gyűlöletkeltő kifejezések hatására a sérelem bekövetkezésének reális lehetősége van, mivel a sérelem feltételezett bekövetkezése nem elegendő a bűncselekmény megállapításához”.

A megszüntető határozat ellen a Magyar Helsinki Bizottság panasszal élt, amit az ügyészség elutasított.²²

19 168 óra online – Magyar Sziget: tanácskozott a nemzetbiztonsági bizottság – <http://www.168ora.hu/itthon/a-magyar-szigeten-elhangzottakrol-tanacskozott-a-nemzetbiztonsagi-bizottsag-81342.html?print=1&full-version>

20 Nyomozni kell a Magyar Szigeten elhangzott gyűlöletbeszéd ügyében – <http://helsinki.hu/folytassak-le-a-nyomozast-a-magyar-szigeten-elhangzott-gyuloletbeszed-ugyeben>; mellékletében: a Pest Megyei Főügyészség Nf.5111/2011/11-I. számú határozata – http://helsinki.hu/wp-content/uploads/Tyirityan_pnasz_elutasitasa_anonim.pdf

21 I. Pest Megyei Főügyészség Nf.5111/2011/11-I. számú határozata – http://helsinki.hu/wp-content/uploads/Tyirityan_pnasz_elutasitasa_anonim.pdf
BOROSS Zsigmond Attila: *A gyűlölet-bűncselekmények aktuális magyarországi helyzete*. Belügyi Szemle, 61. évfolyam 12. szám, 8.

22 I. Pest Megyei Főügyészség Nf.5111/2011/11-I. számú határozata – http://helsinki.hu/wp-content/uploads/Tyirityan_pnasz_elutasitasa_anonim.pdf
Nyomozni kell a Magyar Szigeten elhangzott gyűlöletbeszéd ügyében – <http://helsinki.hu/folytassak-le-a-nyomozast-a-magyar-szigeten-elhangzott-gyuloletbeszed-ugyeben>

A Pest Megyei Főügyészség határozatában²³ kifejtette: „A panasz elbírálásánál elsődlegesen azt kellett tisztázni, hogy a feljelentők a büntetőeljárás tárgyát képező bűncselekménynek sértettjeinek tekinthetők-e. Az eljárásjogi sértetti jogosultság megítélésben az ügyészi szervek a Kúria Bkv. 90. számú véleményében kifejtett álláspontot követik, amely szerint a sértetti jogosultság nem állapítható meg, ha az adott bűncselekmény alapvetően az állami, társadalmi vagy gazdasági rendet sérti vagy veszélyezteti, s a természetes vagy jogi személyt érintő jogsérelem csupán áttételesen következik be.

A közösség elleni izgatás büntettének általános jogi tárgya a jogállam politikai és társadalmi berendezkedéséhez fűződő viszonyok összessége, míg a speciális jogi tárgyak a magyar nemzet, valamely nemzeti, etnikai, faji, vallási csoport vagy a lakosság egyes csoportjai. A cselekmény törvényi tényállása sem természetes személy passzív alanyt, sem eredményt nem tartalmaz, így a természetes vagy jogi személyre konkretizált közvetlen sérelem hiányában e bűncselekménynek nincs eljárásjogi sértettje, ezért a feljelentők panaszát, mint nem jogosulttól származót, a rendelkező részben írtak szerint el kellett utasítani. (...)

A beszédekről általánosságban azt kell megállapítani, hogy azok bármiféle fegyveres harcnak, illetve közelebbről a gerillaharcnak egyfajta tiszteletét, illetve az azok iránti alig burkolt vágyakozást tükrözik. Ugyanakkor mindkét beszélő erre vonatkozó *konkrét felhívás, tények és adatok nélküli*, meglehetősen ködös – és *saját maguk által is vízióként* jelölt – képet vázol arról, hogy erre a fajta harcra Magyarországon mikor és miért is kerülhetne sor.

Mind a »másfajta börszínű«, mint pedig a zsidósággal kapcsolatban idézett mondatok egy olyan *abszurd fikción* alapulnak, amely szerint egy jövőbeli, pontosabban nem meghatározott időben Magyarországon polgárháborús, vagy ténylegesen háborús helyzet alakulna ki, és ez esetben szerintük mi lenne a helyes cselekvés.

Hasonlóan lehet állást foglalni a jelen határozatban idézett, a cigányságot érintő kijelentés kapcsán is, hiszen az egy mind erkölcsileg, mind pedig jogilag elítélendő példán keresztül kísérli meg a felhívást az erőszakos magatartásra. Ezek a kijelentések, illetve az egész rendezvény során elhangzottak a beszélők sajátos szellemiségét, a harchoz, a háborúkhöz való vonzódását, és azt speciális, torz világ- és társadalomszemléletet tükrözik, amelyben az agresszió kiélésére és a létező társadalmi problémák

23 I. Pest Megyei Főügyészség Nf.5111/2011/11-I. számú határozata – http://helsinki.hu/wp-content/uploads/Tyirityan_pnasz_elutasitasa_anonim.pdf, 2. és 4. oldal

megoldására részükről ez az egy lehetőség kínálkozik. Ezek a kijelentések azonban – a fentiekben teljes körben értékelt szöveggörnyezetüket is figyelembe véve – a nyomozó hatóság határozatának indokolásában kifejtettek szerint nem valósítanak meg bűncselekményt.”²⁴

Látható, hogy a hatályos joggyakorlat a közösség elleni uszítás bűntette megállapíthatóságát rendkívül megnehezítette, hiszen „[a]ki uszít, nem értelemhez szól, hanem a primer ösztönöket célozza meg, mások érzelmi világára kíván hatni a szenvedélyek felkorbácsolása révén, számolva azzal, hogy a felszólított, ellenséges indulatok kitörhetnek és fékezhetlenné válnak.” (6/1999. számú büntető elvi határozat)

A gyűlöletre izgatás/uszítás tényállása „nem egyszerűen a gyűlöletkeltést, a gyűlölet felébresztését rendeli büntetni, hanem ennél többet: a gyűlöletre uszítást, amely – túl azon, hogy durva visszaélés a véleménynyilvánítás szabadságával – nem más, mint az erőszak érzelmi előkészítése.”²⁵ Ezen szigorú követelmények azonban az esetek többségében nem állapíthatók meg.

A következő, sajtóban is ismertté vált ügy esetében a vádlott büntetőjogi felelőssége megállapításra került, a következő tényállás alapján:

„2009 júniusában a bombagyar.hu domain – amelynek regisztrációjára 2007-ben került sor – domain-használója, működtetője a terhelt volt. A FortressITX nevű szerver ténylegesen az Egyesült Államokban működött.

A www.bombagyar.hu internetes portálon a vádlott 2009. június 16. napján este 19 óra 58 perckor a „Tomcat” felhasználói nevet használva, saját fényképét is feltüntetve, „Hányadik cigányterroros video ez?” címmel írást tett közzé, amelyet az internet bármelyik használója elolvashatott. A vádlott cikkének szövege a következő volt:

„Be se linkelem a legújabb »szenzációs« felvételt, amely minden nemzeti hírportálon megjelent, már csak azért sem, mert mostanra cenzúrázta a YouTube. A videón néhány cigány fiatal aláz és ütleget egy magyar lányt, amiért az Nagy-Magyarország pólóban merészel lenni. Üzenődobozunkat elárasztották az elkeseredett üzenetek, a kommentálható híroldalakat nemkülönben, amelyekben a leggyakrabban ismételt kérdés, hogy mit lehetne ezzel tenni. Nem fárasztom magam azzal, hogy megnézzem

24 I. Pest Megyei Főügyészség Nf.5111/2011/11-I. számú határozata – http://helsinki.hu/wp-content/uploads/Tyirityan_pnasz_elutasitasa_anonim.pdf, 2. és 4. oldal

25 BH1998. 521.

a videót, nemhogy csatlakozzák a hörgőkórushoz, amely a cigányok vérét kívánja. Egyszer s mindenkorra szeretném kifejezni álláspontomat az ilyen és ehhez hasonló felvételekről, illetve a kamerával nem rögzített százezernyi hasonló esetről.

Ezek az esetek azért fordulhatnak elő, mert a magyar nem meri felrúgni a cigányt, beletörölni a csizmáját, és úgy megalázni, hogy nyüsztve könyörögjön a határőröknek kibocsáttatásért. A cigány kultúra esszenciális eleme a csicskáztatás, a megalázó bánásmód. Ezt csak erőszakkal lehet letörni, tehát a – számunkra – deviáns cigány fiatalok kegyetlen és céltalan megalázásával. Egyértelművé kell tenni számukra, hogy kultúrájuknak Magyarországon nincs helye, és nem érdekelnek bennünket se a verseik, se a tűz körül énekelt dalaik, mert saját kultúránk és túlélésünk előbbrevaló.

Olyan légkört kell teremteni Magyarországon, ami a cigányok számára elviselhetetlen. El kell őket nyomni, ki kell szorítani a közéletből, a kultúrából, és mindenféle etnikai jellegű megnyilvánulásukat kíméletlenül elfojtani. Meg kell roppantani a gerincüket. Mivel a cigány kultúra nem tolerálja az emberi jogokat, nem is szabad megadni tagjainak, hogy minden bűnözőtől megvonjuk azokat. Nem lesz se vége, se hossza a magyarok megalázásának, meglopásának, verésének, ha nincs százszoros ellenhatás. Csak a cigányok teljes és maradéktalan asszimilációja hozhat megoldást. A felemelkedésre, tanulásra a cigányok lehetősége a magyarokéval azonos, de nem kívánnak élni vele. Nem vagyunk kíváncsiak a fajvédő magyarázatokra.

Amíg erre nem határozza el magát Magyarország, ne is küldözgesse nekünk ilyen videókat. Igen, tudjuk, hogy ilyen van, mi is láttunk már ilyet. Ne sírni tessék, hanem keresni a lehetőségeket az ellencsapásra. A ti utcasarkotokon tán nem ácsorog egy drapp galeri? Szedjete össze húsz embert, menjete le, és egy szó nélkül verjete szét őket. Ha, nincs húsz ember? Sajnálom, akkor nyuszik vagytok, és tessék elfogadni a cigányterrort. Vagy ők csicskáztatnak minket, vagy mi őket, ez a két helyzet létezik, amíg cigány és magyar együtt él Magyarországon.” (...)

A közösség elleni izgatás ún. veszélyeztető jellegű bűncselekmény, a törvényi tényállás nem követel meg egyenes szándékot, célzatot, ezért megvalósulásához elegendő, ha az elkövető tudatában van annak, hogy a sokak előtt tett megnyilvánulása objektíve alkalmas a gyűlölet szítására. Ez azonban feltétlenül magában foglalja annak a felismerését is, hogy a felszított gyűlölet átcsaphat szélsőséges aktivitásba, végső esetben erőszakos cselekménybe torkollhat.

Jelen esetben a vádlott tudatának ezt annál is inkább át kellene fognia, mivel írása nem pusztán a gyűlölet felkeltésére igyekszik, hanem határozott formában, konkrét

erőszakos cselekmény elkövetésére hív fel. Nem pusztán az indulatokat akarja tehát olyan szintre gerjeszteni, ahol reális az erőszakos cselekmény bekövetkezésének lehetősége, a gyűlölet átcsapása tevőleges megnyilvánulásokba, hanem meg is határozza, mi az a forma, mi az a konkrét cselekvés, amire buzdítja olvasóit.

„A Ti utcasarkotokon talán nem ácsorog egy drapp galeri? Szedjete össze húsz embert, menjete le, és egy szó nélkül verjete szét őket.”

Figyelemmel arra, hogy a vádlott egész cikke a magyarországi cigány kisebbséggel szembeni erőteljes fellépésre szóló felhívás, a cigányság értékeinek tagadása, teljesen egyértelmű minden olvasó számára, hogy a „drapp” megjelöléssel a vádlott a cigány kisebbséghez tartozó személyeket illeti.

Erőszakos cselekményre szóló felhívásában a vádlott olyan személyek csoportosan történő bántalmazására, „szétverésére” szólít fel, akiknek egyetlen közös ismérve, hogy „drapp”, azaz cigány nemzetiségű. A vádlott által kívánt erőszak ráadásul olyan emberek ellen irányul, akik az erőszakos fellépést nem provokálják, részükről semmilyen erőszakos cselekmény nem történik, ami ellen „védekezni” kellene. A vádlott olyan, egyszerűen csak „ácsorgó” személyek fizikai bántalmazására buzdít, akiket olyan alapon kíván bántalmaztatni, hogy a cigány nemzetiséghez tartoznak.

A bíróság álláspontja szerint a vádlott cikkének ezen két mondata a cigánysághoz mint etnikai csoporthoz tartozó személyek elleni gyűlöletre uszítás, s az uszításnak is a legszélsőségesebb formája, a közvetlen fizikai erőszakra szóló határozatott felhívás. Egy ilyen felhívás nyomán mindenképpen reális a veszély, hogy a vádlott által felszított gyűlölet valóban cselekvésbe, fizikai erőszakba csap át – mint ahogyan a vádlott cikkének ez is a célja.

Ugyanakkor a vádlottnak a cigánysággal szembeni egyéb, a cikkben leírt kijelentései, felszólításai, a cigány kultúra erőteljes kritikája, becsmérése a bíróság álláspontja szerint – éppen azért, mert önmagukban nem teremtenék meg az erőszak kialakulásának reális veszélyét – olyan megnyilvánulások, amelyek a szabad véleménynyilvánítás határait nem lépték át. (...)

A vádlott az interneten, minden felhasználó számára szabadon hozzáférhető formában tette közzé írását, így egyértelműen megállapítható az is, hogy cselekményét, a cigánysághoz mint etnikai csoporthoz tartozó személyek elleni erőszakra szóló felhívást, a gyűlöletre uszítást nagy nyilvánosság²⁶ előtt követte el. (Megjegyzendő,

26 A hatályos Btk. (459. § 22. pont) szerint nagy nyilvánosságon a bűncselekménynek a sajtótermék, média-szolgáltatás, sokszorosítás vagy elektronikus hírközlő hálózaton való közzététel útján történő elkövetését is érteni kell.

hogy cikkére rövid idő alatt száznál is több hozzászólásban reagáltak az olvasók, ami már önmagában is igazolja a nagy nyilvánosság előtti elkövetés megvalósulását.”²⁷

A Budapesti V. és XIII. Kerületi Ügyészség a vádlottat ezért a cselekményért a Btk. 269. §-ának *b*) pontjába ütköző közösség elleni izgatás büntettével vádolta meg.²⁸

A Pesti Központi Kerületi Bíróság ítéletében a vádlott felelősségét ugyanezen bűncselekmény miatt állapította meg, amiért a terheltet 1 év 2 hónap börtönbüntetésre ítélte, melynek végrehajtását 5 év próbaidőre felfüggesztette.²⁹

A Fővárosi Törvényszék mint másodfokú bíróság az elsőfokú bíróság ítéletét anynyiban változtatta meg, hogy a vádlott büntetését 50 nap közérdekű munka büntetésre enyhítette.³⁰

1.2.2.2. A „közösség” mint sértett

A „közösség” sértettkénti megítélése több kérdést is felvet. Az előítélet által motivált bűncselekmények sajátossága, hogy azok nem csak a sértettre, hanem a sértett által azonos védett tulajdonsággal rendelkező közösségre, csoportra is hatnak, végső soron pedig bomlasztó hatással lehetnek az egész társadalomra. Így ha valaki közösség elleni uszítást követ el, az sérti mind az adott csoporthoz tartozó egyénnek, a közösségnek, akihez az egyén tartozik, valamint a közösséghez nem tartozó egyénnek a nyugalma is.

Ha a bűncselekmény sértetti körét csak a bűncselekménnyel támadott egyénre és közösségre korlátozzuk, az azt eredményezheti, hogy az adott védett tulajdonsággal nem rendelkező, csoporthoz nem tartozó, de a társadalom sokféleségét támogató és elismerő személyt annak ellenére zárjuk ki a sértetti körből, hogy a bűncselekmény az ő emberségét, jóérzését és nyugalma ugyanúgy sértette.

Kérdésként merül fel továbbá, hogy mely érdekvédelmi szervezet, vagy ki lenne jogosult a közösség mint sértett eljárási jogait gyakorolni. E kérdésben fordult alkotmányjogi panasszal az Alkotmánybírósághoz az Egységes Magyarországi Izraelita Hitközség, amelyről az Alkotmánybíróság még nem döntött.³¹

27 Pesti Központi Kerületi Bíróság 23. B. 35 375/2010/12. számú ítélete, 4–5. oldal, 10–11. oldal

28 Budapesti V. és XIII. Kerületi Ügyészség B.5040/2009/6. számú vádirata

29 Pesti Központi Kerületi Bíróság 23. B. 35 375/2010/12. számú ítélete, 1. oldal

30 Fővárosi Törvényszék mint másodfokú bíróság 31. Bf. 6824/2013/9. számú ítélete

31 Az alkotmányjogi panasz szövegét a Tett és Védelem Alapítvány bocsájtotta rendelkezésünkre, amit ezúton is köszönünk.

Az Egységes Magyarországi Izraelita Hitközség jogi képviselője 2014. május 29. napján alkotmányjogi panaszt terjesztett elő, amelyben az Alkotmánybíróságról szóló törvény rendelkezései alapján az általa sérelmezett bírói, illetve más hatósági (ügyészi) döntések megsemmisítését indítványozta arra hivatkozással, hogy azok az Alaptörvény Szabadság és felelősség fejezet XXVIII. cikk (7) bekezdésében biztosított jogát (jogorvoslathoz való jog) sértették.

Az ügy alapja: az Egységes Magyarországi Izraelita Hitközség, valamint a Tett és Védelem Alapítvány feljelentést tett a Központi Nyomozó Főügyészségen közösség elleni izgatás büntette miatt (...) országgyűlési képviselővel szemben, a Kárpát Örei Mozgalom és a Gárdaszövetség által 2012. december 14-én, a Külügyminisztérium elé szervezett tiltakozó rendezvényen elmondott beszéde miatt. A feljelentők álláspontja szerint az elkövető a szónoklatával (a beszéd felépítése, üzenetei) a zsidó vallási csoporttal szembeni gyűlöletre uszított, cselekménye a zsidó vallási közösségek méltóságát sértette.

A Központi Nyomozó Főügyészség határozatával a nyomozást megszüntette. Az ügyben másodfokon eljáró Legfőbb Ügyészség a feljelentők megszüntető határozat ellen bejelentett panaszát – mint törvényben kizártat – elutasította azzal az indokkal, hogy a feljelentők az ügy tárgyát képező bűncselekménynek nem sértettjei, ezért a törvény szerint a határozattal szemben panasszal nem élhetnek.

Ezt követően az Egységes Magyarországi Izraelita Hitközség, valamint a Tett és Védelem Alapítvány pótmagánvádat terjesztett elő, ám azt az eljáró Budapesti II. és III. Kerületi Bíróság elutasította, a fellebbezésük alapján másodfokon eljáró Fővárosi Törvényszék pedig helybenhagyta az első fokú bíróság végzését.

A fenti bírói döntésekben a bíróság lényegét tekintve osztotta a Legfőbb Ügyészség jogi álláspontját, amely szerint a közösség elleni izgatás bűncselekményének nincs sértettje, így a pótmagánvádlóként történő fellépés lehetősége kizárt.

A szóban lévő alkotmányjogi panasz tárgyát tehát az említett ügyészégi és bírósági döntések képezték, a panasz lényege szerint pedig a sérelmezett döntések a panaszos Alaptörvényben biztosított, jogorvoslathoz való jogát sértették.

Az alkotmányjogi panaszban kifejtettek szerint a büntetőeljárás törvények rendelkezéseiből ténylegesen levezethető az, hogy a feljelentést elutasító, nyomozást megszüntető határozattal szemben kizárólag a bűncselekmény sértettje élhet panasszal, ahogyan az is, hogy a törvény a pótmagánvádlóként történő fellépés lehetőségét is csak a sértett számára biztosítja.

A panaszos álláspontja szerint mindezek alapján az a kérdés bír jelentőséggel (és tulajdonképpen ebben tévedtek a hatóságok), hogy az ügyben vizsgált bűncselekménynek, nevezetesen a közösség elleni izgatásnak/közösség elleni uszításnak lehet-e sértettje, és ha igen, úgy a konkrét ügynek sértettje-e az Egységes Magyarországi Izraelita Hitközség mint feljelentő.

Ebből kiindulva a panaszos a büntetőjogi törvények, valamint a 30/1992. (V. 26.) AB határozat indokolásának elemzése alapján arra a következtetésre jutott a kérelmében, hogy mivel a közösség elleni uszítás (korábban: közösség elleni izgatás) védett jogi tárgya az emberi méltóság és a közösségek méltósága, ennek megfelelően bűncselekmény az ezen jogokat sértő, illetőleg veszélyeztető cselekmény.

Ebből következően jogi álláspontja szerint a vizsgált bűncselekménynek van sértettje: konkrét esetben a vallási közösségek. A vonatkozó törvények alapján pedig az Egységes Magyarországi Izraelita Hitközség (Statusquo Ante) zsidó vallási közösségnek minősül.

Mindezekből következik, hogy az Egységes Magyarországi Izraelita Hitközség zsidó vallási közösség méltóságát az országgyűlési képviselő beszéde sértette, így az elkövetett bűncselekménynek a Hitközség sértettje.

Álláspontja szerint tehát a Központi Nyomozó Főügyészség, illetve a Legfőbb Ügyészség azáltal, hogy megfosztotta az Egységes Magyarországi Izraelita Hitközséget mint sértettet a törvény alapján megillető panasz jogától, valamint a Budapesti II. és III. Kerületi Bíróság és a Fővárosi Törvényszék azzal, hogy elzárta a pótmagánvádlóként történő fellépés lehetőségétől, az Alaptörvény Szabadság és felelősség fejezet XXVIII. cikk (7) bekezdésében biztosított jogát sértette, ezért a sérelmezett döntések alaptörvény-ellenesek, így megsemmisítésük indokolt.

I.3. A nemzetiszocialista vagy kommunista rendszerek bűneinek nyilvános tagadása

Az Országgyűlés 2010. február 22. napján, 2010. április 10. napján történő hatályba lépéssel elfogadta „a holokauszt nyilvános tagadás” törvényi tényállását:

„Btk. 269/C. §³² Aki nagy nyilvánosság előtt a holokauszt áldozatának méltóságát azáltal sérti, hogy a holokauszt tényét tagadja, kétségbe vonja vagy jelentéktelen színben tünteti fel, bűntettet követ el, és három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”

32 Beiktatta: 2010. évi XXXVI. törvény 1. §. Hatályos: 2010. IV. 10-étől.

A jogalkotó 2010. június 28. napján, 2010. július 23. napi hatályba lépéssel módosította a tényállást, valamint elnevezését „a nemzeti szocialista és kommunista rendszerek bűneinek nyilvános tagadására” változtatta.³³

„Btk. 269/C. §³⁴ Aki nagy nyilvánosság előtt a nemzeti szocialista vagy kommunista rendszerek által elkövetett népirtás és más, emberiség elleni cselekmények tényét tagadja, kétségbe vonja vagy jelentéktelen színben tünteti fel, büntetett követ el, és három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”

Jelen módosítás a 14/2000. (V. 12.) AB határozatban kifejtett azon alkotmányos álláspontra épül, amely nem tesz különbséget a nácizmus és a kommunizmus áldozatainak emberi méltóságát, kegyeleti jogait sértő cselekmény büntetőjogi megítélésében.

Ahogy arra az I.1. fejezetben már kitértünk, Magyarország Alaptörvényének véleménynyilvánítás szabadságát rögzítő rendelkezései a 2013. március 25-én elfogadott, és 2013. április 1-jén hatályba lépett negyedik módosítása következtében további bekezdésekkel egészültek ki.

Az Alkotmánybíróság továbbá a 16/2013. (VI. 20.) AB határozatában megvizsgálta a Btk. 269/C. §-ában foglalt „a nemzeti szocialista és kommunista rendszerek bűneinek nyilvános tagadása” tényállását, és megállapította, hogy az nem ütközik az Alaptörvénybe.

A határozat indokolása szerint az Alkotmánybíróság „megállapította, hogy a nemzeti-szocializmus és a kommunizmus bűneinek tagadása a véleménynyilvánítás szabadságával való olyan visszaélésnek tekintendő, ami nem csupán az áldozatok közösségének, de a velük közösséget vállaló, demokratikus értékek mellett elkötelezett állampolgárok méltóságát is súlyosan sérti.

Az áldozatok hozzátartozói, az áldozatokkal közösséget vállaló személyek méltóságának védelme lehetővé teszi, illetőleg szükségessé teszi tehát az olyan cselekmény büntetőjogi szankcióval történő fenyegetését, amely a XX. századi totalitárius rendszerekben megtörtént tragikus és történelmileg meghatározó események tagadását valósítja meg. (...)

Az Alkotmánybíróság megállapította, hogy a Btk. 269/C. §-a által tilalmazott és büntetni rendelt magatartás a fentiekben bemutatott alkotmányos értékek ellen hat, annak korlátozása alkotmányos célok elérése érdekében szükséges.

Az Alkotmánybíróság megállapította azt is, hogy a vizsgált büntető norma összhangban van az Alaptörvény IX. cikk (4) és (5) bekezdéseivel is, hiszen a törvényi tényállás a véleménynyilvánítás szabadságának visszaélészerű gyakorlásában megnyilvánuló magatartást szankcionál. (...) Az áldozatok hozzátartozóinak és a demokratikus értékek mellett

33 Megállapította: 2010. évi LVI. törvény 7. §. Hatályos: 2010. VII. 23-ától.

34 Megállapította: 2010. évi LVI. törvény 7. §. Hatályos: 2010. VII. 23-ától.

elkötelezettség méltóságvédelme, a jogállamiság alapeszméihez fűződő társadalmi elkötelezettség megóvása, valamint a köznyugalom megőrzése (ezen értékek és célok összessége) arányban áll a véleménynyilvánítás szabadságának szóban forgó korlátozásával és annak módjával, illetőleg mértékével is.

Más, a szólás- és véleményszabadságot kevésbé korlátozó eszköz igénybevételével, azaz a szabálysértési vagy polgári jogi felelősség szabályainak alkalmazásával az érintett alkotmányos értékek védelme nem volna biztosított, az említett társadalmi jelenségek visszaszorítása a büntetőjogon kívüli eszközökkel nem volna elérhető. A tilalmazott magatartások viszonylag szűk körére és a hozzá rendelt szankció súlyára, ehhez képest pedig a demokratikus politikai berendezkedés értékei iránti társadalmi elkötelezettség megőrzésének, valamint az áldozatok méltósága megóvásának feltétlen szükségességére tekintettel a Btk. 269/C. §-án keresztül megvalósuló alapjogi korlátozás az Alkotmánybíróság megítélése szerint tehát szükséges és arányos, ezért nem alaptörvény-ellenes.”³⁵

Az új Btk. a 333. §-ban³⁶ szabályozza – csaknem változatlan címmel – a tényállást. A nemzetközi büntetőjogi követelményekre tekintettel annyiban módosította a szabályozást a jogalkotó, hogy az elkövetési magatartások körét az „igazolni törekszik” fordulattal egészítette ki.

A nemzetiszocialista vagy kommunista rendszerek nyilvános tagadása bűncselekmény jellemzően holokauszt tagadásával valósul meg.

„Egy 33 éves gyöngyösi lakos tavaly ősszel a II. világháború alatti holokauszt megtörténtét kétségbe vonó, abból gúnyt űző képet tett közzé az interneten, melynek nyomán a nemzetiszocialista rendszerek bűneinek nyilvános tagadása büntetettének megalapozott gyanúja miatt – végül ügyészi intézkedést eredményező – büntetőeljárás indult ellene.

A gyanúsított 2014. szeptember 14-én egy internetes közösségi oldalon megosztott, és ezzel megközelítőleg 4000 ismerőse számára hozzáférhetővé tett egy ismeretlen személy által készített montázst, amelyen az Auschwitz II. (Birkenau) megsemmisítő tábor bejáratának rajza volt látható úgy, hogy a kép egy közismert vidámpark logóját

35 16/2013. (VI. 20.) AB határozat

36 A nemzetiszocialista vagy kommunista rendszerek bűneinek nyilvános tagadása – Btk. 333. § „Aki nagy nyilvánosság előtt a nemzetiszocialista vagy kommunista rendszerek által elkövetett népirtás vagy más, emberiség elleni cselekmények tényét tagadja, kétségbe vonja, jelentéktelen színben tünteti fel, vagy azokat igazolni törekszik, büntett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”

stilizálta, és egyebek mellett „Auschwitzland, a világ legnagyobb mesetábora!” felirat szerepelt rajta. Az ábra a Birkenau megsemmisítő táborban történt eseményeket a történelmi tényeket meghamisítva jelentéktelen színben, meseként, illetve pusztán egy nyári táborozásként tüntette fel.

A Gyöngyösi Járási Ügyészség a nyomozás lefolytatását követően két évre elhalasztotta a vádemelést a büntetlen előéletű gyanúsítottal szemben, ezzel egyidejűleg ugyanakkor – pártfogó felügyeletének elrendelése mellett – nevelő célzatú magatartási szabályokat írt elő a számára, mivel ettől várható leginkább, hogy jövőbeni magatartásában kedvező hatás mutatkozik.

Ennek megfelelően a Gyöngyösi Járási Ügyészség a férfi kötelességévé tette, hogy saját költségén látogasson el a budapesti Holokauszt Emlékközpontba, és az ott megtekintett kiállításról számoljon be pártfogójának, valamint olvassa el a Holokauszt című könyvet.”³⁷

I.4. Önkényuralmi jelkép használata – a gyűlöletkeltés képi megjelenítése

Az önkényuralmi jelkép használata büntetőjogi üldözésének kérdése mint a véleménynyilvánítási szabadság korlátozása többször került nemzeti és európai felsőbbbíróságok elé.

A 2000-es években az Alkotmánybíróság³⁸, egy évtizeddel később az EJEB értékelte a magyar szabályozást. Míg az előbbi alkotmányosnak ítélte a vonatkozó rendelkezést, a strasbourgi fórum két egymást követő ítéletében: a Vajnai kontra Magyarország³⁹ és a Fratanoló kontra Magyarország⁴⁰ ügyben nem találta egyezménykonformnak a magyar szabályozást.

A jogesetek tényállásának hasonlóságára tekintettel itt kizárólag az utóbbi ügyet ismer-tetjük.

37 a Heves Megyei Főügyészség 2015. május 5. napján kelt sajtóközleménye – www.mklu.hu

38 14/2000. (V. 12.) AB határozat

39 Vajnai kontra Magyarország, ügyszám: 33629/06, 2008. július 8.

40 Fratanoló kontra Magyarország, ügyszám: 29459/10, 2011. november 3., Magyar nyelvű összefoglalók: A Legfelsőbb Bíróság Nemzetközi Kapcsolatok és Európai Jogi Irodájának hírlevele, 2011. december 20., II. évfolyam 12. szám, 23–25., POLGÁRI Eszter: *Az Emberi Jogok Európai Bíróságának legutóbbi döntéseiből*. Fundamentum, 2011/3., 89–90.

Magyarország 2012. február 1-jén fellebbezett a Nagykamarához, a fellebbezést azonban 2012. március 8-án elutasította az EJEB, így az ítélet véglegessé vált.

Fratanoló kontra Magyarország

A vita alapját Fratanoló János, a Munkáspárt 2006 elnevezésű párt tagjának ügye képezte, akit a magyar bíróság a Btk. 269/B. § (1) bekezdése⁴¹ alapján önkényuralmi jelkép használata miatt jogerősen elítélt és megrovásban részesített, amiért 2004. május 1-jén ötágú vörös csillagot viselt egy Magyarország uniós csatlakozásának és a munka ünnepének tiszteletére rendezett demonstráción.

A pécsi városi bíróság megrovásban részesítette a terheltet, akit a szóban forgó cselekmény társadalomra való veszélyességének hiánya miatt másodfokon a Baranya Megyei Bíróság felmentett a strasbourgi Vajnai kontra Magyarország precedens alapján.

Végül a Pécsi Ítéltábla jogerős ítéletében megsemmisítette a Baranya Megyei Bíróság döntését és bűnösnek mondta ki Fratanoló Jánost, hivatkozva arra, hogy a rendes bíróságok közvetlenül nem vehetik figyelembe a strasbourgi esetjogot és mert a társadalomra való veszélyesség hiányát nem látta igazoltnak. A vörös csillag alakú kitűző viselése a bíróság szerint csekély fokban volt veszélyes a társadalomra, így amellet, hogy eltekintett büntetés kiszabásától, megrovásban részesítette az elítéltet.

Az EJEB ítéletében a Vajnai döntésre utalva, ismételten kimondta az Európai Emberi Jogi Egyezmény⁴² (a továbbiakban: EEJE vagy Egyezmény) 10. cikke szerinti véleménynyilvánítási szabadság sérelmét. Tekintettel arra, hogy ruhán viselhető szimbólumok hordása a strasbourgi joggyakorlat szerint politikai nézetek kifejezésének eszköze, a vörös csillag kitűzése a véleménynyilvánítás szabadságának védelme alá tartozik. Vitán felül áll, és a felek sem vonták kétségbe, hogy a magyar szabályozás a véleménynyilvánítási szabadságba való beavatkozást jelent, továbbá,

41 Az 1993. évi XLV. törvény módosította a Btk.-t és iktatta be a 269/B. §-t. A hatályos szöveg szerint:

„Btk. 269/B. § (1) Aki horogkeresztet, SS-jelvényt, nyilaskeresztet, sarló-kalapácsot, ötágú vöröscsillagot vagy ezeket ábrázoló jelképet

a) terjeszt;

b) nagy nyilvánosság előtt használ;

c) közszemlére tesz;

ha súlyosabb bűncselekmény nem valósul meg, vétséget követ el, és pénzbüntetéssel büntetendő.

(2) Nem büntethető az (1) bekezdésben meghatározott cselekmény miatt, aki azt ismeretterjesztő, oktatási, tudományos, művészeti célból vagy a történelem, illetve a jelenkor eseményeiről szóló tájékoztatás céljából követi el.

(3) Az (1)-(2) bekezdés rendelkezései az államok hatályban lévő hivatalos jelképeire nem vonatkoznak.”

42 Az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény és az ahhoz tartozó kiegészítő jegyzőkönyvek. Magyarországon az Egyezményt és az ahhoz tartozó nyolc kiegészítő jegyzőkönyvet az 1993. évi XXXI. törvény hirdette ki.

hogy a jogkorlátozást törvény írja elő, ami kellően világos és előrelátható, valamint hogy a törvényhely legitim célt szolgál.

A Bíróság ezért azt vizsgálta részletesen, hogy a cél elérése érdekében a véleménynyilvánítás szabadságának Btk. 269/B. § szerinti korlátozása szükséges-e egy demokratikus társadalomban. Ennek megállapításához az Egyezmény és a kapcsolódó esetjog szerint annak vizsgálata szükséges, hogy a jogkorlátozás nyomós társadalmi szükségletre felelt-e, hogy a beavatkozás állami indokolása releváns és elégséges volt-e, és hogy az intézkedés arányos volt-e az elérni kívánt legitim céllal.

Mindenekelőtt megismételte a Bíróság a 10. cikk kapcsán kimunkált elveit, anynyiban, hogy a véleménynyilvánítási szabadság a sértő, megrázó vagy zavaró gondolatok kifejezésére is vonatkozik, hiszen sokszínűség, türelem és széles látókörűség nélkül nem létezhet „demokratikus társadalom”. A véleménynyilvánítás szabadsága alóli kivételek ezért szűken értelmezendők, a korlátozás szükségessége pedig meggyőzően igazolandó.

A konkrét ügyre vonatkoztatva ez azt jelenti, hogy a vörös csillag viselésének büntetendősége – a Vajnai döntésben megfogalmazott teszt alapján – akkor igazolható, ha fennáll a valós és közvetlen veszélye (real and present danger), hogy egy politikai párt vagy mozgalom visszaállítja a kommunista diktatúrát. Ezt azonban a kormány nem bizonyította a tilalom bevezetésekor.

Az EJEK értelmezése szerint a Btk. megkülönböztetést nem engedő rendelkezése magában hordozza annak kockázatát, hogy olyan kontextusban is korlátozza a jelkép használatát, amikor az nem indokolt. Tekintettel a vörös csillag szimbólumának többfajta értelmezésére, az általános tilalom magában foglalhat olyan magatartást is, amely egyértelműen az Egyezmény 10. cikkének védelme alá tartozik.⁴³

A Bíróság megállapította: a magyar szabályozás nem is törekszik arra, hogy a vörös csillag egyes értelmezéseihez eltérő jogkövetkezményt fűzzön, de még ha létezne is

43 Ez az értelmezés a német büntető törvénykönyv önkényuralmi jelképeket tiltó 86a. §-ával kapcsolatban korábban már megjelent: az alkotmányellenesnek nyilvánított szervezetek szimbólumainak tilalma csak anynyiban öleli fel a vörös csillagot, amennyiben az a kérdéses szervezetek jelképeként kerül feltüntetésre. A vörös csillag esetében kifejezetten elismeri a német joggyakorlat, hogy az nem feltétlenül önkényuralmi szimbólum, hanem világszerte elismert baloldali jelkép. Erről részletesen I. REUTER, Dirk: *Verbotene Symbole: eine strafrechtsdogmatische Untersuchung zum Verbot von Kennzeichen verfassungswidriger Organisationen in § 86a StGB*. Nomos, Baden-Baden, 2005, 183., 1192. jegyzet; TRIPS-HERBERT, Roman: *Deutscher Bundestag, Wissenschaftliche Dienste: Das strafbare Verwenden von Kennzeichen verfassungswidriger Organisationen*, Deutscher Bundestag. 2009. 13–14. Magyarul erről: BEDŐ Iván – IRHÁZI János – NÉMETH András – TUBA Lajos – SCHWEITZER András: *Önkényuralmi jelképek Kelet- és Közép-Európában*. 2008. április 10., http://hvg.hu/hvgfriss/2008.15/200815_oNKENyURALMI_JELKEPEK_KELET_ES_KoZEPeURoPAB

ilyen megkülönböztetés, a bizonytalanságok miatt akkor is bénító/dermesztő hatású volna a rendelkezés a véleménynyilvánításra (chilling effect), valamint öncenzúrához vezetne.

Az EJEK ismét emlékeztetett a Vajnai ítéletben foglaltakra, amennyiben kimondta, hogy a véleménynyilvánítás csak a kontextus gondos elemzésével értékelhető. A magyar bíróságnak bizonyítania kellett volna a Vajnai döntés értelmében, hogy a vörös csillag viselete az adott ügyben kizárólag az önkényuralmi rendszerrel való azonosulást jelentette, különös tekintettel arra, hogy Fratanoló János egy jogszerű, békés demonstráción viselte a jelképet.

Az ítéletábra azonban kifejezetten elutasította a véleménynyilvánítási jog összefüggéseinek vizsgálatát, ezért a nemzeti eljárásban nem is lehetett különbséget tenni az ugyan megrázó, de a 10. cikk védelme alá tartozó és azon indokolatlanul bántó véleménynyilvánítási formák között, amelyek a demokratikus társadalom toleranciájára nem tarthatnak igényt.

Ismét utalva a Vajnai ítéletre, a Bíróság rámutatott, hogy a Pécsi Ítéletábra még azt is elmulasztotta megvizsgálni: a véleménynyilvánítás bárkiben félelmet keltett-e.

A jogkorlátozás arányosságának vizsgálata hiányában a Bíróság nem látta bizonyítottaknak, hogy a beavatkozás mértéke megfelelt a „nyomás társadalmi szükségletnek”, ezért – a Vajnai ítéletben foglaltaknak megfelelően, ismételten – megállapította az EJEK 10. cikkének megsértését, továbbá 4000 Euró igazságos elégtételt és 2400 Euró költséget ítélt meg a kérelmező részére.

2012. június 25-ei ülésnapján az országgyűlés elfogadta az új büntető törvénykönyvet, amely 335. §-ában változatlan tényállás mellett szigorúbb szankcióval: pénzbüntetés helyett elzárással rendelte büntetni az önkényuralmi jelkép használatát.

2012. július 10-én jelent meg a Magyar Közlönyben az országgyűlés 2012. július 2-án elfogadott 58/2012. (VII. 10.) OGY határozata a strasbourgi Fratanoló kontra Magyarország ítélet végrehajtásáról, amelyben a parlament kimondta, hogy „a büntető törvény módosításával nem ért egyet”.

Rögzítette továbbá a dokumentum, hogy a jövőben a Btk. önkényuralmi jelkép használatát tiltó tényállásának alkalmazása miatt meghozott ítéletekből eredő fizetési kötelezettséget a pártok központi költségvetéséből fedezik.⁴⁴

Indokolásában a határozat arra hivatkozott, hogy Strasbourg „olyan tényállás alkalmazá-

⁴⁴ Magyar Közlöny 89. szám, 2012. július 10., 13357.

sa miatt marasztalta el Magyarországot, amely korábban kiállta az alkotmányosság próbáját [és ezért] annak a jogrendszerben való fenntartása és egyedi esetben való alkalmazása összeegyeztethető a demokratikus elvekkel.”⁴⁵ A jogszabályhely azonban az alkotmányosság próbáján a strasbourgi döntések előtt ment át, és az Alkotmánybíróságnak értelemszerűen nem volt alkalma tekintetbe venni az EJEB döntéseit.

Amikor a kérdés ismét a magyar testület elé került, 4/2013. (II. 21.) határozatában az Alkotmánybíróság 2013. április 30-ai hatállyal megsemmisítette az önkényuralmi jelképek használatát tiltó szakaszt, éppen a strasbourgi döntésekre tekintettel.

A megsemmisített rendelkezést a 2013. évi XLVIII. törvény szabályozta újra, amelyben immár szigorúbb feltételeket állapított meg a magatartás büntetendővé tételéhez.

A Btk. jelenleg hatályos 335. §-a szerint az önkényuralmi jelképek használata önmagában már nem elégséges a bűncselekmény elkövetéséhez, annak a köznyugalom megzavarására alkalmas – különösen a diktatúrák áldozatainak emberi méltóságát vagy kegyeleti jogát sértő – módon kell megtörténnie, a szankció pedig továbbra is – ha súlyosabb bűncselekmény nem valósul meg –, vétség miatt elzárás.

EGYÉB RENDELKEZÉSEK ÉS JOGSZABÁLYOK HOZZÁJÁRULÁSA A GYŰLÖLET-BŰNCSELEKMÉNYEKSEL SZEMBENI KÜZDELEMHEZ

I.1. Az elektronikus adat végleges hozzáférhetetlenné tétele

Az új Btk. 77. §-ában intézkedésként vezette be és szabályozza az elektronikus adat végleges

⁴⁵ H/6854. számú országgyűlési határozati javaslat az Emberi Jogok Európai Bíróságának a Fratanoló kontra Magyarország ügyben hozott ítélete végrehajtásával kapcsolatos kérdésekről szóló jelentés elfogadásáról. A kérdéskörrel bővebben l. BÁRD Petra: *Strasbourg kontra Magyarország*. in: Kriminológiai Közlemények, Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 2012. 145–204.; BÁRD Petra: *The Non-enforcement of Strasbourg Decisions and Its Consequences*. in: Jürgen Busch et al. (eds.), *International Constitutional Law in Legal Education. Proceedings of the Erasmus IP NICLAS 2007–2012, International and Comparative Public Law Series* (Schriften zum Internationalen und Vergleichenden Öffentlichen Recht), Nomos, Vienna, 2013.

hozzáférhetetlenné tételét. Eszerint véglegesen hozzáférhetetlenné kell tenni azt az elektronikus hírközlő hálózaton közzétett adatot,

- amelynek hozzáférhetővé tétele vagy közzététele bűncselekményt valósít meg,
- amelyet a bűncselekmény elkövetéséhez eszközül használtak, vagy
- amely bűncselekmény elkövetése útján jött létre.

A törvényhely (2) bekezdésében rendelkezik arról is, hogy az elektronikus adat végleges hozzáférhetetlenné tételét akkor is el kell rendelni, ha az elkövető gyermekkor, kóros elmeállapot vagy törvényben meghatározott büntethetőséget megszüntető ok miatt nem büntethető, illetve ha az elkövetőt megrovásban részesítették.

A régi Btk.-ban nem volt arra jogszabályi előírás, hogy a bűncselekményt megvalósító jogellenes tartalmat elérhetetlenné tegye az eljáró hatóság. A jogintézmény bevezetésének indoka az volt, hogy mindazokat a bűncselekményeket, amelyeket számítástechnikai hálózaton való közzététellel⁴⁶ valósítanak meg, a törvény büntetni rendeli.

Az intézkedés bevezetésével párhuzamosan indokolt volt a büntetőeljárás törvénybe is egy olyan kényszerintézkedés beiktatása, amely megakadályozza a számítástechnikai rendszer útján elkövethető bűncselekmények folytatását és a tiltott adattartalomhoz való hozzáférést. Erre tekintettel 2013. július 1-jei hatállyal, a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény hatályba lépéséhez kapcsolódó átmeneti rendelkezésekről és egyes törvények módosításáról szóló 2012. évi CCXXIII. törvény iktatta be a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvénybe (Be.) az elektronikus adat ideiglenes hozzáférhetetlenné tételét (Be. 158/B–158/D. §) mint kényszerintézkedést.

A Be. 158/B–158/C. §-a meghatározza az elektronikus adat ideiglenes hozzáférhetetlenné tételének fogalmát és alkalmazásának lehetőségét: az az elektronikus hírközlő hálózat útján közzétett adat (továbbiakban: elektronikus adat) feletti rendelkezési jog ideiglenes korlátozása, és az adatahoz való hozzáférés ideiglenes megakadályozása.

A büntetőeljárás megindításától lehet ezen kényszerintézkedést alkalmazni, feltéve, hogy a büntetőeljárás közbűrtudatba üldözendő bűncselekmény miatt folyik, mellyel kapcsolatban az elektronikus adat végleges hozzáférhetetlenné tételének van helye, és az ideiglenes hozzáférhetetlenné tétel elrendelése a bűncselekmény folytatásának megakadályozásához szükséges.

46 Például közösség elleni uszítás esetén – a Btk. 459. § 22. pontja alapján – nagy nyilvánosságon a bűncselekménynek elektronikus hírközlő hálózaton való közzététel útján történő elkövetését is érteni kell.

Az elektronikus adat ideiglenes hozzáférhetetlenné tételét a bíróság rendeli el. Az ideiglenes hozzáférhetetlenné tétel elrendelhető az elektronikus adat ideiglenes eltávolításával, valamint elektronikus adathoz való hozzáférés ideiglenes megakadályozásával.

Az elektronikus adat ideiglenes eltávolítására a tárhelyszolgáltatót kell kötelezni, aki a határozat vele történő közlését követő egy munkanapon belül köteles az elektronikus adat ideiglenes eltávolítására.

Az elektronikus adat ideiglenes eltávolítására és visszaállítására vonatkozó kötelezettség teljesítését a bírósági végrehajtó foganatosítja.

Ezen kötelezettségek elmulasztása miatt a bíróság hivatalból vagy az ügyész indítványára a tárhelyszolgáltatóval szemben százezer forinttól egymillió forintig terjedő rendbírságot szabhat ki, amely ismételten is kiszabható.⁴⁷

Kiemelendő, hogy a Számítástechnikai Bűnözésről szóló Egyezménynek a rasszizmus vagy idegengyűlölet által motivált, számítástechnikai rendszeren keresztül végzett cselekmények büntetendővé nyilvánításáról szóló kiegészítő jegyzőkönyvét (továbbiakban: Jegyzőkönyv), eddig 16 uniós ország ratifikálta, és további nyolc aláírta, de még nem ratifikálta.

Magyarország – Bulgária, Írország és az Egyesült Királyság mellett – egyelőre nem írta alá a Jegyzőkönyvet. Ennek oka, hogy a Jegyzőkönyvben meghatározott cselekmények büntetendővé nyilvánítása – az Alkotmánybíróság által felállított és meghatározott alkotmányjogi követelményekre tekintettel – sértené az Alaptörvény IX. cikk (1) bekezdésében rögzített véleménynyilvánítás szabadságát.

Tekintettel arra, hogy a Jegyzőkönyv a rasszista és idegengyűlölő indítékkal elkövetett fenyegetésről szóló 4. cikk esetében nem teszi lehetővé a fenntartás tételét, így Magyarország részéről az alaptörvény-ellenesség előidézésének veszélye nélkül a dokumentum jelenleg nem írható alá.

A kuruc.info internetes portálon megjelent, „Elbocsátó levelek, fizetési kimutatók, precíz adatkezelés – »unortodox« dokumentumok Auschwitzból» című cikk és az azokhoz írt kommentek miatt a Tett és Védelem Alapítvány a Budapesti Rendőrfőkapitányságon a Btk. 333. §-ába ütköző a nemzeti szocialista rendszerek bűneinek nyilvános tagadása büntette miatt tett feljelentést.⁴⁸

47 Be. 158/B–158/C. §

48 <https://intermatrix.hu/holokausz-tagadas-tiltas>

A Btk. 333. §-ába ütköző nemzeti szocialista rendszerek bűneinek nyilvános tagadása büntette miatt elrendelt nyomozás során megállapításra került, hogy a cikk – eddig ismeretlenül maradt – szerzője az Auschwitzban fogva tartott zsidók egy részéről úgy nyilatkozott, hogy „nem a képzelet szülte gázkamrákban vagy valamelyik krematóriumban múltak az időt”, a holokausztot „holomítosznak” és „hololegendának” nevezte, valamint az auschwitzi tömeggyilkosságokra és a zsidó holokausztra utalva kijelentette, hogy ilyen rémtettek még mutatóban sem történtek.

A cikkhez tartozó hozzászólások egy részének ismeretlen szerzői mellett – többek között – az auschwitzi táborban történeteket a közösségben végzett hasznos fizikai munkának nevezték, a holokausztot a zsidó tisztességes, akár nevelő célzatú munkára fogásaként jellemezték.

A Budapesti III. kerületi Rendőrkapitányság a nyomozást a Be. 188. § (1) bekezdés c) pontja alapján, – mivel az elkövető kiléte nem volt megállapítható – 2014. április 17. napján kelt határozatával felfüggesztette.

A Budapesti II. és III. Kerületi Ügyészség – a Be. 569. § (1) bekezdése szerinti eljárásban a Btk. 77. §. (1) bekezdés a) pontja alapján – indítványozta, hogy a bíróság rendelje el a hivatkozott cikk és az ahhoz fűzött kommentek végleges hozzáférhetlenné tételét.

Az indítvány kiterjedt arra is, hogy a bíróság a nemzetközi bűnügyi jogsegélyről szóló 1996. évi XXXVIII. törvény 60/H. § (2) bekezdése alapján az elektronikus adat végleges hozzáférhetlenné tételének elrendelése esetén jogerős határozatát, továbbá a határozat külföldön történő végrehajtására irányuló kérelmét az Amerikai Egyesült Államokhoz történő továbbítás végett küldje meg az igazságügyért felelős miniszternek.

Amennyiben a külföldi hatóság jogsegély iránti fenti megkeresése a megkeresés kibocsátásától számított harminc napon belül nem vezetne eredményre, a bíróság⁴⁹ az elektronikus adat végleges hozzáférhetlenné tételének végrehajtását az elektronikus adathoz való hozzáférés végleges megakadályozásával rendelje el és erről a Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóságot haladéktalanul értesítse⁵⁰.

A Budapesti II. és III. Kerületi Bíróság 2014. december 2. napján kelt, 2015. március 6. napján jogerőre emelkedett végzésével⁵¹ elrendelte a cikk és az ahhoz fűzött

49 Be. 596/A. § (1) bekezdés d) pontja alapján

50 a Be. 596/A. §. (6) bekezdésének megfelelően

51 Budapesti II. és III. Kerületi Bíróság 10. B. 1094/2014. számú végzése

hozzászólások végleges hozzáférhetetlenné tételét és a végzésében foglaltak végrehajtása érdekében jogsegély teljesítése iránti megkereséssel élt az Igazságügyi Minisztérium felé.

A jogsegély iránti megkeresést az USA Igazságügyi Minisztérium Bűnügyi Részleg Nemzetközi Ügyek Irodája nem látta teljesíthetőnek, arra tekintettel, hogy álláspontjuk szerint bár a kérelemben megjelölt cikk és az azokhoz fűzött hozzászólások rendkívül sértőek, mégis az Egyesült Államok Alkotmányának első módosítása szerinti szólásszabadság alapján védettnek tekintendők.

Minderre tekintettel, ha az USA állami hatóságai bármilyen intézkedést tennének az érintett társasággal szemben a jogsegélyben megjelölt cikkek és kommentek eltávolítása érdekében, az az USA jogi alapelvei szempontjából nem lenne összeegyeztethető az Egyesült Államok legfőbb érdekeivel.⁵²

Arra tekintettel, hogy a külföldi hatóság felé irányuló jogsegélykérelem nem vezetett eredményre, a Budapesti II. és III. Kerületi Bíróság – az ügyészi indítványnak megfelelően, a Be. 596/A. §-ában írt eljárás keretében – 2015. november 5-én kelt végzésével⁵³ kötelezte az elektronikus hírközlési szolgáltatókat arra, hogy végleges jelleggel akadályozzák meg a kuruc.info oldalon a bűncselekményt megvalósító URL címek alatt található elektronikus adatok elérését, egyidejűleg az adattartalom helyén erről a felhasználók részére helyezzenek el tájékoztatást.⁵⁴

I.2. A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény

A büntetőjogon kívüli eszközök közül a Ptk. érdemel részletesebb említést. A 2014. március 15-én hatályba lépett, a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (Ptk.) 2:54. §-ának (5) bekezdése alapján a közösség bármely tagja jogosult a személyisége lényeges vonásának minősülő, a magyar nemzethez, illetve valamely nemzeti, etnikai, faji vagy vallási közösséghez tartozásával összefüggésben a közösséget nagy nyilvánosság előtt súlyosan sértő vagy kifejezőmódjában indokolatlanul bántó jogsérelem esetén a jogsértés megtörténtétől számított harmincnapos jogvesztő határidőn belül személyiségi jogát érvényesíteni.

52 <http://www.origo.hu/itthon/20151117-amerika-nem-tiltja-be-a-kuruc-infot.html>

53 Budapesti II. és III. Kerületi Bíróság 10. B.1094/2014/35. számú végzése

54 <http://www.origo.hu/itthon/20151117-amerika-nem-tiltja-be-a-kuruc-infot.html>

A közösség bármely tagja a jogsértéssel elért vagyoni előny átengedésének kivételével a személyiségi jogok megsértésének valamennyi szankcióját érvényesítheti.

Ha a jogsérelem egyben közérdekbe is ütközik, a (4) bekezdés lehetővé teszi, hogy az ügyész – az elévülési időn belül, a jogosult hozzájárulása nélkül is – keresetet indítson és érvényesítse a jogsértés felróhatóságtól független szankcióit. Az ügyész keresete alapján a jogsértéssel elért vagyoni előnyt közérdekű célra kell átengedni.

A közérdekre tekintettel, ezen rendelkezés lehetővé teszi, hogy az ügyész az általános szabályok szerint, az elévülési időn belül, de a harminc napos határidőn túl is indíthasson pert a sértett egyén hozzájárulása nélkül is. Ezzel az a jogalkotói célt került megvalósításra, hogy a közérdeket sértő kollektív személyiségi jogsérelem akkor se maradjon szankcionálatlanul, ha a közösség egyik tagja sem érvényesít a harmincnapos határidőn belül igényt.

A Pp. 348/A. §-ának (2) bekezdése és 348/B. §-ának (4) bekezdése alapján a felperesnek a keresetlevélbe foglalt nyilatkozatával kell igazolnia a jogsérelemmel érintett közösséghez való tartozását. A bíróság a személyiség lényeges vonásának minősülő, a közösséghez tartozással összefüggő személyiségjegy vonatkozásában a Pp. 348/B. §-ának (5) bekezdése alapján azt vizsgálja: a közösséget bántó jogsérelem alkalmas lehet-e arra, hogy általában véve a közösséghez tartozó személy személyiségi jogának a sérelmét is okozza. A sérelemdíjat egy összegben kell megítélni, amely az sérelemdíj iránti igényt érvényesítő felpereseket egyetemlegesen illeti.

I.3. Gyűlöletbeszéd a magyar Országgyűlésben

Az Országgyűlés 2012. december 17-én fogadta el azt a törvénymódosítást,⁵⁵ amely az Országgyűlés levezető elnökének, a házelnöknek, illetve az Országgyűlésnek ad különböző fellépési eszközöket abban az esetben, ha az Országgyűlés plenáris ülésén vagy egy bizottsági ülésen országgyűlési képviselő „valamely személyt, csoportot – így különösen valamely nemzeti, etnikai, faji vagy vallási közösséget – kirívóan sértő kifejezést” használ.⁵⁶

⁵⁵ az egyes törvényeknek az Országgyűléssel, valamint az önkormányzatokkal összefüggő módosításáról szóló 2012. évi CCIX. törvényt

⁵⁶ 48. § (3) Ha a képviselő felszólalása során az Országgyűlés tekintélyét vagy valamely személyt, csoportot – így különösen valamely nemzeti, etnikai, faji vagy vallási közösséget – kirívóan sértő kifejezést használ, vagy az általa használt sértő kifejezés súlyos rendzavaráshoz vezet, az ülést vezető elnök rendreutasítás és figyelmeztetés nélkül javasolhatja a képviselő kizárását az ülésnap hátralévő részéből, illetve a képviselővel szemben pénzbírság kiszabását.

I.4. Adatgyűjtés és -szolgáltatás

Az Európai Biztonsági és Együttműködés Szervezet 9/09. számú határozatában felhívja a részes államok figyelmét arra, hogy a gyűlölet-bűncselekményekre (beleértve az intolerancia erőszakos megnyilvánulásával kapcsolatban bejelentett eseteket), a megindított eljárásokra és az elítélésekre vonatkozó adatokat gyűjtsék, nyilvántartsák és közzétegyék.

Mindezek az adatok hozzásegítik a hatóságokat, hogy a gyűlölet-bűncselekmények problémáját jobban megértsék, valamint a bűncselekmény típus és elfogultsági motiváció szerinti bontása az adatoknak az ilyen bűncselekmények elemzése során is hasznosnak bizonyulhat.⁵⁷

2010-ben az EBESZ Demokratikus Intézmények és Emberi Jogok Hivatala is ajánlást fogalmazott meg a tagállamok felé: „fontolják meg olyan nyilvántartási rendszer bevezetését, amely a különböző gyűlölet-motivációkat és vagy áldozati csoportokat elkülöníti”.⁵⁸

Az Európai Unió Alapjogi Ügynöksége négy kategóriába sorolja a tagállamokat attól függően, hogy mennyire működik jól náluk a gyűlölet-bűncselekmények tekintetében az adatgyűjtés, így

1. átfogó adatgyűjtés (pl. Svédországban),
2. jó színvonalú adatgyűjtés (9 EU tagállam),
3. korlátozott adatgyűjtés (9 EU tagállam),
4. nincs elérhető hivatalos adat.

Magyarországot másik 6 EU tagállammal együtt a 4. csoportba sorolják.⁵⁹

Az adatgyűjtés tekintetében hazánkban jelenleg két hivatalos adatbázis működik:

(4) A kizárásra vonatkozó javaslatról az Országgyűlés vita nélkül határoz. Ha az Országgyűlés határozatképtelen, a kizárásról az ülést vezető elnök határoz. Az ülést vezető elnök az Országgyűlés következő ülésén tájékoztatja az Országgyűlést a kizárásról és annak indokáról. Ezt követően az Országgyűlés vita nélkül határoz az ülést vezető elnök döntésének törvényességéről.

57 UTASI Judit : Ügyészeti protokoll a gyűlölet motiválta bűncselekmények miatt folytatott büntetőeljárásokban az OSCE ODIHR 2010-ben készült munkaanyagának ajánlásai alapján. intranet/cgi-bin/portal/docs/muk/1920.pdf 2013. 20.

58 UTASI Judit: A gyűlölet-bűncselekményekről. Ügyészek Lapja, 18. évfolyam 5. szám 137.

59 BALOGH Lília – DINÓK Henriett – PAP András László: A jog láthatatlan? A gyűlölet-bűncselekmények szabályozási kérdései és gyakorlati problémái. Fundamentum, 2012. 4. szám 95.

az Egységes Nyomozó Hatósági és Ügyészségi Bűnügyi Statisztika (ENYÜBS), valamint a Vádkepviselési Informatikai Rendszer (VIR).

Mindkét rendszer működését számos kritika éri, így pl.: nem teszik lehetővé annak rögzítését, hogy a cselekmény mely társadalmi csoport ellen irányult, az adatok nem minden esetben pontosak, a két rendszer nincs egymással összekapcsolva, így egy ügy „menetét” elejétől a végéig nem lehet végigkövetni, az adataikat összehasonlítani.^{60,61}

Az alternatív adatbázisok közül a legismertebb az Athena Intézet által vezetett nyilván-tartás⁶², amely 2009 eleje óta elkövetett olyan eseteket tartalmaz, amelyekben az Intézet álláspontja szerint a gyűlölet-motívum azonosítható volt egyértelműen, és két egymástól független hiteles forrás is megerősítette ezt.⁶³

Az Intézet által közzétett 2013-as közlemény szerint Magyarország gyűlölet-bűncselekmény statisztikáját nemzetközileg az általuk szolgáltatott adatok jelentik, tekintettel arra, hogy ez az egyetlen szervezet, amely az EBESZ felé átfogóan jelent ezekről a cselekményekről.⁶⁴

60 UTASI Judit: *A gyűlölet-bűncselekményekről*. Ügyészek Lapja, 18. évfolyam 5. szám 135–137.

61 BALOGH L. – DINÓK H. – PAP A. L. (2012) 94–95.

62 USZKIEWICZ Erik: *Mit (nem) mutatnak a számok?* Belügyi Szemle, 61. évfolyam 12. szám 90–91.

63 Athena Intézet Gyűlöletbűncselekmény Adatbázis – http://athenaintezet.hu/pdf/HCR_Metodologia_HUN.pdf

64 Athena Intézet 2012: Gyűlölet-bűncselekmények Magyarországon – <http://athenaintezet.hu/hirek/olas/241>

HERKE CSONGOR¹

A MEDIÁCIÓ ELRENDELÉSÉNEK SZUBJEKTÍV FELTÉTELÉRŐL

1. Bevezetés

Jó pár évnek kellett eltelnie a közvetítői (mediációs) eljárás hazai bevezetését követően, hogy a hatóságok is elfogadják: ennek az eljárásnak nem az a fő célja, hogy a terhelt megmeneküljön a büntetőjogi felelősségre vonás alól, hanem elsődleges a sértettnek a gyors reparációhoz és a terhelt részéről való valódi felelősségvállaláshoz fűződő érdeke².

Emellett a büntetőügyben hozott határozatnak a sértett és a terhelt részéről való elfogadottsága is nagyobb fokú egy sikeres mediációt követően, arról nem is beszélve, hogy a hatóságok munkaterhét is csökkenti, és jelentősen meggyorsíthatja az eljárást.

A mediáció funkcióit KEMÉNY az alábbiakban foglalja össze³:

- a helyi közösség megerősítése annak érdekében, hogy kezelni tudják a kisebb kihágásokat (a konfliktus visszakerül a jogos tulajdonoshoz) anélkül, hogy ezzel gyengítenék a jogi védelmet;
- a büntetőeljárás gazdagítása;
- a bűnmegelőzés;
- az egyszerű és gyors eljárás;
- a gyors és konkrét válasz az egyén felé;
- hatásos szankciók, nevelői célzattal;
- lehetőség a szembenálló felek számára, hogy részt vegyenek a problémamegoldásban;
- egyéni megoldások;
- tényleges konfliktuskezelés;
- előítételek kialakulásának megelőzése;
- a sértett igényeinek figyelembevétele.

1 Prof. habil. Herke Csongor DSc egyetemi tanár (PTE), az MTA doktora

2 Jelen tudományos közleményt a szerző a Pécsi Tudományegyetem alapításának 650. évfordulója emlékének szenteli.

3 KEMÉNY Siri Ilona: *Policy developments and the concept of restorative justice through mediation*. In: The European Forum for Victim-Offender Mediation and Restorative Justice: Victim-offender mediation in Europe. Leuven University Press, 2000. 89.

Ehhez képest még ma is találunk olyan megyéket az országban, ahol lényegesen alacsonyabb arányban kerül sor a mediációs eljárás elrendelésére, mint máshol. És ennek elsősorban nem az az oka, hogy egyes területeken más arányban (számban) fordulnak elő olyan ügyek, amelyeknél fennállnak az eljárás feltételei, hanem sokszor az, hogy egyes helyeken nagyobb számban hivatkoznak a mediáció szubjektív feltételére (kizáró okára).

A magam részéről Somogy megyében tapasztaltam, hogy kifejezett ellenállás figyelhető meg a mediációs eljárás elrendelésével kapcsolatosan, ezért tanulmányomban ennek okait próbálom feltárni⁴.

Már 2008-ban rámutattam, hogy területileg igencsak változatos képet mutat a mediációs eljárások elrendelése⁵. 2007. május 31. napjáig a Megyei Igazságügyi Hivatalok Pártfogó Felügyelői Szolgálatai összesített adatai alapján 724 terheltet érintően 575 elrendelő határozat alapján folyt mediációs eljárás hazánkban. Ebből 297 esetben az ügyészség, 278-szor pedig a bíróság rendelte el a közvetítői eljárásra utalást⁶:

Megye	Határozatok száma	Ügyek (terheltek) száma	Ebből felnőtt korú terhelt	Ebből fiatalkorú terhelt
Baranya	107	137	112	25
Bács-Kiskun	53	58	56	2
Békés	14	46	46	0
Borsod-Abaúj-Zemplén	31	37	25	12
Csongrád	22	29	24	5
Fejér	6	6	4	2
Főváros	82	88	82	6
Győr-Moson-Sopron	15	17	15	2
Hajdú-Bihar	28	29	28	1
Heves	53	66	59	7
Jász-Nagykun-Szolnok	15	21	21	0
Komárom-Esztergom	15	15	15	0

4 Ugyanakkor – amint látni fogjuk – nem Somogy megyében a legalacsonyabb a mediációs ügyek aránya.

5 HERKE Csongor: *Megállapodások a büntetőperben*. PTE ÁJK, Pécs, 2008. 180.

6 CSILLAG Katalin: *A közvetítői eljárás alkalmazásának gyakorlati kérdései*. PTE ÁJK, Pécs, 2007. 8–9.

Nógrád	6	11	11	0
Pest	15	21	21	0
Somogy	7	7	6	1
Szabolcs-Szatmár-Bereg	15	17	15	2
Tolna	2	2	2	0
Vas	5	5	5	0
Veszprém	72	99	74	25
Zala	12	13	10	3
Összesen	575	724	631	93

A fenti adatokból is látható, hogy míg a vizsgált időszakban megyénként átlagban 30 mediációs eljárást rendeltek el (Baranyában 100 felett), addig Somogy megye már ekkor is a lista végén kullogott az összesen 7 elrendelt közvetítői eljárással.

Az azóta eltelt közel egy évtized alatt nem sokat változott a helyzet. Az ügyészségi statisztikákból kiderül, hogy 2008 óta lényegében folyamatosan emelkedik a közvetítői eljárásra utalások száma (2008-ban: 2090 eset; 2009-ben: 2358 eset; 2010-ben: 2828 eset; 2011-ben: 3915 eset; 2012-ben: 3960 eset; 2013-ban: 3985 eset; 2014-ben: 4123 eset; 2015-ben: 4315 eset).

Ehhez képest Somogy megyében stagnáló, de inkább csökkenő mintsem növekedő tendencia figyelhető meg, hiszen míg 2013-ban 100 ügyben rendelt el az ügyészség Somogy megyében mediációs eljárást, addig 2014-ben 95-ben, 2015-ben pedig már csak 92-ben.

Ez az adat nemcsak abszolút számban igen alacsony más megyékhez képest (Baranya megyében ebben a három évben 237, 276 illetve 262 ügyben rendelt el az ügyészség mediációt), hanem a vádemelési javaslatokkal befejezett ügyek arányában is. Ezt az alábbi táblázat szemlélteti:

2015	2014	2013
Országos átlag 3,7%	Országos átlag 3,2%	Országos átlag 3,1%
1. Baranya megye 6,5%	1. Baranya megye 5,8%	1. Baranya megye 4,7%
2. Veszprém megye 5,6%	2. Pest megye 4,6%	2. Győr-Moson-Sopron megye 4,5%
3. Pest megye 5,4%	3. Fejér megye 4,4%	3. Bács-Kiskun megye 4,1%
... 15. Somogy megye 2,9%	... 16. Somogy megye 2,7%	... 14. Somogy megye 2,7%

A bemutatott adatok egyértelmű tendenciát mutatnak, hiszen Somogy megye minden évben az utolsók között található az elrendelt mediációs eljárások arányában. Mielőtt ennek feltételezhető okára egy konkrét példán keresztül igyekeznék rámutatni, vizsgáljuk meg, milyen elméleti és jogszabályi feltételei vannak a mediációnak.

2. A mediáció formái

Nacsády Péter a mediációs eljárás menetében két fő modellt ismertet⁷:

- a) a francia és
- b) az amerikai mediációt.

ad a) A francia mediációs eljárás során a rendőri szervek megküldik az aktát az ügyésznek, aki a nyomozás elrendelése helyett az ügyet a mediátornak utalhatja át. Ennek feltételei:

- az ügy egyszerű megítélése,
- a terhelt beismerése,
- a terhelt nem bűnismétlő,
- véletlenszerű az elkövetés,
- a nevelő hatást várhatóan a mediációs eljárás is biztosítja.

Az ügynek a mediátorhoz érkezését követően a mediátor és a terhelt találkozik, majd a felek (terhelt és sértett) az ügyvédek jelenlétében mediációs szerződést kötnek.

A mediáció eredményeképpen kerül sor a reparációra, amelynek során a terhelt a kár megtérítésén felül bizonyos tevékenységet végez (ez helyettesíti a büntetőjogi szankciót). Ennek két fő formája létezik: a direkt és az indirekt reparáció.

Direkt reparációról beszélünk akkor, amikor a sértett elfogadja, hogy a terhelt kifejezetten neki szolgáltatson (pl. a megrongált kerítést megjavítja), míg indirekt reparáció esetén a terhelt más, közhasznú tevékenységet végez (pl. önkéntes munka a hétvégéken).

ad b) Az amerikai mediáció során a rendőrségnek jóval nagyobb szerep jut, és fellépnek a laikus bírúk is. Két fő formája van:

- kiscsoportos mediáció: a felek és a mediátor külön tevékenységén alapul;
- nagycsoportos mediáció: a felek és a mediátor együttes tevékenysége.

⁷ NACSÁDY Péter: *Mi is az a mediáció?* Magyar Jog 1995/3. 184–189. és NACSÁDY Péter: *Az amerikai mediáció.* Magyar Jog 1998/5. 298–304.

A mediáció amerikai formájánál mindig elsődleges a nagycsoportos mediáció. Azaz a mediátor a felekkel és tanácsadóikkal együttesen találkozik és kíséri meg az egyezségkötést.

Ha szükséges, sor kerül a felekkel való külön-külön egyeztetésre (kiscsoportos mediáció). Ha a felek megegyeznek, akkor erről jegyzőkönyv készül, amit a hatóságoknak is megküldenek (sikertelen egyeztetést követően is készül jegyzőkönyv, amit szintén eljuttatnak a hatóságoknak).

A mediáció korábban vázolt előnyei mellett nem mellékes az sem, hogyan fogadja a terhelti és a sértetti oldal, ha a hagyományos büntetőeljárást megkerülve rendeződne az ügy.

Már BARABÁS két évtizeddel ezelőtti felmérése⁸ alapján megállapítható volt, hogy a terhelték 61,2%-a a teljes tényleges kárt megtérítené, ha ennek fejében kikerülhetné a büntetőeljárást, míg 36,7%-uk annyit térítene meg, amennyit a sértett kér (ez több is lehet a tényleges kárnál, l. sérelemdíj).

A sértetti oldalt vizsgálva megállapítható, hogy a középiskolát végzettek kevésbé hajlandók az egyezsége. Az alacsonyabb iskolai végzettségű (8 általános) és a felsőfokú végzettségű sértettek hajlamosabbak a büntetés elengedésére a kár megtérítése fejében.

Általában nem, kor, családi állapot és bűncselekményfajta tekintetében nincs különbség a sértettek között, de a jobb anyagi helyzetben levők, az először sértetté válók és a vallások engedékenyebbek, megbocsátóbbak a többiekénél BARABÁS szerint.

A mediációról összességében elmondható, hogy a hatóságok ügyterhének csökkentése, az eljárások gyorsítása, a hatékonyabb bűnmegelőzés, és mindenekelőtt a bűncselekménnyel okozott kár mihamarabbi megtérülése érdekében mindenképpen fontos jogintézmény⁹.

3. A mediáció a magyar jogban

A mediáció normatív szabályozásával kapcsolatosan három fő területet kell érinteni:

- a) a polgári ügyekben érvényesülő mediációt;
- b) a vádelhalasztáshoz kapcsolódó jogintézményt és
- c) a Be.-ben szabályozott mediációt (közvetítői eljárást).

8 BARABÁS Andrea Tünde: *A mediáció esélyei Magyarországon egy empirikus vizsgálat tükrében*. Kriminológiai Tanulmányok 33., 1996. 156–157.

9 TÓTH Mihály: *A tett-központú büntetőjogtól a sértett-központú büntetőjogig*. Jura, 2005/1. 189–192.

Elméletileg nincs akadálya annak sem, hogy a magánvádas ügyben a magánvádló a kár megtérítéséért vagy jóvátételért cserébe ejtse el a vádat (indítványozza az eljárás megszüntetését), azonban ezt feltételül nem szabhatja, hanem csak egy „háttér-megállapodás” lehet.^{10.}

ad a) Magyarországon a 2002. évi LV. törvény vezette be a közvetítői tevékenységet és tette ezáltal lehetővé a mediációs eljárást a polgári ügyekben. A törvény célja, hogy elősegítse a személyi és vagyoni jogokkal kapcsolatban felmerült azon polgári jogviták rendezését, amelyekben a felek rendelkezési jogát törvény nem korlátozza.

A közvetítés itt olyan sajátos permegelőző, konfliktuskezelő, vitarendező eljárás, amelynek célja a vitában érdekelt felek kölcsönös megegyezése alapján a vitában nem érintett, harmadik személy (közvetítő, mediátor) bevonása mellett a felek közötti vita rendezésének megoldását tartalmazó írásbeli megállapodás létrehozása.

A közvetítő feladata, hogy a közvetítés során pártatlanul, lelkiismeretesen, legjobb tudása szerint közreműködjön a felek közötti vitát lezáró megállapodás létrehozásában.

A felek közös megegyezés alapján az általuk választott személy közvetítőként történő felkérését írásban kezdeményezhetik. Ha a közvetítő elfogadta a felkérést, a felekhez intézett elfogadó nyilatkozatában meghívja a feleket az első közvetítői megbeszélésre és tájékoztatja őket a képviselőlet lehetőségéről.

A közvetítői eljárásban a közvetítő a feleket részletesen meghallgatja, biztosítva, hogy a felek egyenlő elbánásban részesüljenek. Ennek során a felek kifejtetik érdekeik alapján kialakított álláspontjukat és a rendelkezésükre álló iratokat is bemutatathatják.

A közvetítői eljárás befejeződik

- a megállapodás aláírásának napjával,
- azon a napon, amelyen az egyik fél közli a másik féllel és a közvetítővel, hogy a közvetítői eljárást befejezettnek tekinti,
- azon a napon, amelyen a felek egybehangzóan kijelentik a közvetítő előtt, hogy kérik a közvetítői eljárás befejezését, vagy
- a felek eltérő megállapodása hiányában a nyilatkozat aláírásának napjától számított négy hónap elteltével.

ad b) A Be. a vádelhalasztás keretei között már a mediáció bevezetése előtt is adott lehetőséget az eljárás kikerülésére a sértett kárának megtérítése és egyéb kárjóvátételi hajlandóság

10 TREMMEL Flórián: *Magyar büntetőeljárás*. Dialóg Campus, Budapest-Pécs, 2001. 565.

esetén¹¹. Eszerint az ügyész a vádemelés helyett háromévi (különös méltánylást érdemlő esetben ötévi) szabadságvesztésnél nem súlyosabb büntetéssel büntetendő bűncselekmény miatt, a bűncselekmény súlyára és a rendkívüli enyhítő körülményekre tekintettel a vádemelést egy évtől két évig terjedő időre határozattal elhalaszthatja, ha ennek a gyanúsított jövőbeni magatartásában mutatkozó kedvező hatása feltételezhető.

Az ügyész a vádemelés elhalasztása mellett magatartási szabályok megállapítását vagy kötelezettség előírását láthatja szükségesnek. Ilyenkor a vádemelés elhalasztása előtt pártfogó felügyelői vélemény beszerzését rendeli el, majd ennek elkészülte után a gyanúsítottat meghallgatja.

A meghallgatás során (tekintettel a pártfogói véleményben foglaltakra is) tisztázni kell, hogy a gyanúsított a kilátásba helyezett magatartási szabályok megtartását és kötelezettségek teljesítését vállalja-e, és képes-e azokat teljesíteni. Ha ez szükséges, a pártfogó felügyelő is meghallgatható¹².

Az ügyész által megállapított magatartási szabályok megtartását és a kötelezettségek teljesítését a pártfogó ellenőrzi és segíti. A pártfogó e feladatainak a teljesítéséhez más szervek és szervezetek segítségét is igénybe veheti. Az ügyész a gyanúsított részére kötelezettségként írhatja elő, hogy

- részben vagy egészben térítse meg a sértettnek a bűncselekménnyel okozott kárt,
- más módon gondoskodik a sértettnek adandó jóvátételről,
- meghatározott célra anyagi juttatást teljesítsen, vagy a köz számára munkát végezzen (a köz javára teljesített jóvátétel),
- pszichiátriai vagy alkoholfüggőséget gyógyító kezelésben vegyen részt.

Az ügyész az eljárást a vádemelés elhalasztásának lejártától számított harminc napon belül megszünteti, ha a vádemelés elhalasztásának tartama eredményesen telt el. Ha viszont a gyanúsított a magatartási szabályokat súlyosan megszegi vagy kötelezettségét nem teljesíti, az ügyész vádat emel.

ad c) A közvetítői eljárás a Be. indokolása szerint célszerűségi, eljárás-gyorsítási szempontokat és a sértett jogainak fokozottabb figyelembe vételét, valamint a nemzetközi, elsősorban uniós követelmények érvényesülését szolgálja¹³.

11 TÓTH Mihály: *A kárenyhítés jogi rendezésére várva*. Belügyi Szemle különszám, 1999. 36–44.

12 VÓKÓ György: *Pártfogó felügyelet és utógondozás*. Börtönügyi Szemle 2000/1. 25–45.

13 Az EU-s dokumentumok közül ki kell emelni az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának R (99) 19. számú, a tagállamok számára a büntető ügyekben alkalmazott mediáció tárgyában elfogadott ajánlását és az Európai Unió Tanácsának a sértett büntetőeljárásbeli jogállásáról szóló 2001/220/IB számú kerethatározatát.

A közvetítői eljárás a büntetőeljárással párhuzamosan folyó eljárás. Elrendelésének feltételeit, valamint az eredményes eljárás jogkövetkezményeit a Be. teremti meg, részletes szabályairól azonban a mediációs törvény rendelkezik (l. 2006. évi CXXIII. törvény).

A közvetítői eljárás alapvető szabályait részben a Be., részben a Btk. tartalmazza. Ezek közül az alábbi kérdéseket emeljük ki:

1. a közvetítői eljárás feltételei,
2. a közvetítői eljárás menete,
3. a közvetítői eljárás következménye (eredménye).

ad 1. A közvetítői eljárásnak pozitív (konjunktív) és negatív (alternatív) feltételi vannak:

Pozitív feltételek [Be. 221/A. §, Btk. 29. § (1)–(2) bek.]	Negatív feltételek [Btk. 29. § (3) bek.]
1. Hat bűncselekmény-csoport valamelyike esetén: ■ élet, testi épség és az egészség elleni (Btk. XV. Fejezet), ■ az emberi szabadság elleni (Btk. XVIII. Fejezet), ■ az emberi méltóság és az egyes alapvető jogok elleni (Btk. XXI. Fejezet), ■ a közlekedési (Btk. XXII. Fejezet), ■ a vagyon elleni (Btk. XXXVI. Fejezet), ■ a szellemi tulajdonjog elleni (Btk. XXXVII. Fejezet). 2. Ötévi szabadságvesztésnél nem súlyosabban büntetendő bűncselekmény miatt folyik az eljárás. 3. A gyanúsított vagy a sértett indítványára, illetve önkéntes hozzájárulásukkal alkalmazható. 4. A tevékeny megbánás miatt az eljárás megszüntetésének vagy a büntetés korlátlan enyhítésének lehet helye. 5. A gyanúsított a vádemelésig beismerő vallomást tett. 6. A gyanúsított vállalja, és képes a bűncselekménnyel okozott sérelmet a sértett által elfogadott módon és mértékben jóvátenni, 7. a bűncselekmény jellegére, az elkövetés módjára és a gyanúsított személyére tekintettel a bírósági eljárás lefolytatása mellőzhető, vagy megalapozottnan feltehető, hogy a bíróság a tevékeny megbánást a büntetés kiszabása során értékelni fogja.	A terhelt 1. többszörös vagy különös visszaeső; 2. a bűncselekményt bünszervezetben követte el; 3. bűncselekménye halált okozott; 4. a szándékos bűncselekményt a szabadságvesztés felfüggesztésének próbaideje alatt vagy a szándékos bűncselekmény elkövetése miatt végrehajtandó szabadságvesztésre ítéltése után, a szabadságvesztés végrehajtásának befejezése előtt, illetőleg próbára bocsátás vagy vádemelés elhalasztásának tartama alatt követte el. 5. korábban szándékos bűncselekménye miatt eredményes közvetítői eljárásban vett részt, ha az ügydöntő határozat jogerőre emelkedésétől az újabb szándékos bűncselekmény elkövetéséig két év még nem telt el.

ad 2. A közvetítői eljárásra utalásra hivatalból, vagy a gyanúsított, a védő, illetőleg a sértett indítványára kerülhet sor. Ilyenkor az ügyész – a gyanúsított és a sértett meghallgatása (szükség esetén pártfogói vélemény beszerzése) után – legfeljebb hat hónapra az eljárást felfüggeszti és az ügyet közvetítői eljárásra utalja.

Ez ellen a felfüggesztő határozat ellen nincs helye jogorvoslatnak. A határozatot közölni kell a sértettel, a feljelentővel és a magánindítvány előterjesztőjével, valamint a közvetítői eljárás lefolytatására hatáskörrel és illetékességgel rendelkező megyei (fővárosi) igazságügyi hivatallal.

A közvetítői eljárás során tett vallomások a büntetőügyben nem használhatók fel bizonyítékként. A közvetítést a közvetítői tevékenységet végző pártfogó felügyelő végzi a mediációs törvényben meghatározott eljárási rend szerint¹⁴.

A közvetítői eljárás azon a napon fejeződik be, amikor

- a megállapodás alapján a terhelt a bűncselekménnyel okozott kárt a sértettnek megtérítette vagy a bűncselekmény káros következményeit egyéb módon jóvátette,
- a terhelt a közvetítői eljárás eredményeként létrejött megállapodás teljesítését megkezdte,
- a sértett vagy a terhelt kijelenti a közvetítő előtt, hogy kéri a közvetítői eljárás befejezését,
- a sértett vagy a terhelt a hozzájárulását visszavonta, vagy mulasztását a hozzájárulás visszavonásának kell tekinteni,
- a terhelt nyilatkozatából vagy magatartásából egyértelműen megállapítható, hogy nem tesz beismerő vallomást, nem akarja jóvátenni a sértett kárát vagy nem járul hozzá a közvetítői eljáráshoz,
- az első közvetítői megbeszéléstől számított három hónap eredménytelenül eltelt.

A közvetítői eljárás befejezését követő tizenöt napon belül a közvetítő a közvetítői eljárásról jelentést készít, amelyet az eljárás befejezésére alapot adó okirattal együtt megküld az ügyésznek (bírósnak), valamint a sértettnek, a terheltnek és képviselőiknek.

ad 3. A közvetítői eljárásnak háromféle eredménye és ez alapján négyféle következménye lehet:

¹⁴ Kiss Anna: *A közvetítői eljárásról*. KT 2006/43. 241–264.

Ha nem történt megegyezés (sikertelen mediáció):	Ha a terheltnek és a sértettnek sikerült megegyezésre jutnia és a terhelt az okozott kárt a sértettnek megtérítette vagy a bűncselekmény káros következményeit egyéb módon jóvátette:		Ha a terhelt a közvetítői eljárás eredményeként létrejött megállapodás teljesítését megkezdte, de a büntetethetősége nem szűnt meg:
az ügyész a nyomozás folytatását rendeli el	3 évnél nem súlyosabban büntetendő bűncselekménynél: az ügyész a az eljárást megszünteti	5 évnél nem súlyosabban büntetendő bűncselekménynél: az ügyész vádat emel (ilyenkor a büntetés korlátlan enyhítésének lehet helye)	az ügyész a 3 évet meg nem haladó szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekmény miatt a vádemelést 1 évtől 2 évig terjedő időre elhalaszthatja

Elvileg a Be. a mediációval kapcsolatosan mindvégig gyanúsítotttról szól, de a 266. § (3) bek. c) pontja kifejezetten lehetővé teszi a bíróság számára a tárgyalás előkészítése során az eljárás felfüggesztését, ha közvetítői eljárásnak lehet helye. Sőt, a 287. § (1) bekezdése alapján akár a tárgyalás is elnapolható!

A visszaélések megelőzése végett (különösen az eljárás elhúzásának veszélyére tekintettel) a közvetítői eljárásra utalásnak a büntetőeljárás alatt csak egy alkalommal van helye.

4. Egy konkrét eset tapasztalatai

Felmerülhet a kérdés, hogy miért éppen Somogy megyére esett a választásom, amikor a mediáció gyakorlati problémáit vizsgálom. Ennek egy konkrét eset adta az alapját, ugyanis olyan fokú ellenállást tapasztaltam a közvetítői eljárás elrendelésével szemben mind az ügyészség, mind a bíróság részéről, amelynek álláspontom szerint elsősorban a rossz szemléletmód mellett a helytelen jogi szabályozás adta meg a keretét.

A konkrét ügyben a terhelt éjfél körüli időben, erősen ittas állapotban érkezett haza. A házban szóváltásba került házastársával, és a szóváltás során egy alkalommal, álló helyzet-

ben orron fejelte házastársát, aki ennek következtében 8 napon túl (4–6 héten belül) gyógyuló orrcsonttörést szenvedett.

A bűncselekmény elkövetését a terhelt az eljárás kezdetétől fogva elismerte. Elmondta, hogy bánja, ami történt és kéri az ügynek közvetítői eljárásra való utalását. A sértett úgy nyilatkozott, hogy ő is kéri a közvetítői eljárást. Elmondta, hogy megbocsátott a terheltnek, és mivel a terhelt a családfenntartó, ezért a megbüntetése nemcsak a terheltnek lenne hátrányos, hanem a sértett részére is komoly negatív következményekkel járna.

A nyomozás befejezését követően azonban az ügyészség elutasította a közvetítői eljárásra utalást arra hivatkozással, hogy „a gyanúsított személyére tekintettel a bírósági eljárás lefolytatása nem mellőzhető”.

Ezt követően a terhelt és a sértett ismét indítványozta a bírósági szakban a közvetítői eljárás lefolytatását, ennek ellenére a Barcsi Járásbíróság nem is foglalkozott a kettejük által előterjesztett indítvánnyal.

Mivel a védő rámutatott, hogy a Be. szerint ilyen esetben kötelező előkészítő ülést tartani, korábbi határozatát módosítva a Barcsi Járásbíróság elrendelte az előkészítő ülés megtartását. Ott azonban az egyesbíró nem is tette lehetővé azt, hogy a sértett e tárgyban az előkészítő ülésen nyilatkozatot tegyen. A sértettet ugyanis figyelmeztette arra, hogy tanúként nem köteles vallomást tenni, mivel a vádlott a férje. Ezután a sértett élt is a tanúzási mentességi jogával, aminek következtében a járásbíróság külön védői tiltakozás ellenére sem volt hajlandó nyilatkoztatni a sértettet arról, hogy részt kíván-e venni a közvetítői eljárásban (ami egyébként az ügy adatai alapján nem is volt kétséges, hiszen ő maga kezdeményezte azt, így ezt nem is kellett volna vizsgálni).

Jelen, a közvetítői eljárásra utalást elutasító döntése elleni fellebbezésben a védő rámutatott, hogy a közvetítői eljárásról az előkészítő ülésen való döntés során sem a vádlottat, sem a sértettet nem is kellett volna kihallgatni, hiszen itt bizonyítást nem folytat le a bíróság, csak arról kellett volna dönteni, hogy a közvetítői eljárás feltételei fennállnak-e. Márpedig a közvetítői eljárásnak az a feltétele, hogy a vádlott és a sértett is a nyomozás során kérje a közvetítői eljárásra utalást (ez megtörtént és egyikük sem vonta vissza a kérelmét). A többi feltétel pedig a végzés szerint is fennállt.

A fellebbezést a Kaposvári Törvényszék lényegében érdemi indokolás nélkül elutasította.

Ezt követően – mivel a védő elfogultsági kifogást jelentett be a Barcsi Járásbíróság bírájával szemben és a bíró a kizáráshoz hozzájárult – az ügyben a Marcali Járásbíróság járt el. A vádlott és a sértett a tárgyaláson is kérte az ügy közvetítői eljárásra utalását (hiszen a Be. ezt is lehetővé teszi). A sértett elmondta, hogy bármilyen büntetéssel sújtják a terheltet, az rá nézve is hátrányt jelent.

A terhelt és a sértett által immáron harmadik eljárási szakban is előterjesztett együttes indítványt a Marcali Járásbíróság is elutasította, majd a terheltet elítélte, amit a Kaposvári Törvényszék helybenhagyott.

Mindhárom eljárási szakban (ügyészi szak, tárgyalás előkészítése, tárgyalás) az tette lehetővé a hatóságok részére a közvetítői eljárás elutasítását, hogy a Be. 221/A. § (3) bekezdésének *d)* pontja szerint minden egyéb feltétel fennállása esetén is csak akkor van helye közvetítői eljárásra való utalásnak, ha „a bűncselekmény jellegére, az elkövetés módjára és a gyanúsított személyére tekintettel a bírósági eljárás lefolytatása mellőzhető, vagy megalapozottan feltehető, hogy a bíróság a tevékeny megbánást a büntetés kiszabása során értékelni fogja”. Ezt az utolsó fordulatot használta fel mind az ügyészség, mind a bíróság arra, hogy noha minden egyéb feltétel fennállt (és ezt egyik határozat sem cáfolta), el lehessen utasítani a közvetítői eljárásra utalást annak ellenére, hogy azt a terhelt és a sértett is mindvégig kérte.

Álláspontom szerint ez a rendelkezés teljesen szükségtelen a büntetőeljárási törvényben. Mindamellett, hogy az ügy teljesen szubjektív megítélését teszi lehetővé, indokolatlanul korlátozza a közvetítői eljárások elrendelését.

Mindazon ügyészségeknél, ahol az a tanulmány elején említett régimódi szemlélet uralkodik, miszerint a közvetítői eljárás célja nem más, mint hogy a terhelt megmeneküljön a büntetőjogi felelősségre vonás alól, és egyáltalán nem cél a sértett érdekének figyelembe vétele, lehetőséget nyújt a közvetítői eljárásra utalás elutasítására olyan esetekben, amikor annak egyébként minden feltétele fennáll. Ez nemcsak sérti az egyenlő elbíráláshoz fűződő alkotmányos (Alaptörvényben rögzített) jogot, hanem szembemegy azzal a jogalkotói szemlélettel, amely a folyamatban lévő új büntetőeljárási törvény kodifikációjának is alapelve: kiemelt jogpolitikai cél nemcsak az eljárás gyorsítása, hanem a sértett érdekének messzemenő figyelembevétele is.

Előbbi szolgálhatná, ha a mediációs eljárást (a külföldön jól működő intézményekkel összhangban) az eljárás kezdeti szakára, közvetlenül a terhelt és a sértett kihallgatását követően tennék, utóbbit pedig az, ha nem lehetne a sértett akarata ellenére elutasítani szubjektív szempontok alapján a közvetítői eljárásra utalást.

KOMMUNIKÁCIÓ A BIZTONSÁGOS VILÁGÉRT, KOMMUNIKÁCIÓ A BIZTONSÁGOS MAGYARORSZÁGÉRT

XXI. KRIMINÁLEXPO

Az Ügyészek Országos Egyesülete és a Legfőbb Ügyészség rendezésében idén 21. alkalommal tartották meg a Kriminálexpot a Krisztina körúti Tölösi Péter Konferencia Központban. A háromnapos programsorozaton a plenáris ülés után több szekcióban értekeztek a résztvevők a biztonság és informatika, a bűnmegelőzés, a bűnüldözés, az igazságszolgáltatás aktuális történéseiről, a fejlődő technológia használatának lehetőségeiről, a kockázatelemzés, -kezelés jelen és jövőbeli kihívásairól és a megelőző vagyoni védelem fokozásáról.

A plenáris ülést Szeiberling Tamás, az Igazságügyi Hivatal főigazgatója nyitotta meg. Beszélt az egyre szerteágazóbb, többretegű internetes bűnözésről, mely napjainkban mind nagyobb problémát jelent, mivel az internet lehetőséget ad az anonimitásra, a rejtőzködésre és a hamis profil készítésére. A feloldódó gátlások következtében pedig, az eddigiektől eltérően, másfajta bűncselekmények is megvalósulnak.

Garamvölgyi László, a Nemzeti Bűnmegelőzési Tanács kommunikációs igazgatója beszédében rámutatott arra a globalizációs következményre, hogy a különböző tudományágak egyre jobban összeolvadnak. Az új műszaki megoldások, a technológia fejlődése és ezek felhasználása „ingoványos”, nincs kialakult tendencia, így kikerülnek az állam ellenőrző funkciója alól.

Az internetes zaklatást virtuális erőszaknak, illetve az egyik legaljasabb és legveszélyesebb bűncselekménynek nevezte, mert az áldozat a székenbe akár bele is halhat. Az ilyen-fajta bűncselekmények leginkább a legfogékonyabb korosztályt: a tizenéves gyerekeket érintik.

Szongoth Richárd c. r. alezredes, a Készenléti Rendőrség Nemzeti Nyomozó Iroda Kiberbűnözés Elleni Osztály osztályvezetője kiemelte a „ghost army” hadgyakorlatot, amely során a katonák „átverik” az ellenségeket különböző képekkel, hangokkal, jelzésekkel, illetve beépüléssel. A „ghost army” szofisztikáltságát tükrözi a kiberbűnözés.

Vajon a kiberbűnözők kit támadnak? A válaszok máig nem tisztázottak, mert az információmegosztás lassú. A jövő célja a szorosabb kontextusok keresése, hatékonyabb adatelemzés és -szűrés, a kapcsolatok erősítése.

A „Konferencia és kerekasztal-beszélgetés a legális, valamint az illegális migrációról” c. szekciót az Országos Kriminológiai Intézet szervezésében rendezték meg; a nyitóbeszédet *prof. em. Vóko György*, az Országos Kriminológiai Intézet igazgatója tartotta.

Az OKRI rendezvényének első része a legális migrációról szólt, ennek a panelnek a moderátora és egyben első előadója *Tóttős Ágnes*, a Belügyminisztérium migrációs szakreferense volt. Tóttős Ágnes előadásában a legális-illegális migráció különbségeire is kitért, de leginkább a legális migráció stádiumairól, valamint az uniós, illetve a hazai szabályozásról beszélt.

A Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal Budapesti és Pest megyei Regionális Igazgatóság igazgató-helyettese, *Rózsa Mónika* a hatósági oldalról közelítette meg a legális migrációs eljárást, kifejtve a tartózkodási és letelepedési engedély iránti kérelem elintézésének főbb pontjait a harmadik országbeliek és az EGT-tagállamok állampolgárai szemszögéből.

A Nemzetgazdasági Minisztérium jogi és igazgatási referense, *Kelemen Hajnalka Szilvia* előadása a harmadik országbeliek foglalkoztatásának főbb aspektusait érintette. A foglalkoztatás szempontjából elengedhetetlen a hatósági engedélyezés. Az engedélynek több formája van; lehetőség van arra is, hogy azt ma már ne csak a foglalkoztatott, hanem a foglalkoztató is kérje. Napjainkban a gyorsabb és hatékonyabb ügyintézés érdekében összevont engedélyezési eljárás is lehetséges, ami azt jelenti, hogy egy eljárásban folytatják le a tartózkodási és munkavállalási engedély kiadását.

Gyenyey Laura, a Pázmány Péter Egyetem Jog- és Államtudományi Karának egyetemi docense a harmadik országbeli állampolgárok és az uniós polgárok családgyejesítéséről, valamint a szabad mozgás jogáról beszélt. Összefoglalta az Uniós családgyejesítési irányelv lényeges pontjait, ezen belül is azokat a minimális feltételeket, melyeket a tagállamoknak biztosítaniuk kell a családgyejesítési eljárás során a tagállamok területén jogszerűen tartózkodó harmadik állambeli polgárok számára.

Kitért az irányelv személyi hatályára, a jogosult családtagok körére, a megfelelő lakhatás, az egészségbiztosítás és a megélhetéshez szükséges anyagi források biztosítására, a várakozási

időre, a családtagokat megillető jogosítványokra és az ún. negatív követelményekre (közrendi, közbiztonsági és közegészségügyi akadályokra), amelyek fennállása esetén megtagadható a tagállamba való beutazás és tartózkodás joga.

Varga Detre ügyvéd az ügyvédekkel érintő aktuális kérdéseket és jogalkalmazási nehézségeket érintette előadásában. Szükségesnek tartja, hogy egy jobb és gyorsabb elektronikus felületen keresztül történjen az ügyintézés, mert ezáltal könnyebbé válna a kommunikáció a hatóságokkal, ami nemcsak az ügyfél szempontjából lenne fontos, hanem az állam gazdasági érdekei is költséghatékonyabb eljárást kívánnak.

A II. panel az illegális migrációval kapcsolatos, határrendészeti és schengeni kérdések megvitatásáról szólt. A moderátor és az első előadó *Zámbó Katalin*, a Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal osztályvezetője volt, aki röviden összefoglalta a Schengeni Egyezmény fogalmait: a határellenőrzést, visszaállításának okait, hosszát stb.

Taglalta, hogy milyen ellentétes vélemények alakultak ki az idő során a tekintetben, hogy hol legyenek meghúzva a határok.

Kitért a globális kihívásokra (demográfiai robbanás, élelem, környezetszennyezés, társadalmi egyenlőtlenségek), a globális kockázatokra (migráció, fegyver-, emberkereskedelem, vallási ellentétek) és a globális fenyegetésekre (szervezett bűnözés, terrorizmus, kábítószer maffia), valamint ezek következményeire.

Az előadó szerint a schengeni határok kérdése valószínűleg még sokáig napirenden marad.

Major Csaba, a Terrorelhárítási Központ osztályvezető-helyettese a migrációval kapcsolatos biztonság néhány speciális aspektusát boncolgatta. Elmondta, hogy az utóbbi terrortámadásoknak mik voltak az előzményei, melyik államhoz köthetőek, miért az adott helyszíneket választották és mi jellemzi az elkövetőket.

Póczik Szilveszter, az Országos Kriminológiai Intézet tudományos főmunkatársa a migráció biztonságát a muszlim fiatalok radikalizálódása szempontjából közelítette meg. Előadásában rávilágított arra a kérdésre, hogy vajon miért mennek harcolni a muszlim fiatalok, hogyan próbálják átalakítani a dzsihadista terrorszervezetek a muszlim fiatalok értékrendjét.

Felsorolta, melyek azok a push-pull érvek, amelyek a muszlim fiatalokat befolyásolják. Push-érvként említette az isten harcosává válást, a fegyverkezést, a kalandvágyat és a teljes

életvilág kínálatát, pull-érvként a köztisztetletet, a szakképzettséget, a demokráciát és a modernitást.

Határrendészeti oldalról *Balázs László* r. ezredes, az Országos Rendőr-főkapitányság rendőrségi főtanácsosa közelítette meg az illegális migráció kérdéseit. Hangsúlyozta, hogy az elmúlt években megtöbbszöröződött a menekültkérelmek száma, melyek között rengeteg a visszaélés, és ezek alapos vizsgálata következtében sajnos az eljárás is lelassult. A visszafogadási egyezmény egyes lehetetlen lépései, illetve betartása is nagyon visszahúzza a hatékony intézkedést. Megoldásként felvetette az illegális határátlépők őrizetét, ám ezt az őrizetet 2012-ben az Európai Unió megszüntette.

A határon átnyúló szervezett bűnözés aktuális kérdéseit a Bács-Kiskun Megyei Főügyészség főügyésze, *Nánási László* elemezte röviden. A szervezett bűnözés köréből főképpen az egyre erősödő embercsempészet bűncselekményt emelte ki, mivel ez most az elkövetők számára a leginkább kifizetődő deviáns magatartás.

A megyei főügyészek közül *Kopasz Zsolt* arról számolt be, hogy Csongrád megyében milyen a joggyakorlat, és milyen nehézségekkel találkoznak az ottani jogalkalmazók.

Az új büntetőeljárás tervezetében megjelent határozással kapcsolatos bűncselekmények külön eljárási szabályaival kapcsolatban *Bartkó Róbert*, a Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar egyetemi docense tartott előadást.

A műszaki határzár, más néven a határőrizeti célú ideiglenes kerítés körülbelül 175 km és 4 m magas. A határzár tiltott átlépésével két új bűncselekményszak is megszületett: a határzár megrongálása és a határzárval kapcsolatos építési munka akadályozása.

Az új büntetőeljárás lerövidíti a határzárval kapcsolatos eljárások lefolytatásának határidejét, és a határzárval kapcsolatos bűncselekmények esetén a terhelt a büntetési tételhatártól függetlenül a bíróság elé állítható.

Végezetül *Kiss Anna*, az Országos Kriminológiai Intézet tudományos főmunkatársa, az Ügyészek Lapja főszerkesztője és az Ügyészségi Szemle felelős szerkesztője bírósági szempontból közelítette meg az illegális migrációt. Beszédében azokat a gondokat emelte ki, amelyek a bírósági eljárást megnehezítik.

Fő nehézség az eljárásban a migránsok beazonosíthatósága. A menekültek többsége hamis papírokkal rendelkezik és/vagy hamis adatokat diktál be, így azonosításuk szinte lehetetlen.

A büntetés kiszabása esetén elengedhetetlen annak a kérdésnek a meghatározása is, hogy a terhelt hány éves. Felnőtt korúnak tekinthető-e, vagy esetleg csak fiataalkorú.

A „Jövőbe mutató technológiával a bűnügyi helyszínelésért és a terrorizmus ellen” c. szekcióülés keretében a Leica Geosystems és a ViveTech Kft. tartott előadást *Gombás László* és *Sáfár Tamás* vezetésével. Szerintük azon kérdésekre, hogy éppen mi történik, mi fog történni és mi történne akkor, ha máshogy zajlanának le egy bűncselekmény eseményei, a fejlődő technológia adhat választ.

Az előadók felvázolták a nyomozás klasszikus modelljét, amely nem integrálható adatforrásokkal rendelkezik. Viszonylag lassú az adatfelvétel, így nagy mértékű az adatvesztés is. A klasszikus modell az eseményeket alacsony szinten reprodukálja, a valóság egy része rögzíthető csak, ami fárasztó, hosszú terepmunkával érhető el.

Ezzel szemben a 3D pontfelhő alapú megközelítés téradatak integrált halmazata, ahol az adatfelvétel gyors, és teljes környezet-felvétel lehetséges, az adatok utólag reprodukálhatóak. Az 5D virtuális alapú modell, az ún. „beálló jövő” pedig rendelkezik a 3D pontfelhő alapú megközelítés tulajdonságaival; emellett lehetővé válik az ember pontos geometriai és biológiai modellezésének elvégzése, így az adathordozás dinamikus és virtuálisan is megjeleníthető.

Az előadáson bemutatott lézerszkennerek segítségével az adatgyűjtési eljárások könnyebbé válnak; használható földön, vízben vagy levegőben, ami drónok, mozgó járművek, műholdak segítségével történik. A drónok rendkívül széles körben alkalmazhatóak, például kiemelt szerepük van a katasztrófavédelemben.

A szkennerek a terrorelhárítás elleni küzdelemben is nagy segítséget nyújtanak, a menekülési útvonalak megtervezését, a lehetséges kimenetek elemzését, a rendőrség, a tűzoltóság, a mentősök eligazítását segíti: feltérképezi, hogy az adott épületben, területen hol találhatnak például segítségre szoruló embereket. A nagy tömeg sűrűségeloszlásának monitorozására is valósághű adatokat közöl.

A *Vivetech Kft.* bemutatta, hogy ember-szimulációs szoftverek segítségével hogyan hajtható végre valós vagy tervezett munkafolyamatok és munkakörnyezetek vizsgálata azok gyenge pontjainak feltárása érdekében. A szimuláció a bűnügyi helyszínt virtuális térben jeleníti meg, és a segítő személyre tett 17 cenzorral annak alakját, mozgását érzékelteti, így a személy mozgásával rekonstruálni tudják a bűncselekmény szituációját. A különböző szakértelemmel rendelkező személyek egy csapatban, egy térben, egy időben, látva a szimulációt, gyorsabban és hatékonyabban dolgozhatnak együtt, és elemezhetik a virtuális térben kivetített esemény(ek)e)t.

A Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága szervezésében tartották meg „A kockázatelemzés és -kezelés jelene és jövője a büntetés-végrehajtásban” c. szekcióülést.

Bogotyán Róbert bv. ezredes vázolta, hogy jelenleg hány fogvatartott van a különböző büntetés-végrehajtási intézetekben, a fogvatartottak közül hányan vannak fogházban, börtönben és fegyházban. A statisztikából is jól látható, hogy a fogvatartottak többsége időskorú. Kockázatkezelés szempontjából a legnagyobb kihívás az öregedő fogvatartottak reintegrációja során jelenik meg.

A büntetés-végrehajtási intézetekben számos speciális részleget, csoportot hoztak létre, így az átmeneti, terápiás, pszichoszociális, vallási, anya-gyermek számára kialakított, utókezelési vagy biztonsági részlegeket.

A börtönépítési program során egyes meglévő börtönöket bővítettek, illetve más helyszíneken új börtönöket építenek, így csökkentve a fogvatartotti zsúfoltságot és növelve a személyi állományt.

Az új büntetés-végrehajtási kódex létrehozta a reintegrációs őrizetet, hatékonyabb kockázatkezelési és kezelési rendszert vezetett be és megerősítette a pártfogói felügyelet jogosságait.

A kezelési rendszer összehangolt munkabizottságot követel meg, amely a szökés, az öngyilkosság, a pszichoaktív szerek használata, az agresszív fellépés és a visszaesés lehetséges veszélyét, valamint a hierarchiában betöltött státusz kockázatokat vizsgálja, és azt, hogy a felmerülő kockázatokra milyen kezelések szükségesek (függőség-, agressziókezelés, művészetterápia).

Somogyvári Mihály bv. őrnagy előadásában a predikciós eljárás jelentőségét és annak alapjait mutatta be. A predikciós eljárás egy egységes módszer, standard kezelési rendszerprogramot takar. Az eljárás a döntések alátámaszthatóságát és hatékonyságát szolgálja. Ennek indoka, hogy a szakmai gyakorlatok beépülnek a nemzetközi elvárásokba.

A kockázatelemzés is statisztikai és szakmai alapú döntéstámogató rendszer, amely a kockázati kategóriába való besorolást segíti elő. A kockázatkezelés a kockázatelemzés során beazonosított kockázatokra reagál. A kockázatkezelés segíti értelmezni a szakmai munkát, a szervezet teljesítményét.

A megoldási irányzatok között az előadó kiemelte a módszertani kutatásokat, a központi intézmény létesítését vagy a decentralizált végrehajtást.

A központi adatbázis megvalósult, amelybe azonnali reagálást kívánó jelzést építettek be.

Ezzel azonnal lehet információt küldeni a többi szakembernek; az adatbázisban a különböző szakterületek értékelését mátrix-szerűen jeleníti meg.

Fiáth Titanilla börtönpszichológus a kockázatkezelés szempontjából a CBT alkalmazását, a kognitív viselkedés pszichoterápiás módszert mutatta be. Ez a terápia meghatározott ülés-számban maximálisan egyénre szabott kezelés, de lehet 8-12 fős csoportos foglalkozás is. Rövid idő alatt nagy létszámú kliens érhető el, ám a terapeuta mozgástere kevesebb.

Magyarországon a szökés kockázatára nincsen program, az inkább a biztonsági osztály feladata. Az öngyilkosság kockázatára az előadó a kríziskockázatúak nyilvántartásának vezetését és az egyéni esetkezelést tartja fontosnak.

A szubkultúrában betöltött magas pozíció esetén az agresszió kezelése javallott. A szubkultúrában betöltött alacsony pozíció esetén azonban vizsgálni kell a viktimológiai veszélyeztetettséget, az önérvényesítő tevékenységet, az asszertivitás fejlesztését és a kommunikációs készséget.

A büntetés-végrehajtási pártfogás kockázatelemzését *Juhász Ferenc* bv. alezredes tárta fel. Kiemelt célként említette a társadalomba való visszailleszkedés elősegítését és a szükséges szociális feltételek megteremtését. Főbb feladatokként a szabadulásra felkészülést, a bűnmegelőzési funkciót, az utánkövetés biztosítását és a visszaesés minimalizálását sorolta fel.

A pártfogó felügyelő a kockázatelemzés során nagy hangsúlyt fektet a szakértői véleményekre, az elkészített környezettanulmányra, a külön magatartási szabályzat indokoltságára, a reintegrációs célok érvényesülése vizsgálatára és a kriminológiai veszélyeztetettség megállapítására.

Kockázatelemzéskor a pártfogó tanulmányozza a szabadulók élettörténetét, személyi jellemzőit, a befogadó környezetet, a munkaerő-piaci helyzetet, a szabadulást követő pszichés státuszt, és ún. cheklist-et készít, azaz a szabadulók adaptációs szorongásának monitorozását is elvégzi. Ezek felmérése után eredményként értékeli a bűnismétlési kockázatokat, a pártfogói beavatkozás tervezetét, a kapcsolattartás gyakoriságát, annak módját.

Az előadó jövőbeli feladatként a pártfogói állománynak a mérőeszköz alkalmazásával történő folyamatos oktatását, a hatásvizsgálatok elemzését, a tapasztalatok feldolgozását, az informatikai háttér fejlesztését és a kérdőívben rendelt mérőszámok felülvizsgálatát tűzte ki célul.

Véger Alexandra¹

MEGKÖZELÍTÉSI IRÁNYOK A HAMIS MŰTÁRGYAK AZONOSÍTÁSÁBAN

HENT KONFERENCIA 2016. DECEMBER 7-ÉN

A Hamisítás Elleni Nemzeti Testület Műtárgyhamisítás elleni munkacsoportja 2016. december 7-én konferenciát szervezett, melynek témája a hamis műtárgyak azonosítása volt.

A rendezvénynek a Petőfi Irodalmi Múzeum adott otthont.

A konferencia két panelre épült: a délelőtti folyamán az alábbi előadások hangzottak el:

- Kishonthy Zsolt: Nagybányai mesterek és Mattis Teutsch János a hamisítók célkeresztjében,
- Bellák Gábor és Vida Ágnes: Színes négyzetek. Az absztrakt festészet hamisítása,
- Sajó István: A XX. század első évtizedeiben működött néhány kiemelkedő magyar festő palettájának vizsgálata,
- Kármán Gabriella: A hamis műtárgyak kereskedelmével elkövetett csalások a büntető igazságszolgáltatásban.

Délután kerekasztal-beszélgetésre került sor, melynek célja volt, hogy az ott elhangzottak módszertani ajánlásokként szerepet kapjanak az igazságügyi műtárgyszakértői tevékenységénél.

A délelőtti elhangzottak közül a jogászok számára talán Kármán Gabriella előadása lehetett a legérdekesebb, melynek témája nem csupán a műtárgyhamisítással kapcsolatos problémafelvetésekre irányult, hanem a konferencia egyetlen jogi előadójaként az ezzel kapcsolatos csalásokat és az ezek miatt megindult büntetőeljárásokat ismertette, valamint a háttérben elvégzett empirikus kutatási tapasztalataira is felhívta a hallgatóság figyelmét.

A műtárgyhamisításnál nagy a látencia, csak néhány ügyben indul büntetőeljárás. Ezekben az eljárásokban is több problémát vet fel a szakértő eljárása, ugyanis a szakértői kompetencia itt nem egyértelmű. A felmerült kérdések az alábbiak:

- Milyen ismeretek alapján lehet megállapítani, hogy a festmény egy meghatározott festő műve-e?
- Milyen szakvélemény lehet autentikus a tárgy értékének meghatározásánál?
- Lehet-e szerepük itt a restaurátori, illetve a művészettörténeti állításoknak?

A büntetőeljárásokban a fő kérdés elsősorban úgy tehető fel: vajon meg tudjuk-e állapítani a művekről, hogy azok eredetiek-e, és ha igen, akkor milyen vizsgálatokra van szükség?

A délelőtti folyamán, két előadás között a közönség soraiban ülő egyik felszólaló, Kriston László fizikus és restaurátor érdekes válaszokat adott a feltett kérdésekre. Ezeket összevetve Kriston korábbi tanulmányaival, kijelenthető, hogy egy műtárgy azonosításánál lényeges az alkotás jellemző tulajdonságainak az ismerete, mert ennek hiányában az egyediség jegeit nem leszünk képesek felismerni.

Az azonosítás a kriminalisztika egyik fontos területe; az azonosítási folyamatnak különböző szintjei ismertek. Az első lépés megtétele mindenképpen a művészettörténész és a restaurátor feladata. Ők azok, akik az adott területet ismerik, ezért szaktudásuk és tapasztalatuk alapján szemrevételezik a műtárgyat, adott esetben a festményt.

Ekkor a kép anyagának roncsolása nélküli módszerekkel meghatározzák a műalkotás általános ismertetőjegyeit. Később fizikusok, kémikusok és biológusok is a segítségükre lehetnek.

A folyamat általában szemrevételezéssel kezdődik, majd különböző fotótechnikai és radiográfiás vizsgálatokkal folytatódik. Ezen a szinten a festmény méretének, témájának leírását végzik el, megállapítják a festőre, esetleg az iskolára, valamint a korra vonatkozó stíluskritikai és festéstechnikai jellegzetességeit, vizsgálják – ha van – a szignót, a repedéshálót, az ecsetkezelést, alárajzot stb., megvizsgálják az esetleges javításokat, átfestéseket.

Ezt követően kerül sor további műszeres vizsgálatokra, amelyekkel többek között a szerkezetet, a felhasznált anyagok összetételét, egyes festéstechnikai jellegzetességeket határoznak meg. Ez utóbbiak esetében már roncsolásos vizsgálat történik, ehhez pedig az szükséges, hogy kisebb-nagyobb méretű mintákat kivegyenek a tárgyból, majd azokat először fénymikroszkóppal megvizsgálják, azt követően pedig ún. nagyműszeres vizsgálatoknak kell alávetni (pl. röntgendiffrakciós, elektronsugaras mikroanalízis, GC-MS stb.). A mintavétellel járó tárgyroncsolás miatt ezeket csak indokolt esetben végzik, és mindenképpen kell hozzá a tulajdonos beleegyezése.

Festmények esetén a vizsgálatok természetesen kiterjednek a festőalapra is. Azt nézik, hogy milyen fára, vászonra, fémre, kőre stb. készültek az alkotások, továbbá milyen morfológiai, összetételbeli, készítéstechnikai stb. jellegzetességeik vannak.

Vizsgálják az alapozás és a festékréteg szerkezetét, összetételét, elválzásait stb. Az alkotó ugyanis felvihette a festéket vékony vagy vastag rétegben, lehet a festékréteg

fedő vagy lazúros, a színréteg egy- vagy többrétegű, készülhetett egyféle pigmenttel vagy pigmentkeverékkel, kémiai vagy fizikai folyamatok következményeként, a pigmentek színe megváltozhatott stb.

Természetesen nagyon fontos, hogy a különböző vizsgálatokkal megállapított tulajdonságokat együttesen értékeljük. Ez egyben azt is jelenti, hogy a vizsgálatok meghatározott sorrendben, egymásra épülve következnek.

A kötőanyag kimutatására is lehet vizsgálatot végezni, de pontos meghatározása bonyolult, ezért csak ritkán kerül rá sor.

A kötőanyag már újkorában is bonyolult összetételű, és az öregedés következtében rendkívül változatos képet mutat. A helyzetet tovább bonyolítja, hogy a változás nemcsak az időtől függ, hanem attól is, hogy milyen pigmenteket használtak, de befolyásolhatja a festmény tárolása is.

Mivel az ólomfehér a XIX. századig egyeduralkodó volt a fehér pigmentek között, ezért csaknem minden képen megtalálható.

A hamis festmények esetében a pigmentben lévő ólom izotópjainak és a jelenlévő nyomelemeknek a vizsgálata alapján lehetett egyértelműen kizárni az eredetiséget.

Bizonyos festmények esetében az ólom-ónsárga pigment meglétéből is lehet arra következtetni, hogy hamisítványokról van szó. Az ólom-ónsárgát jelenlegi ismereteink szerint 1300–1750 között használták, és ezen belül is a XV–XVII. században volt elterjedt. 1940-ben újra felfedezték, és ettől kezdve gyártották is. A XVIII. század második felétől 1940-ig nem használták, ezért, ha az erre az időszakra datált festményeken találunk ilyen, akkor igen nagy a valószínűsége annak, hogy hamisítványról van szó.

Kriston szerint a műszeres vizsgálatok alkalmazása meglehetősen ritka, pedig legalább a kiemelkedő értékű, nyilvántartott festmények esetében el kellene végezni ezeket, hiszen a képek egyedi azonosításához feltétlenül szükséges.

Az ellopott műtárgy megtalálásakor az eredményes összehasonlító vizsgálat (vajon az eredetit hozták-e vissza?) feltétele, hogy a katalogizált tárgyról megfelelő tárgyleírás, fényképek, radiográfiás felvételek, restaurálással kapcsolatos feljegyzések, valamint különböző anyagvizsgálati eredmények álljanak rendelkezésre. A vizsgálat eredményessége ugyanis annál valószínűbb, megbízhatóbbá annál nagyobb, minél pontosabb a tárgyleírás.

További szempont lehet, hogy a nyilvántartásba vételnél, illetve a múzeumba történő beke-
rülés esetében ezzel a módszerrel ki lehetne szűrni a hamisítványokat.

Az sem mellékes, hogy ezek az ismeretek nemcsak a műtárgyakkal kapcsolatos bűncse-
lekmények esetében lennének hasznosíthatók, hanem a művészettörténeti kutatásokhoz is
fontos kiindulási alapot adhatnak.

A téma érdekességre tekintettel reméljük, hogy az ilyen összejöveteleknek lesz folytatása
2017-ben is!

Kiss Anna¹

¹ Kiss Anna PhD, tudományos főmunkatárs, OKRI

BÉKÉS ÁDÁM¹

HÁROM CSAPÁS, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A STRASBOURGI JOGGYAKORLATRA

I. Szabályozástörténet

A három csapás intézménye számos anyagi jogi, eljárásjogi, erkölcsi, társadalom- és büntetőpolitikai kérdést vet fel, jellemezve az intézmény megközelítésének egy-egy lehetséges módját. Ezen egymást átható és egymásba kapcsolódó megközelítések tárgyalása elengedhetetlen ahhoz, hogy megfelelő véleményt alkossunk és a jogintézmény jövőjéről döntsünk. Miután a három csapás a jogalkotó válasza a társadalom büntetés iránti igényére, célszerűnek tűnik annak meghatározása, hogy milyen büntetőpolitikai igény húzódik meg a koncepció mögött, illetve a büntetőpolitikát mi motiválja.

Amikor 2010-ben a Btk.-t módosító 2010. évi LVI. törvény által a három csapás intézménye hatályba lépett, az indokolásban pontosan olyan büntetőpolitikai megfontolásokat láthatunk, amelyek visszautalnak az amerikai, illetőleg a szlovák modellre.² E modellek lényegi ismertetése előtt azonban arra keresem a választ, hogy hogyan alakul a hazai büntetőpolitika.

Politikusok szerint „emelni kell a büntetési tételeket, hiszen annak van elrettentő hatása”; „szigorítani kell a büntetőjogi intézményeket”; „a büntetőjognak újabb és újabb törvényi tényállásokkal teret kell hódítania a bűnözés elleni küzdelem érdekében”. Másképpen megfogalmazva ezeket az állításokat, voltaképpen az is mondható: ha már a büntetőjog a jogrendszer zárköve, akkor legyen mindenre hatással, és minden olyan jogsértéskor, amiről

1 Békés Ádám PhD, ügyvéd, adjunktus, Büntető Anyagi, Eljárási és Végrehajtási Jogi Tanszék (PPKE-JÁK)

2 Általános indokolás: „A 2010. évi országgyűlési választásokon megnyilvánuló egyértelmű választói akarat arra kötelezi az Országgyűlést, hogy a választási programokban megfogalmazott és a választók által támogatott büntetőpolitikai intézkedések a lehető leghamarabb törvényerőre emelkedjenek. Ilyen büntetőpolitikai intézkedés az Egyesült Államok több tagállamában vagy a szomszédos Szlovákiában már bevezetett, Magyarországon „Három csapás” néven ismertté vált törvény, amelyet több százezer állampolgár aláírásával is támogatott. A törvény beilleszti a magyar büntetőjog rendszerébe a személy elleni erőszakos bűncselekményeket sorozatban elkövető bűnismétlők büntetésének jelentős szigorítását, amely a legsúlyosabb esetben életfogytig tartó szabadságvesztés is lehet. (...)”

úgy gondoljuk, hogy a közigazgatási jog vagy a polgári jog nem alkalmas a szankcionálásra, lám itt lesz a büntetőjog megfelelő eszközként.

Ezekkel ellentétben állnak a szakmai – anyagi, eljárásjogi és kriminológiai – vélemények: „nem indokolt leszállítani a büntethetőségi korhatárt, mert nem valószínű, hogy gyermekeket büntetőeljárás alanyává tenni jó ötlet lenne”; „túlzsúfoltak a börtöneink, tehát újra kell gondolni a szabadságvesztés alkalmazásának gyakorlatát”; „nem kell mindenhova betörnie a büntetőjognak”; „a büntetőjognak nincs valós prevenciós funkciója”; „ésszerű deregulációt kell végrehajtani”.

Kérdésként merült fel bennem: tulajdonképpen kinek van büntetőpolitikája? Nyilván egyszerű a válasz: egy kormánynak. Egy ország kormánya azonban mindig arra hivatkozik, hogy a társadalom felhatalmazásából eredően, a társadalom hangját meghallva és annak megfelelően kívánja alakítani ezt a büntetőpolitikát – írja tanulmányában³ Gönczöl Katalin.

Gönczöl felveti a kérdést: ki az, aki a társadalom részéről megmondja, és kinek van arra érzékeny füle, hogy valóban meghallja és el tudja dönteni, hogy a társadalom mit szeretne. Ténylegesen azt szeretné a társadalom, hogy amikor a média felkap egy hírt, akkor valóban az anyagi joghoz kell hozzányúlni? A közvélemény sokszor nincs tisztában azzal, hogy az ingert kiváltó ügyre a jövőbeni jogalkotásnak bizonyosan nem lesz már semmilyen hatása.

Meggyőződésem szerint a büntetőpolitika alakítása mindannyiunk felelőssége, és úgy gondolom, hogy ilyen vonatkozásban nem csak és kizárólag a kormánynak van büntetőpolitikája.

Gondoljunk bele, hogyan működik tulajdonképpen a jogalkotás: egy körforgás – vannak tipikus esetek, amelyek megjelennek az életben, a társadalomban, ezekre próbál valahogyan érzékenyen reagálni a jogalkotó és büntetőjogi igényét kifejezve absztrahál egy törvényi tényállást. A jogalkalmazó munkájának eredménye, hogy az a törvényi tényállás működik vagy sem. A jogalkalmazó képes visszajelzést adni, hogy jó-e az adott törvényi tényállás, jó-e az az általános részi rendelkezés, és aztán majd kiderül, hogy ezzel elégedett lesz-e a büntetőpolitika birtokosa: a kormány, a parlament, amely majd változtat a korábbi szabályozáson a céljai szerint. A magyar büntetőjogi szabályozásban 2008-tól kezdődően egyértelműen a szigorítás elve jelenik meg.⁴

3 GÖNCZÖL Katalin: *Pesszimista jelentés a posztmodern büntetőpolitika klimatikus viszonyairól*. Mozgó Világ, 2010. április

4 BÁRÁNDY Gergely – BÁRÁNDY Aliz: *Gondolatok az új Büntető Törvénykönyv elvi jelentőségű rendelkezéseiről*. Büntetőjogi Szemle, 2013. 3., 1–7.

Ugyanakkor mégis láthatóak olyan jogintézmények, amelyek egyáltalán nem a szigorítás irányába hatottak. Ilyen többek között a feltételes szabadságra bocsátás, ahol egy jelentős kedvezményt ad az új Btk. a kétharmados elengedés főszabállyá emelésével.

A szigorítás ellenére sokak számára meglepő volt, hogy az új Btk. 2. §-ának alkalmazása számos esetben felvetődik, és az elbíráláskori Btk. alkalmazását teszi lehetővé az elkövetéskori szabályhoz képest – a kedvezőbb szabályra tekintettel. Nyilvánvaló, hogy ez a szabály nem a társadalom szigorítási igényével van összhangban. A probléma egyik síkja, hogy a politikus igyekszik elképzelni a társadalom igényeit, és ennek során olyan modellekben kezd el gondolkodni, amelyek – reményei szerint – majd a társadalom számára kedvezőek, emészthetőek, elfogadhatóak lesznek.

Ezen a ponton találkozunk – és néha ütközik – a szakmai büntetőjog a szavazat-optimalizáló politikával. Egyáltalán nem biztos azonban, hogy a társadalmi igény pontosan az ilyen döntésekkel kap kielégítést és az állampolgár ettől fog megnyugodni.

Gönczöl szerint „a kriminológusok jelentős része a büntetőpolitika klimatikus változásait nem a globális társadalom strukturális viszonyaiban, hanem csak kulturális és politikai összefüggésben vizsgálja. A büntetőpolitikai klímaváltozás eszerint az ambivalensnek tekinthető közvélemény szándékos és folyamatos manipulációjának következménye.

Ez a manipuláció azon a téves feltételezésen alapul, hogy a társadalomban a szigorúbb büntetéseknek, a markánsabb bűnözéskontrollnak nagy a támogatottsága. A szigorúbb büntetés iránti elkötelezettség, a büntetőpolitikai populizmus iránti fogékonyság azokban a kultúrákban növekszik, amelyekben igen erős gyökerekből táplálkozik az egyéni teljesítményekbe vetett hit, és gyenge az egyenlőtlenségek kezelésére rendszeresített intézmények elfogadottsága.”⁵

A médiának jelentős hatása van a bűnözésről alkotott kép és az ezzel kapcsolatos társadalmi jelenségek kialakítására. Szörnyű gyilkosságok bemutatása vezetett oda, hogy végül Washington állam akkori kormánya úgy döntött: a „three strikes – you are out” baseball-ból átvett kifejezést a büntetőjog világára lefordítva kimondja, hogy a harmadik bűncselekménynél életfogytig tartó szabadságvesztésre lesz ítélve az elkövető.

Így a visszaeső, életmódszerű bűnelkövetőkre vonatkozó ún. „Three Strikes” törvényt 1993-ban először Washington államban fogadták el. A törvény szerint a harmadik – bármely szándékos – bűncselekmény elkövetéséért kötelezően életfogytiglani szabadságvesztést kell kiszabni, amelyből huszonöt év után helyezhető feltételesen szabadlábra az elítélt.

2004-re az ötven államból huszonhat fogadott el a visszaeső bűnözőkre vonatkozó „Three Strikes” törvényt.⁶

Az amerikai törvények közös jellemzője, hogy nincsenek bennük időkorlátok a bűncselekmények elkövetésére vonatkozóan, valamint, hogy a szabály kizárólag többes elítélés esetén alkalmazható, ha az újabb elkövetés a korábbi elítélés után történt, továbbá, hogy harmadszorra akár csekély súlyú bűncselekmény miatt is kiszabható az életfogytiglani szabadságvesztés büntetés.

Az Amerikai Egyesült Államok Legfelsőbb Bírósága két ügyben vizsgálta a „Three Strikes Law” alkotmányosságát, és mindkét ügyben arra jutott, hogy az nem ütközik a VIII. alkotmány-kiegészítésbe, tehát nem minősül „kegyetlen és szokatlan” büntetésnek vagy bánásmódnak. Az amerikai szabályozás rendkívül szigorú, ugyanis időbeni korlát hiányában a három bűncselekmény nagyon távoli elkövetési időkkel is összegyűlhet.

Mindenesetre úgy tűnt, hogy a társadalomnak valóban tetszik a szabályozás, így 1994-ben Kalifornia vezette be – lényegében a legszigorúbb, addig ismert szabályozással –, utána pedig további huszonhárom állam.

Érdemes azonban megjegyezni, hogy bár a többi szövetségi állam ilyen szabályozást nem léptetett hatályba, mégis a bűnözés ezen utóbbi államokban is csökkent.

Szlovákiában 2004-ben vezették be, hogy amennyiben a törvényben meghatározott, külön felsorolt bűncselekmények valamelyikéért ítélik el a vádlottat úgy, hogy korábban ilyen bűncselekményért már kétszer szabadságvesztésre ítélték, és büntetéseit legalább részben letöltötte, életfogytig tartó szabadságvesztést kell vele szemben kiszabni.⁷

A kötelező életfogytiglani szabadságvesztés alkalmazásának általános feltétele volt, hogy a bűncselekmény veszélyességi foka nagyon magas legyen, tekintettel a különösen visszaszító elkövetési módra, az indítékra vagy a különösen súlyos következményekre.⁸

A törvényt később szigorították, ennek értelmében az általános feltételeknek már nem kell teljesülniük. A 2010. január 1-jei módosítást követően az életfogytiglani szabadságvesztés

6 BORBÍRÓ Andrea: *„Three strikes and you’re out” Magyarországon. Kriminálpolitikai racionalitás vagy szimbolikus jogalkotás?* ELTE Acta. 45. kötet, 2008. 165–179.

7 FÁBRY, Anton: A *„Három csapás”* büntetési elv bevezetése és ennek tapasztalatai Szlovákiában. Ügyészek lapja, 2010. 6., 127–133.

8 SZÜCS András: *A büntetések és intézkedések átadásával kapcsolatos Európai Unió normák.* A Magyar Büntetőjogi Társaság 2010. október 20-ai, *„A büntetések és intézkedések átadásával kapcsolatos európai uniós normák. A »három csapás« szlovák megoldása”* című konferenciáján elhangzott hozzászólás szerkesztett változata. Jubileumi tanulmányok, Magyar Büntetőjogi Társaság, 2011. 271–278.

csak azon bűncselekmények esetén alkalmazható, amelyek a különös részben is ezzel a büntetéssel sújthatóak.

Az életfogytiglani szabadságvesztés kiszabásának további feltétele, hogy ezen büntetés alkalmazását a társadalom hatékony védelme indokolja, valamint, hogy az elkövető megjavítására már ne legyen remény. Fontos azonban kiemelni, hogy a szigorúbb szabályok alkalmazásának feltétele a többes elítélés, halmazati büntetés esetén nem lehet alkalmazni a három csapás szabályát.

Statisztikai kimutatások foglalkoztak az amerikai három csapás intézményének hatásaival, de egyértelmű összefüggést az erőszakos bűnözés csökkenése és a három csapás intézményének a bevezetése között nem lehetett felfedezni.

Természetesen annak mindenki nagyon örült, hogy a bűnözés csökkent a vizsgált tíz éves periódus (1993-tól kezdődően) alatt, viszont azokban a tagállamokban is csökkenés mutatható ki, ahol a három csapás intézményét nem vezették be.⁹

A tettes-büntetőjogi iskolák óta axióma, hogy a bűnözést sok faktor katalizálja: a gazdasági környezet, a munkanélküliség, az oktatás, az egyén szociális körülményei, illetve iskolázottsága, a családi körülmények, a társadalmi pozíció, a társadalmi kapcsolatok. Nyilvánvaló, hogy ezen faktorok negatív előjelű elmozdulását a büntetőjog prevenciós hatása nem képes megoldani, kompenzálni.¹⁰ Kérdés, hogy a büntetőjog határtalan szigorítása megoldást jelent-e?

Tulajdonképpen azt kell egyszer megfogalmazni, hogy hol van az a határ, ameddig szigorítani lehet a büntetőjogot, vagy egyáltalán van-e értelme szigorítani.

Ha visszatekintünk a tíz évvel korábbi szabályozásunkra, akkor ahhoz képest a mostani szabályrendszerben nyilvánvalóan szigorúbb előírásokat találunk, sőt a 2012-es kodifikáció során az volt a cél, hogy a kedvezményeket az új Btk. korlátozza, elvonja, ezzel is a szigorítás irányába lépve.

Ugyanakkor megjelent-e ez valamifajta társadalmi elégedettségben vagy a bűnözés visszaszorulásában? Ilyen egyértelmű korreláció nincs, és ha megnézzük a politikusi nyilatkozatokat, akkor azt lehet látni, hogy változatlanul úgy érzékelik: a társadalmi igényt nem

9 BEKE-MARTOS Judit: „Three Strikes Law. A három csapás törvénye Amerikában.” Rendészeti Szemle, 2009. (57. évf.) 9., 97–110.

10 BELOVICS – BÉKÉS – BUSCH – MOLNÁR – SINKU – TÓTH: *Büntetőjog, Általános Rész*. HVG-ORAC, Budapest, 2003. 29.

sikerült kielégíteni, a társadalom még most sem elégedett. Ennek nyilvánvaló oka, hogy amíg bűnözés van, mindig lesznek a társadalmat felháborító, elborzasztó esetek.

A közember mindeközben nincs tisztában azzal, hogy a büntető anyagi jog valójában mennyire szigorú vagy sem. Ki az, aki „lefordítja” a büntetőjogi intézményeket azon személyek számára, akiktől a politikai felhatalmazás érkezik és akiknek az igényét kielégíteni próbáljuk?

Sajnos nem könnyű megvilágítani, hogy a halmazati szabályok hogyan néznek ki, és ezt a társadalmat nem fogjuk tudni meggyőzni arról, hogy a most már hatályon kívül helyezett rendelkezés alkalmazásakor mekkora problémát jelentett az alaki és anyagi halmazat elhatárolása, valamint hogy ezek az értelmezési kérdések hogyan hatnak aztán a három csapás intézményének a működésére.

Meggyőződése, hogy a büntetőpolitikának nem szabad a médiabeli hírek által befolyásolt közhangulat kiszolgálójává válnia, hanem valamifajta higgadságot, józanságot kell tanúsítania. Különösen azért, mert a három csapás kapcsán az alapvető jogok biztosa, az Alkotmánybíróság, a tényleges életfogytiglani szabadságvesztés esetében a Magyar László kontra Magyarország ítéletben az Emberi Jogok Európai Bírósága mondta ki a szigorítási törekvések tekintetében, hogy a magyar állam „elment a falig”; nincs tovább, ez a maximum, amit egyébként az állam megtehet, és ebből az intézményrendszerből egy „picit vissza kell vágni”, mert sérti az alapvető jogokat.¹¹

A mi felelősségünk – a jogtudomány képviselőinek és a jogalkalmazóknak a feladata –, hogy megpróbáljuk közvetíteni a büntetőpolitika felé: mi az, amit érdemes megtenni, amit szabad megtenni, aminek ténylegesen van haszna és mi az, ami egyébként csak öncélú és haszontalan.

II. A három csapás korábban hatályos szabályozásának bemutatása

A három csapás intézménye két formában jelent meg a büntető anyagi jogban. Egyrészt a 2008 óta létező erőszakos többszörös visszaeső intézményéhez kapcsolódóan a 2010. évi LVI. törvény által [régí Btk. 97/A. § (1) bek.], illetőleg a halmazati szabályokban [régí Btk. 85. § (4) bek.].

11 BÉKÉS Ádám: Életfogytig tartó vita? – Tennivalók egy Strasbourgi döntés kapcsán. Iustum Aequum Salutare 2014. 5–12.

A halmazat esetén, amennyiben úgy emelkedett a három, személy elleni erőszakos bűncselekmény elkövetése miatt a büntetési tétel, hogy a megemelt büntetési tétel a 20 évet meghaladta, vagy életfogytig tartó szabadságvesztéssel is büntetendő volt, akkor életfogytig tartó szabadságvesztést kellett kiszabni. Ez a szabályozás így lehetővé tette az alaki halmazatban lévő, akár kísérleti szakban rekedt cselekmények esetére is az életfogytig tartó szabadságvesztés kötelező alkalmazását.

Az új Btk.-ban megjelent halmazati szabályozás egyértelműsítette, hogy csak anyagi halmazatban lévő, befejezett bűncselekmények szolgálhatnak alapul a három csapás alkalmazásához.

A Magyar Jogban jelent meg Kónya István – a Kúria Büntető Kollégiumának vezetőjeként tartott – előadása szerkesztett változatban, amelyben számos büntetőpolitikai szigorítással kapcsolatos véleményét fogalmazta meg.¹²

A tanulmány különlegessége, hogy kollégiumvezetőként, magánemberként, illetőleg tudós emberként is ír, és kiáll nagyon sok elv, így a középérték szabály alkalmazása mellett. Úgy véli, hogy a bírói kar nem veti el a középérték alkalmazását, és több példát is idéz ennek alátámasztására. Elvi élel hangsúlyozza ugyanakkor, hogy a Btk.-ban történő szigorítás legfeljebb orientáció lehet a bíró számára, de a bírótól a döntés lehetőségét nem szabad elvonni. A szigorítást célzó imperatív, mérlegelést nem tűrő szabály ellentétes a bíró szemléletével.

Kónya tanulmányában lényegében ugyanazok a mondatok tükröződnek, amelyek aztán visszaköszönnek a 23/2014. (VII. 15.) AB határozatban, nevezetesen, hogy a hatalommegosztás elve alapvető jogállami büntetőjogi pillér és ennek megfelelően a bíróság mérlegelési jogkörét az állam nem veheti el. Nem kötheti meg a bíró kezét, nem teheti meg azt, hogy a bírónak lényegében csak egy bizonyítási eljárás lefolytatása után, mindenféle büntetőkiszabási mérlegelés nélkül, automatikusan kelljen szankciót – ráadásul a legsúlyosabb szankciót – kiszabnia és alkalmaznia.

Kónya utal rá, hogy attól a bírói kartól, amelyik a relatíve határozott büntetési rendszerhez szokott hozzá és amelynek Btk.-beli kötelezettsége a büntetőkiszabás során a speciális és generális prevenciók cél vizsgálata, a büntetőpolitikának el kell tudni várnia és bíznia kell benne a tekintetben, hogy kellően bölcs és tapasztalt lesz ahhoz, hogy megfelelően mérlegelve hozza meg a döntését.

Az Alkotmánybíróság fenti határozatát a Fővárosi Ítéltábla, illetve a Fővárosi Törvényszék

¹² KÓNYA István: *A három csapás bírói szemmel*. Magyar Jog, 2011. 3., 129–135.

egy-egy tanácsának normakontroll iránti kezdeményezésére hozta meg. Mindkét bírói tanács kiemelte: a hatályos Btk.-ban a 81. § (4) bekezdése szerinti három csapás lényegében egy jogtechnikai kérdés tárgyává tette azt, hogy valóban életfogytig tartó szabadságvesztést kell kiszabni vagy sem.

Bár a korábbi szabályozáshoz képest változott az új Btk. [81. § (4) bek.] oly módon, hogy csak és kizárólag az anyagi halmazat és három befejezett bűncselekmény tekintetében engedi a három csapás intézményét, viszont az, hogy pergazdaságossági okok folytán valóban halmazati eljárás lesz vagy sem, teljes mértékben technikai kérdés. Ez nem az elkövetőn, hanem legfeljebb a nyomozóhatóságon, az ügyészségen vagy a bíróságon múlik.

Az is disszonáns, hogy a kumuláció tilalma folytán kvázi kedvezőbb helyzetbe hozza a terheltet a halmazati büntetés az egyes cselekmények miatti végrehajtandó szabadságvesztések egymást követő letöltése helyett, ugyanakkor a három csapás tekintetében éppen a leg súlyosabb szankció kiszabását rendeli el. Még akkor is így van, ha a kumuláció alkalmazása esetén soha nem is lehetne eljutni az életfogytiglani szabadságvesztéshez.

Az igazságszolgáltatás sohasem úgy gondol a halmazati büntetésre mint a terheltre kedvezőtlen szabályra, sőt pergazdaságossági megfontolások miatt igyekszik egyesíteni az ügyeket, halmazatot eredményezve.

A súlyos hibát jelzi az is a szabályozásban, hogy az utólagosan alkalmazott összbüntetés – amely hasonló helyzetbe kívánná hozni a terheltet, mint ha halmazati büntetést szabtak volna ki vele szemben – esetén a három csapás szóba sem jöhet.

A Btk. saját magának mondott ellent az összbüntetés és a halmazati büntetés ezen problematikájával. Mindez már jogtörténet 2014 júliusa óta, mivel az Alkotmánybíróság határozatában kimondta, hogy a halmazati szabály alapján alkalmazott három csapás intézménye ellentétes az Alaptörvénnyel, így azt visszamenőleges hatállyal hatályon kívül helyezte.¹³

Az Alkotmánybíróság a büntetőpolitikát az Alaptörvény vonatkozó rendelkezései alapján vizsgálta meg, különös tekintettel az alapvető jogok védelmének alkotmányos büntetőjogi garanciáira. Alkotmányjogilag az nem kérdőjelezhető meg, hogy egy adott büntetőjogi szankció alkalmas-e a büntetőpolitikai célok elérésére, de a szankcióalkalmazás jogszabályi feltételeinek alkotmányossága vizsgálható. E vonatkozásban azt állapította meg, hogy a jogalkotó nem teremtette meg maradéktalanul azokat a büntető anyagi jogi, illetve eljárási jogi feltételeket, amelyek lehetővé tennék, hogy – a terheltnek eljárási pozíciójától függetlenül; attól függetlenül, hogy a cselekményeiket egy vagy több eljárásban bírálják el – azonosak legyenek a büntetéskiszabási feltételek, így sem a régi, sem pedig az új norma nem

felel meg az Alaptörvény B) cikk (1) bekezdésében foglalt, a jogállamiságból fakadó jogbiztonság követelményének.

Az Alkotmánybíróság vizsgálta továbbá, hogy az új Btk. 81. § (4) bekezdésében, valamint a régi Btk. 85. § (4) bekezdésében foglalt életfogytiglani szabadságvesztés kötelező alkalmazása mennyiben felel meg az Alaptörvény B) cikk (1) bekezdéséből levezethető, jogállami büntetési rendszerrel kapcsolatos alkotmányosság/alaptörvényi kritériumoknak.

A többszöri bűnelkövetés súlyosabb megítélése a büntetőjog hatályos rendszerében megfelel az alkotmányos büntetőjog követelményeinek, a törvényhozónak alkotmányos szabadságában áll a többszörös bűnelkövetést súlyosabban büntetni, azonban a büntetéssel történő jogkorlátozásnak is meg kell felelnie a büntetőjog alkotmányos követelményeinek.

Így a súlyosabb szankció alkalmazásának egyetlen korlátja van: alkotmányosan igazolható cél érdekében kell történnie, amelynek során tiszteletben kell tartani az Alaptörvényben kifejezetten szereplő büntetőjogi garanciákat, valamint a büntetőjogra irányadó további alapelveket és alapvető jogokat.

Az elkövetett bűncselekmények súlyához igazodó, a büntetési rendszer alaptörvényi kritériumainak megfelelő differenciált büntetéskiszabást – e speciális halmazati szabályok esetében – az szolgálta volna, ha a jogalkotó megteremti a jogalkalmazói mérlegelés lehetőségét a határozott ideig tartó, illetve az életfogytig tartó szabadságvesztés alkalmazhatósága között, amely lehetővé tette volna az egyéniesített büntetés kiszabását. Ennek hiányában azonban a jogalkotó elvonta a bírói mérlegelés lehetőségét, ezzel a hatalommegosztás elvét is sértve.

III. A hatályos szabályozás elemzése és értékelése

A hatályos szabályozás körében mindenféleképpen szót kell ejteni az erőszakos többszörös visszaeső vonatkozásában alkalmazott három csapás szabályáról.¹⁴

Sokat gondolkoztam azon, hogy érzelmileg én egyetértek-e az erőszakos többszörös visszaesőnek e módon történő szankcionálásával vagy sem. Bizonyára lehet példaként hozni eseteket, amelyek tragikusak, borzasztó véget értek, és amelyek sértettjeit rettentően sajnáljuk, mert jó érzésű ember csak így érezhet. E tekintetben biztos, hogy ezt az intézményt teljes mellszélességgel támogatom.

¹⁴ ELEK Balázs: *Három csapás kontra arányosság*. *Ügyészek Lapja*, 2013. 3–4., 17–23.

Ha egyetemi oktatóként gondolkodom, akkor viszont azokat a megfontolásokat, amelyeket Kónya István felvetett – a relatíve határozott szankciórendszerhez hozzászokott igazságszolgáltatásunkról – elgondolkodtatónak tartom a tekintetben, hogy valóban jó-e jelen formájában ez a szabályozás.

Az erkölcsi okok teljesen világosak. Ha valaki elkövetett egy személy elleni erőszakos bűncselekményt egyszer és végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték, aztán három év sem telt el és elkövette a második személy elleni erőszakos bűncselekményét, ami miatt újból végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték, majd megint nem telik el három év és ismét személy elleni erőszakos bűncselekményt követ el – ráadásul olyat, amelynek a megemelt büntetési tételkerete a 20 évet is meghaladja –, akkor okkal mondhatjuk azt, hogy ennek az embernek a továbbiakban nincs létjogosultsága a társadalomban.

Kérdés, hogy valóban indokolt-e az életfogytig tartó szabadságvesztés vagy akár a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés? Utóbbi felvetése azért is fontos, mert a szabályozás bevezetésekor értelmezési viták alakultak ki afelől, hogy kötelező-e a TÉSZ alkalmazása vagy sem az erőszakos többszörös visszaeső esetében.

Ha nyelvtanilag értelmeztük, akkor a Btk. 90. §-a szerinti három csapáshoz kapcsolódik az erőszakos többszörös visszaeső vonatkozásában az életfogytig tartó szabadságvesztés esetére a 44. § (2) bekezdés szerint a feltételes szabadságra bocsátás kötelező kizárása. A Btk. ugyanis e két helyen imperatív szabályt alkalmaz az erőszakos többszörös visszaeső esetében: életfogytig tartó szabadságvesztésre kell ítélni [90. § (2) bek.], a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét ki kell zárni, ha az elkövető erőszakos többszörös visszaeső [44. § (2) bek. a) pont].¹⁵

Sajnálatosan, a törvény indokolása nem adott konkrét eligazítást, hogy a két szabály együttes alkalmazását kívánta-e a jogalkotó vagy sem. Az értelmezési viták hevében korábban kifejtettem azon álláspontomat, illetve reményemet, hogy a teleologikus jogértelmezés fogadható el inkább megfelelőnek, amely szerint a 44. § nem alkalmazandó a három csapás esetében, hiszen azt a jogalkotó is önálló intézményként kívánná kezelni; úgy tűnt ezt az értelmezést támasztja alá, hogy a szabályozás rendszertanilag is elkülönült a feltételes szabadságra bocsátás intézményétől. Ennek ellenére, ahogy alább látni fogjuk, a Kúria ezzel ellentétes álláspontra helyezkedett a 3/2015. Büntető jogegységi határozatában.

Mindehhez kapcsolódóan azonban érdemes idézni azt a kutatást, amelyet az Országos Kriminológiai Intézet szervezett és több éve folytat a tényleges életfogytig tartó szabadság-

15 HORVÁTH Eszter: *A három csapás az alkotmányos büntetőjog tükrében*. Jogelméleti Szemle, 2013. 1., 44–53.

vesztést töltő elítéltek büntetéshez való viszonyáról.¹⁶ Az egyik kérdés: lehetséges-e, hogy a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztését töltő elítélt a jövőben „megjavulhat” annyira, hogy esetében a feltételes szabadság akár alkalmazható lenne?

A kutatás rámutat arra, hogy lényegében két kategória között lehet különbséget tenni. Az egyik az a TÉSZ-es, aki „lemondott a sorsáról”, akit nem érdekel a jövője, passzivitás és kilátástalanság jellemzi. Ez a személy nagy valószínűség szerint veszélyes a büntetés-végrehajtási intézetre is, hiszen nincsen semmilyen korlátja, és nincsen motivációja arra, hogy együttműködjön a büntetés-végrehajtási intézet személyzetével.¹⁷

Van viszont a másik kategória, a „küzdő”, aki igyekszik együttműködni, mert van jövőképe, próbálja képezni magát; bízik abban, hogy egyszer a TÉSZ intézménye talán megszűnik, vagy valamifajta felülvizsgálatot fog kapni. Ez az elítélt igyekszik tartani a kapcsolatot a családjával, barátaival, közösségi munkában, intézeten belüli közösségi programokon vesz részt, és együttműködik az intézet személyzetével.

Ha belegondolunk, hogy ezen második csoport létezik, akkor lehet, hogy mégiscsak van valami megfontolandó abban az érvelésben, amit az Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB) a Magyar László kontra Magyarország ügyben felvetett.¹⁸ Az EJEB azzal állapította meg a 3. cikk megsértését, hogy a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés de iure és de facto is csökkenthetetlen és ezért a 3. cikk rendelkezéseivel nem egyeztethető össze. A bíróság az ítélet 49. és 50. pontjaiban axióma jelleggel határozta meg, hogy mely feltételeket kell teljesítenie az életfogytig tartó szabadságvesztésnek ahhoz, hogy a 3. cikkel kompatibilis legyen.

Az első feltétel: az elítélt számára biztosítva legyen a lehetősége annak, hogy idővel a tényleges életfogytiglani elítélését felülvizsgálják. Az EJEB azonban nem azt várja el, hogy a felülvizsgálat egyidejűleg az elítélt szabadon bocsátásához vezessen, ugyanis elismeri a tagállam azon kötelezettségét, hogy állampolgárait meg kell védenie az emberöléstől és a hasonló súlyos bűncselekményektől.¹⁹

Az sem jelent problémát, ha a felülvizsgálatra hosszabb idő elteltével kerül sor, azonban ennek előre tudhatónak és kiszámíthatónak kell lennie.

16 ANTAL Szilvia – SOLT Ágnes: *A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetésre ítélték longitudinális vizsgálata*. Börtönügyi Szemle, 2013. 1., 65–70.

17 LÉVAY Miklós – KOVÁCS Krisztina – DOSZPOTH Andrea: *Ha már a kiszabáskor életfogytig szól, akkor embertelen a büntetés*. Fundamentum, 2014. 3., 73–84.

18 73593/10, 2014. május 20.

19 ANTAL Szilvia – NAGY László Tibor – SOLT Ágnes: *Az életfogytig tartó szabadságvesztés empirikus vizsgálata*. Kriminológiai Tanulmányok (szerk.: Virág György) OKRI, Budapest, 2009/46., 54–94.

Már most megjegyzem, hogy ezen kritérium megfogalmazása látszólag egyértelmű és világos volt, azonban az EJEБ legújabb, a következő fejezetben részletesen elemzett döntése fényében annak konkretizálása újabb vitákhoz és akár jogalkotási kényszerhez vezet(het).

Az EJEБ elismeri: egy ilyen felülvizsgálat zárulhat azzal, hogy az elítéltet kiemelkedő társadalomra veszélyessége folytán nem helyezik feltételesen szabadlábra, és így valóban élethosszig tart a büntetése.²⁰ Az EJEБ tehát ebben az ügyben azt mondta ki, hogy nem önmagában az élethosszig tartó végrehajtást tartja embertelen bánásmódnak, hanem a felülvizsgálat lehetőségének – végleges, örökre történő – elvonását.

A második feltétel: meg kell adni a lehetőséget az elítéltnak arra, hogy megismerhesse, mely szabályok betartása esetén lehet arra lehetősége, hogy kiérdemlje a feltételes szabadságra bocsátást. Az EJEБ ugyanis elismeri annak lehetőségét, hogy az egyébként nagyon súlyos bűncselekményt elkövető személy a 20-30 éves végrehajtási idő alatt a személyiségében olyan szignifikáns módon változhat, hogy akár feltételesen szabadságra is bocsátható.²¹ A problémát tehát úgy lehet megfogalmazni, hogy önmagában a generális prevenció cél nem lehet alapja az életfogytig tartó szabadságvesztésnek.

Kutatásuk során az OKRI munkatársai arra az eredményre mutattak rá, hogy az elítéltek igyekeznek védelmi stratégiákat kiépíteni, így foglalkozásokon vesznek részt, fejlesztik magukat és stabil kapcsolattartásra törekednek, azaz igyekeznek fenntartani a reményt arra, hogy sorsuk egyszer megváltozhat. A túlélési stratégiák elemzése során a kutatók ezeket a személyeket „küzdők”-nek nevezik, akiknek hitük van a majdani szabadulásban; hosszú távú gondolkodás jellemzi őket és érdeklődőek a külvilág felé.

Ezen tényezők ismeretében érthetővé válik az EJEБ álláspontja, hogy önmagában a ténylegesség képes kiirtani mindezen tényezőket egy emberi lényből (mint látni fogjuk az EJEБ legújabb ítéletében azonban arra is rávilágított ezzel kapcsolatban, hogy a „ténylegesség” nem csak a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségének abszolút kizárásával valósulhat meg).

Márpedig ez a magatartás a tagállam részéről nem egyeztethető össze a 3. cikk szellemiségével. A lényeg, hogy legyen meg az esély, és majd a bírói fórum vagy más hatóság – az előre meghatározott feltételrendszer alapján – eldöntheti, hogy a fejlődés valós-e, vagy a társadalomtól való távoltartás igénye priorizált az elítélt személyében rejlő veszélyessége

20 GÖNCZI Gergely: *A ténylegesen életfogytig tartó szabadságvesztés alapjogi vonatkozásai: alkotmányos büntetőjog és a strasbourgi joggyakorlat*. Acta Humana. Emberi jogi közlemények. Új folyam, 2015. 2., 7–40.

21 PALLAGI Anikó: *A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés a büntetőpolitika szemszögéből*. Belügyi Szemle, 2014. 12., 75–98.

miatt. Ha a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés esetében a felülvizsgálatot megengedjük, az nem jelenti azt, hogy feltétlenül szabadlábra helyezzük az elítéltet, de legalább adjuk meg a lehetőségét, hogy a felülvizsgálat során kiderüljön az elítélt valós helyzete és ehhez való személyes viszonya.²²

Ezeknek az elvárásoknak az új Bv. tv. 46/A–46/H. §-aiban foglalt, a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségéből kizárt életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték kötelező kegyelmi eljárásáról szóló rendelkezések formálisan eleget tesznek, azonban látni fogjuk: az EJEB legújabb ítéletében ennél magasabb mércét, tartalmi megfelelést vár(na) el a magyar jogalkotótól.

Fontos kiemelni, hogy a Kúria a fentiekkel kapcsolatban időközben meghozta a 3/2015. számú Büntető jogegységi határozatát, amely kimondta, hogy a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabásának kialakult ítélkezési gyakorlatától való eltérésre sem a hatályos jogszabályok, sem az EJEB esetjoga, miként az alkotmánybíróági döntés, vagy a Kúria (M. László ügyében született) felülvizsgálati határozata²³ sem adnak okot.

Az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt feltételes szabadságra bocsátásból kizárását nemzetközi szerződés nem tiltja. A jogintézmény az alkotmányos jogrend része.²⁴ Mindezek alapján a szigorú nemzetközi mérce ellenére – az EJEB ítéletében kifejtetteknek megfelelő – ténylegesen életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabására az eddigi gyakorlatnak megfelelően a jövőben is lehetőség van.

Sőt, a Kúria jogegységi határozatában a feltételes szabadságra bocsátás kötelező kizárásának alkalmazása kérdésében is állás foglalt: az erőszakos többszörös visszaeső esetében a 44. § (2) a) pont és a 90. § (2) együttesen alkalmazandó, vagyis az elkövetőt kötelezően ki kell zárni a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségéből.

IV. A strasbourgi bíróság legújabb döntése

Érdemes talán bevezetőként feleleveníteni, hogy a Magyar ügyben az EJEB azzal állapította meg a 3. cikk megsértését, hogy a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés de iure és

22 TóTH Mihály: *Életfogytig tartó szabadságvesztés és a remény joga újabb emberi jogi döntésekben*. Jogtudományi Közlöny, 2012. 6., 268–272.

23 Kúria Bfv. II. 1812/2014/7. számú, 2015. június 11-én kihirdetett felülvizsgálati határozata

24 Lásd erről bővebben: <http://www.lb.hu/hu/joghat/32015-szamu-bje-hatarozat>.

de facto is csökkenthetetlen volt és ezért a 3. cikk rendelkezéseivel nem volt összeegyeztethető. A jogalkotó erre reflektálva vezette be a Bv. tv. már hivatkozott 46/A-46/H. §-aiban foglalt, az életfogytig tartó szabadságvesztés büntetésének automatikus felülvizsgálatát eredményező, így a csökkenthetőséget formálisan biztosító rendelkezéseket. A szabályozás tartalmi vizsgálatát azonban az EJEB az idén október 4. napján kihirdetett döntésével végezte el.

Az eljárás a 37871/14. és 73986/14. számú kérelmek alapján indult, amelyeket T. P.²⁵ és A. T.²⁶ nyújtottak be Magyarországgal szemben, azon álláspontjukra hivatkozva, hogy életfogytig tartó szabadságvesztés büntetésük – a Bv. tv. új szabályozása ellenére – de iure és de facto sem csökkenthető, így az Egyezmény 3. cikkében foglalt kínzás tilalmába ütközik.

Érvelésük lényegét egyfelől az képezte, hogy az EJEB a Magyar ügyben már rögzítette: az államnak biztosítania kell a felülvizsgálati eljárásban, hogy a meghozott döntés tartalmazza az engedélyezés vagy elutasítás pontos indokait. Ennek előfeltételét képezi, hogy az elítélt számára ésszerűen átlátható legyen az a követelményrendszer, amely szerint kegyelemben részesülhet.

Ezen felül hivatkoztak az EJEB esetjogából a Vinter és társai kontra Egyesült Királyság ügyre²⁷ is, ahol a strasbourgi bíróság olyan ajánlást fogadott el, amely szerint az életfogytig tartó szabadságvesztés büntetéseket legfeljebb 25 év elteltével felül kell vizsgálni, ezzel biztosítva a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét.

A magyar kormány a fenti érveléssel szemben arra hivatkozott, hogy a Bv. tv. új szabályozása maradéktalanul megfelel az EJEB által felállított kritériumnak, és teljeskörűen – mind

25 A Nógrád Megyei Bíróság 2006. november 22. napján különös kegyetlenséggel elkövetett emberölés és löfegyverrel való visszaélés büntette miatt ítélte életfogytig tartó szabadságvesztésre, a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségének kizárásával. A Fővárosi Ítéltábla az elsőfokú döntést érdemben helyben hagyta, azal a kiegészítéssel, hogy a vádlott a bűncselekményt aljas szándékból követte el, mivel a sértettet különösen kegyetlen módon ölte meg annak érdekében, hogy megakadályozza őt abban, hogy az elrablásának kísérletét és megkéselését jelentse, az emberöléssel tehát egy megelőző bűncselekményt kívánt leplezni. A Legfelsőbb Bíróság a felülvizsgálat iránti kérelmet 2008. február 14. napján, a köztársasági elnök az elsőrendű kérelmező kegyelem iránti kérvényét 2013. november 5. napján utasította el.

26 A Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bíróság 2010. május 14-én két emberen elkövetett emberölés és löfegyverrel való visszaélés büntette miatt ítélte életfogytig tartó szabadságvesztésre a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségének kizárásával. A Debreceni Ítéltábla az elsőfokú ítéletet 2010. november 9. napján helyben hagyta, míg a Legfelsőbb Bíróság a felülvizsgálat iránti kérelmet 2011. szeptember 13. napján utasította el. A köztársasági elnök a kérelmező kegyelem iránti kérvényét 2014. október 23. napján szintén elutasította.

27 66.069/09, 130/10 és 3.896/10., 2013. július 9.

de iure, mind de facto – biztosítja az életfogytig tartó szabadságvesztés csökkentésének lehetőségét. A kormány hangsúlyozta, hogy a Törköly Tibor kontra Magyarország ügyben²⁸ az EJEB maga is rögzítette: az életfogytig tartó szabadságvesztés intézményének alkalmazása önmagában nem kifogásolható, sőt a büntető igazságszolgáltatás, a büntetés kiszabása a részes államok saját mérlegelési jogkörébe tartozik; ez alapján az EJEB nem jogosult meghatározni a felülvizsgálati eljárás formáját, így annak határidejét sem.

Ezen felül a kormány hangsúlyozta, hogy a 40 éves határidőt a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabására lehetőséget adó bűncselekmények körülményeire és a szabadságvesztés megtorlási fázisának figyelembevételével határozták meg.

Jogpolitikai érvként a kormány hivatkozott arra is, hogy a jelenlegi szabályozás azon elítélteknél, akik életfogytig tartó szabadságvesztésüket töltik, de a feltételes szabadságra bocsátásuk lehetőségét nem zárták ki, a kedvezményre való lehetőséget csak akkor biztosítja, ha a büntetésükből 25-40 évet letöltöttek. Erre való tekintettel, amennyiben negyven évnél rövidebb idő elteltével is megkezdődhetne a kötelező kegyelmi eljárás, paradox módon előnybe kerülnének azok az elítéltek, akik esetében a feltételes szabadságra bocsátás kizárták.

A kérelmezők által hangsúlyozott Vinter és társai ügyben megfogalmazott ajánlással kapcsolatban a magyar kormány kiemelte, hogy az nem tekinthető kötelező és általánosan elfogadott standardnak. Végezetül a kormány felhívta arra is a figyelmet, hogy az elítéltek az általános kegyelmi eljárás keretein belül a 40 éves határidő lejártát megelőzően is kérelmezhetnek kegyelmet.

A bíróság alapvetésként rögzítette, hogy a Murray ügy²⁹ szerint az életfogytig tartó szabadságvesztésnek de facto és de iure is csökkenthetőnek kell lennie, vagyis az államnak az intézményes felülvizsgálat lehetőségét mindenképpen biztosítania kell. Ezzel összhangban azonban önmagában az életfogytig tartó szabadságvesztés büntetésének kiszabása nem ütközik sem az Egyezmény 3., sem egyéb cikkébe: amennyiben a büntetés ténylegesen csökkenthető, úgy nem merülhet fel az Egyezmény 3. cikkének megsértése.

Ezzel szemben a büntetés tényleges csökkenthetősége csak abban az esetben biztosított, ha a Vinter ügyben meghatározott 25 éves határidőhöz közelít a felülvizsgálati eljárás határideje (nem elképzelhetetlen az eltérés a bűncselekmény körülményeire és a szabályozás

28 4.413/06., 2011. április 5.

29 Murray kontra Hollandia, 10.511/10, 2013. december 10., különösen 58–59. §

sajátosságaira figyelemmel, ahogyan azt a Bodein ügy³⁰ is mutatja, ahol a felülvizsgáltra 30 éves határidőt is elfogadhatónak tartott a bíróság).

A bíróság elfogadta a magyar kormány azon érvelését, hogy az államok mérlegelési jogkörébe tartozik a büntető igazságszolgáltatás területe, így a büntetés kiszabása is.

Álláspontom szerint azonban kiemelkedően fontos megállapítást tett a strasbourgi fórum, amikor kifejtette, hogy ez azonban nem lehet korlátlan. Ez alapján vont le azt a következtetést a bíróság, hogy egy indokolatlanul elhúzódó felülvizsgálati várakozási időszak túlmutat az állam mérlegelési jogkörén, bármennyire is széles legyen az állam mozgástere.

A jelenlegi, eltúlzott 40 éves határidő az EJEB szerint már önmagában megalapozza annak megállapítását, hogy a hatályos szabályozás nem biztosít tényleges lehetőséget az életfogytig tartó szabadságvesztés csökkenthetőségére.

Ezen felül hiába határozza meg a Bv. tv. 46/C. §-a a Kegyelmi Bizottság számára, hogy milyen objektív indokokat kell figyelembe vennie és értékelnie indokolt álláspontja kialakításakor, ha az semmilyen módon sem köti az érdemi döntést meghozó köztársasági elnököt (akinek egyébként indokolási kötelezettsége sincs, ahogyan a döntés meghozatala tekintetében határidő sem köti).

Mindezek alapján a bíróság – az eltúlzott várakozási időre és a tényleges eljárási biztosítékok hiányára figyelemmel – megállapította, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztés csökkenthetősége ténylegesen nem biztosított, az általános kegyelmi eljárás önmagában pedig nem elégíti ki ezt az elvárást. A bíróság álláspontja tehát az, hogy a jelenlegi magyar szabályozás sérti az Egyezmény 3. cikkét.

Fontos kiemelni, hogy az IM közleményt³¹ adott ki a döntéssel kapcsolatban, amelyben hangsúlyozták: a tárca szakmailag aggályosnak és az EJEB eltérő esetjogára (ld. Bodein ügy) tekintettel inkonzekvensnek tartja a strasbourgi fórum érvelését. Trócsányi miniszter úr ennek megfelelően elmondta³², hogy a döntéssel szemben fontolóra veszik a nagykamara általi revízió kezdeményezését (erre az ítélet kihirdetését követő 3 hónapon belül van lehetőség).

30 40014/10., dátum

31 <http://www.kormany.hu/hu/igazsagugyi-miniszterium/hirek/aggalyos-a-tenyleges-életfogytig-tartó-szabadságvesztéssel-kapcsolatos-ítelet> (2016. 11. 15.)

32 http://inforadio.hu/arena/2016/10/17/vendegunk_trocsanyi_laszlo_igazsagugyi_miniszter/ (2016. 10. 17.); <http://jogaszvilag.hu/rovatok/napi/trocsanyi-a-kegyelmezési-eljárás-korrekt> (2016. 11. 15.)

Összegzésként, álláspontom szerint, egyelőre csak annyi szögezhető le – különös tekintettel a strasbourgi fórum azon megállapítására, hogy az államok mérlegelési jogköre a büntető igazságszolgáltatás területén is releváns mértékben korlátozható lenne –, hogy az életfogytig tartó jogértelmezési, illetve jogpolitikai vita ismételten kiújulni látszik.

V. De lege ferenda javaslatok

A Btk. 81. §-ának (4) bekezdése 2015. július 1-jei hatállyal új tartalmat kapott. E rendelkezés szerint, amennyiben a bűnhalmazatban álló bűncselekmények közül bármelyikre a különös, a többszörös vagy az erőszakos többszörös visszaesőkre vonatkozó vagy a bűnszervezetben történő elkövetésre irányadó törvényi feltételek fennállnak, a bűnhalmazatban lévő bűncselekmény büntetési tételét az említett elkövetői körrel kapcsolatos rendelkezések – 89. § (1) bekezdés – alapján kell megállapítani.³³

A Btk. 90. § (2) bekezdése szintén módosításon esett át. Az erőszakos többszörös visszaeső tekintetében a Btk. immár úgy fogalmaz, hogy az erőszakos többszörös visszaesőkenti minősítést megalapozó bűncselekmény büntetési tételének felső határa szabadságvesztés esetén a kétszeresére emelkedik. Az említett rendelkezéseket kell szem előtt tartani a halmazati büntetéssel kapcsolatos törvényi előírások alkalmazása során.

A módosítás ezzel egyértelművé teszi, hogy az erőszakos többszörös visszaesővel szemben az életfogytig tartó szabadságvesztést bűnhalmazat esetén csak akkor lehet – de akkor kötelező – kiszabni, ha a bűncselekmény büntetési tételének felső határa a húsz évet nem a halmazati büntetés kiszabására vonatkozó szabályok, hanem kizárólag az erőszakos többszörös visszaesésre tekintettel, a Btk. 90. § (2) bekezdése alapján haladná meg.³⁴

Az alkalmazási sorrendre vonatkozóan a joggyakorlatban eltérő, olykor egymással ellentétes jogértelmezések születtek, azonban a jelenlegi szabályozás így feloldja az erőszakos többszörös visszaeső kapcsán, továbbá az életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabását előíró szabályok és a halmazati büntetés viszonyának elemzése során felmerülő jogértelmezési ellentmondásokat.³⁵

A halmazati büntetés szabályainak általános módosítása és az alkalmazási sorrend meg-

33 BELOVICS Ervin – NAGY Ferenc – TÓTH Mihály: *Büntetőjog I. Általános Rész.* HVG-ORAC, Budapest, 2015., 475.

34 ELEK Balázs: *A büntetés kiszabása.* Új Btk. kommentár – Frissítés az első kiadáshoz. (szerk.: Polt Péter), Nemzeti Közszeresztési és Tankönyvkiadó, Budapest, 2014. 134.

35 *Kommentár a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvényhez.* <http://uj.jogtar.hu/>, Wolters Kluwer

határozása a különös, a többszörös, az erőszakos többszörös visszaesőkre és a bünszervezetben történő elkövetésre vonatkozó rendelkezések (Btk. 89–91. §) esetében feleslegessé teszi a halmazati büntetésre történő külön hivatkozásokat, ezért azok hatályon kívül helyezése szükséges.

Mivel a különös, a többszörös, az erőszakos többszörös visszaesőkre és a bünszervezetben történő elkövetésre vonatkozó rendelkezések a Btk. Különös Részében meghatározott büntetési tétel felső határának emelését írják elő, feleslegesek a tárgyalásról lemondás azon szabályaira vonatkozó hivatkozások is, amelyek a büntetési tétel felső határát nem érintik.

Zárásgondolatként azt a kérdést lehet feltenni, hogy a 90. § (2) bekezdése kiállná-e az Alkotmánybírósági próbát? A válasz valószínűleg igen. A Kúria legalábbis a hivatkozott jogegységi határozatában egyértelműen ekként foglalt állást, és az EJEB hivatkozott döntései sem az életfogytig tartó szabadságvesztés kötelező alkalmazását kifogásolják.

Fontos volna azonban álláspontom szerint, hogy valóban megadjuk a bírói mérlegelés lehetőségét, ahogy egyébként a szlovák példa mutatja. A szlovák szabályozást a bevezetését követően háromszor módosították; van benne olyan rendelkezés, amely egyfajta szubjektív mérlegelést ad a bíró kezébe és teszi alkalmazhatóvá a három csapás intézményét. Talán megfontolandó lenne egy ilyen mérlegelési lehetőség beállítása a magyar szabályozásban is.

Másrészt, látható: az EJEB szerint nem elég az, hogy a Btk. új szabályai egyértelművé teszik, hogy a három csapáshoz nem kapcsolódik feltétlenül rögtön a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés intézménye. Az EJEB nemtetszésével kell számolnunk akkor is, ha a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés – akár „csak” a kapcsolódó kötelező felülvizsgálati eljárás – szabályozása nem felel meg maradéktalanul az Egyezmény előírásainak.

A strasbourgi fórum legújabb döntése rámutat a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztéssel kapcsolatban a kötelező felülvizsgálati eljárás hatályos szabályozása – legalább a kötelező várakozási idő mértékére kiterjedő – revíziójának szükségességére.

Ezen felül az EJEB-nek az ítéletben foglalt azon álláspontja, amely szerint az államok diszkrecionális jogköre akár a büntetés kiszabása területén is jelentősen korlátozható lenne az Egyezmény alapján, felveti az EJEB jogköreinek és az általa alkalmazható jogalkotási kényszernek az esetjog által történő, esetlegesen parttalan kiterjesztését.

Mindezzel, úgy gondolom, pusztán a három csapás, illetve az életfogytig tartó szabadságvesztés intézményeinek alkalmazása által önmagában nem sérül a büntetőpolitika, azonban a vélelmezett társadalmi igény a szigorú büntetőjogi elbánás iránt kielégül, így ezen intézmények – megfelelően részletezett és körültekintő szabályozás mellett – megfelelnek a jogállami elvárásoknak.

KÖNYVISMERTETŐ

HERKE CSONGOR: AZ OSZTRÁK ÉS A SPANYOL BÜNTETŐELJÁRÁS ALAPINTÉZMÉNYEI

Megjelent Herke Csongor harmadik nemzetközi jogösszehasonlító egyetemi jegyzete.

A német és az angol, valamint az olasz és a francia után most az osztrák és a spanyol büntetőeljárás alapintézményeiről szól a szerző új könyve,¹ mely szerkezetileg tíz fejezetre tagolódik:

- I. Alapvető rendelkezések
- II. A hatóságok
- III. A résztvevők
- IV. A bizonyítékok
- V. A kényszerintézkedések
- VI. A nyomozás
- VII. A közbenső eljárás
- VIII. Az elsőfokú bírósági eljárás
- IX. A perorvoslatok
- X. A sértetti vádképviselés és a különeljárások.

Az osztrák büntetőeljárás három fő szakaszból áll: nyomozás, tárgyalás és perorvoslati eljárás. A könyvben írtak értelmében, Ausztriában „a nyomozás minden ügyben azonosan zajlik.

Ehhez képest a bírósági szak aszerint különbözik, hogy az ügy ülnökbíróság (Schöffengericht), esküdtszék (Geschworenengericht), kerületi bíróság (Bezirksgericht) elé tartozik, vagy a tartományi bíróság egyesbíróként (Landesgericht als Einzelrichter) jár el.

A perorvoslati eljárás attól függően változó, hogy milyen bíróság járt el elsőfokon.”

¹ Herke Csongor három egyetemi jegyzete e-könyv formájában is megjelent. Az osztrák és a spanyol büntetőeljárás alapintézményei: <http://www.herke.hu/tan/16os.pdf>; A francia és az olasz büntetőeljárás alapintézményei: <http://www.herke.hu/tan/13fo.pdf>; A német és az angol büntetőeljárás alapintézményei: <http://www.herke.hu/tan/11na.pdf>

A spanyol büntetőeljárás menetén belül megkülönböztetjük a nyomozást, a közbenső eljárást, a tárgyalást és perorvoslati eljárást.

Ausztriában a vádhatósági feladatokat az osztrák ügyészség látja el, mely három szinten végzi munkáját. Az osztrák bírósághoz igazodóan megkülönböztethetjük a helyi, vagyis a tartományi bíróság mellett működő ügyészséget, a főügyészséget és a legfőbb ügyészséget.

Ezek mellett beszélhetünk még egy speciális ügyészségről, mely Bécsben működik és Központi Ügyészségnek hívják. A gazdasági és korrupciós ügyek üldözésére hozták létre ezt a speciális szervezetet, melynek az osztrák közismert neve a WKStA.

Az ügyészi szervezet Ausztriában is hierarchikus felépítésű. Az utóbb említett WKStA a bécsi főügyészség alá tartozik.

Hazánkhoz képest alapvető különbség, hogy Ausztriában a legfőbb ügyészt az igazságügyi miniszter alá rendelik. A miniszter minden ügyész felett utasítási és felügyeleti jogot gyakorol.

Mielőtt a spanyol ügyészi szervezet ismertetésére kerülne sor, itt kell megjegyeznem, hogy a történelem folyamán Európa különböző jogrendszereiben az ügyészségnek alapvetően két fő változata jött létre: a szervezet jogkörének megfelelően az ügyészség „prosszekutor”, illetve „prokuratura” típusa.

Az előbbi az állami szervek rendszerében elfoglalt helyét tekintve a végrehajtó hatalomnak alárendelt szervezatként működik, az utóbbi pedig ettől függetlenül, a népszuverenitást megtestesítő intézmények (pl. a parlament vagy az uralkodó) felügyelete alatt van.

A magyar ügyészség is ilyen típusú, az előbb említettre példa pedig éppen az osztrák ügyészség.

A spanyol ügyészségre kitérve, Herke Csongor jegyzete értelmében az ügyész szerepe és „alkotmányos funkciója, hogy támogassa az igazságszolgáltatást, az állampolgárok jogait és a jog által védett közérdeket, és pedig hivatalból vagy kérelemre egyaránt. Egy másik alapvető funkciója a bíróságok függetlenségének és a társadalmi érdekeknek a megvédése.

Az ügyészség eredeti funkciója az volt, hogy kiváltsa az egyes állampolgárok közvetlen fellépését a bűncselekmények miatt. Lényegében tehát a bűncselekmények állami üldözéséhez fűződő monopólium megtestesítője az ügyészség”. És ehhez hozzátehetnénk azt is, hogy akárcsak Európa más államaiban.

A spanyol ügyészség tehát csakúgy, mint a magyar, „alkotmányosan kiemelkedő szerv, önálló jogi személyiséggel” rendelkezik és „funkcionális autonómiát élvez az igazságszolgáltatási rendszerben. Feladatkörét saját szervein keresztül gyakorolja, összhangban az egységes fellépéssel és a hierarchikus függéssel, és minden esetben a törvényesség és a pártatlanság elvének figyelembevételével.”

Spanyolországban csakúgy, mint Magyarországon, a legfőbb ügyész áll a szervezet élén, ez különbség az osztrákhöz képest, ahol azt láttuk, hogy a legfőbb ügyész fölött áll az igazságügyi miniszter.

Spanyolországban és hazánkban tehát a legfőbb ügyész az ügyészség vezetője, és ő képviseli az ügyészséget Spanyolországban és Magyarországon is.

Herke Csongor szerint a spanyol legfőbb ügyész „felel a szükséges határozatokért és utasításokért, emellett az ügyészség belső működéséért és ellenőrzéséért.”

Az ügyészség Spanyolországban is három szinten jelenik meg, csakúgy, mint Ausztriában:

- a Legfelsőbb Bíróság mellett,
- az autonóm közösségi bíróságok mellett, és
- a tartományi bíróságok mellett.

Ugyanakkor a nemzeti bíróság mellett is működik speciális ügyészség.

„A spanyol ügyészek köztisztviselők, akiket megfelelő jogi doktori végzettséggel rendelkező jogászok közül választanak ki. Szervezetileg függőségben állnak az állami ügyészségtől és a megfelelő, felsőbb bíróságok előtt működő ügyészi szervektől is.”

Herke Csongor tehát könyvében két különböző típusú ügyészséget mutat be. Az osztrák ügyészi szervezet nem független, a végrehajtó hatalomnak alárendelten végzi a feladatát, és az ügyészség élén nem a legfőbb ügyész áll, hanem az igazságügyi miniszter.

Spanyolországban viszont független az ügyészség, és a legfőbb ügyész vezeti az egész szervezetet. Ez utóbbi típusú ügyészség felel meg jelenleg a leginkább a társadalom elvárásainak, mely egyre inkább azt kívánja az igazságszolgáltatásban közreműködő szervektől, így az ügyészségtől is, hogy pártatlan legyen.

Európa legtöbb országában ma már törekednek a független ügyészi szervezet megvalósítására. Delmas-Marty szerint is megfigyelhető egy olyan tendencia, amely célul tűzte ki a végrehajtó hatalommal szembeni függetlenséget. Ennek több módja érhető tetten.

„Vagy teljes mértékben szentesítették az ügyészség függetlenségét, mint Olaszországban, ahol a magisztratura alkotmányos helyzetének és a büntetőeljárás törvényességének (...) ötvözése a végrehajtó hatalom és az ügyészség közötti minden intézményes kapcsolat kizárását eredményezte, még az országos büntetőpolitika meghatározásában is”, vagy bár megtartották a függőséget, de azt bizonyos ellenjogosítványok beiktatásával korlátozzák, mint például Németországban és Franciaországban.

Utóbbiban például „a magánfélként való fellépéssel, amely közvád emelést eredményez, még akkor is, ha az ügyészség nem él közvádloi jogosítványával, vagy a maguktól létrejött ellenjogosítványokkal, maguknak a magisztrátusoknak bizonyos közvetítői kezdeményezésével, vagy egyfajta olyan tendenciával, hogy a kormány hierarchikus hatalmát törvényhozási úton szorítsák keretek közé.”² Az angoloknál pedig szintén jelentős szerepe maradt az önálló magánvádnak.

A rendkívüli perorvoslatok Ausztriában az alábbiak:

- a perújítás,
- a rendkívüli perújítás,
- az eljárás újraindítása,
- az eredeti állapotba való visszahelyezés,
- a büntetés és a napi tételek újbóli meghatározása,
- az ellenvetés a terhelt távollétében való döntés miatt és
- a semmisségi panasz a törvény betartására.

A perújításnak a terhelt javára akkor van helye, ha olyan új tények vagy bizonyítékok merültek fel, amelyek alapján a terheltet fel kell menteni vagy enyhébb büntetőtörvényt kell vele szemben alkalmazni.

A terhelt terhére akkor lehet perújítással élni, ha a terheltet az új tények vagy bizonyítékok alapján el kellene ítélni, és az alapügyben felmentették, vele szemben az eljárást megszüntették, az eljárást diverzióra utalták vagy vele szemben lényegesen súlyosabb büntetőtörvényt kell alkalmazni.

A perújítást a terhelt javára maga a terhelt, egyes hozzátartozói és az ügyész indítványozhatja, míg terhére az ügyész és egyes esetekben a magánvádló.

² DELMAS-MARTY, M.: *Az ügyészség fejlődése és a büntetőeljárás vezérelvei az európai demokráciákban*. Magyar Jog 1998/6. 363–364.

A perújítási indítványról rendszerint az a bíróság dönt, amely az ügyben első fokon eljár, többnyire 3 hivatásos bíróból álló tanácsban. A döntés általában az iratok alapján születik meg, de a bíróság szükség esetén tárgyaláson is vehet fel bizonyítást annak eldöntésére, hogy fennáll-e perújítási ok. A bíróság a perújítási indítványról végzésben dönt.

Ha a perújítást elrendelik, a büntetés végrehajtását fel kell függeszteni. Ilyenkor a szabadságvesztését töltő terhelt előzetes letartóztatása elrendelhető és az ügy nyomozati szakba kerül vissza.

Az új tárgyalásból ki van zárva az a bíró, aki a perújítást elrendelte. Ha a perújítást a terhelt javára rendelték el, az új eljárásban érvényesül a súlyosítási tilalom.

A rendkívüli perújítás során az OGH a büntető ítéletet a terhet javára megváltoztathatja, ha az aktákból alaposan feltehető, hogy a terhelt büntetőjogi felelősségének megállapítása jogellenesen történt.

Az eljárásra hivatalból, a semmisségi panaszról való döntés során vagy a legfőbb ügyész indítványára kerül sor, és csak akkor, ha az ítélet más jogorvoslattal nem támadható meg vagy az nem volt eredményes.

Ha az Emberi Jogok Európai Bírósága megállapítja, hogy az ítélet sérti az Emberi Jogok Európai Egyezményét, a legfőbb ügyész vagy az elítélt indítványozhatja az eljárás újraindítását az OGH-nál. Az OGH az indítványnak helyt ad, ha a hiba a terhelt terhére kihatással volt. Az indítvány határidő nélkül előterjeszthető.

Herke utal a könyvében két szerzőre: Bertelre és Venierre, akik szerint az indítvány akkor is előterjeszthető, ha még nem döntött az EJEB, de az indítványozó az EJEE bármilyen megsértését valószínűsíti. Ezekben az esetekben azonban az indítvány előterjesztésének 6 hónapos határideje van, és az igényt vagy a tárgyaláson, vagy a perorvoslati eljárásban érvényesíteni kell.

Erre a kiterjesztett újraindítási lehetőségre nincs mód, ha a bíróság észlelte az EJEE sérelmét, és éppen erre tekintettel alkalmazott enyhébb szankciót.

Az eredeti állapotba való visszahelyezésre kerülhet sor, ha valaki vádlóként, magánfélként, terheltként, lefoglalás elszenvedőjeként jogorvoslati határidőt mulaszt anélkül, hogy akár őt magát, akár védőjét (képviselőjét) e tekintetben súlyos gondatlanság terhelne.

Az indítványt a mulasztás észlelésétől számított 14 napon belül lehet előterjeszteni, és egyúttal pótolni kell az elmulasztott eljárási cselekményt is, például be kell nyújtani a felbbezést.

Az indítványt rendszerint a perorvoslati bíróság bírálja el, és az ő határozata már perorvoslattal nem támadható meg.

A terhelt javára sor kerülhet a büntetés vagy a pénzbüntetés napi tételeinek újbóli meghatározására. Ehhez olyan új tényre vagy bizonyítékra kell utalni, amit az alapügyben nem értékeltek. Ilyen új körülmény lehet például, ha a terhelt időközben megtérítette a sértett teljes kárát, jóvátételt adott, de az is, ha a jövedelmi viszonyaiban olyan jelentős változás következett be, ami alapján pl. a jogerősen kiszabott büntetés eltúlzott mértékűnek tekinthető.

Az eljárás során enyhébb szabadságvesztés szabható ki, szabadságvesztés helyett a bíróság pénzbüntetést állapíthat meg, illetőleg a pénzbüntetés mértékén is változtathat.

A kérdésben az alapügyben eljáró elsőfokú bíróság jár el, akár külön indítvány nélkül is.

Mivel a terhelt távollétében csak egyesbíró vagy a BG előtt dönthetnek, ezért ez a rendkívüli perorvoslat az ülnök vagy esküdtbíróság ítélete ellen nem érvényesíthető. Akkor terjeszthető elő ilyen ellenvetés, ha a tárgyalást vagy annak egy részét a terhelt önhibáján kívüli mulasztása miatt a távollétében tartották meg. Ilyen lehet például, ha a terhelt betegsége miatt nem jelenik meg, vagy mindenkor ilyennek kell tekinteni, ha nem idézték szabályszerűen a tárgyalásra.

A terheltnek az ellenvetést a távollétében hozott ítélet kézbesítésétől számított 14 napon belül elő kell terjesztenie az elsőfokú bíróságnál. Az ellenvetésről egyesbíró esetén az OLG vagy az OGH, a BG döntésénél pedig maga a BG dönt.

A döntés ellen az LG-hez lehet panasszal fordulni. Ha az ellenvetésnek helyt adnak, akkor az ügyet újra kell tárgyalni. Ebben az új eljárásban is érvényesül a súlyosítási tilalom.

A törvény betartására vonatkozó semmisségi panaszt csak a legfőbb ügyész terjesztheti elő, és pedig a büntetőbíróság mindenfajta döntése ellen. Nemcsak az ügydöntő határozatok, hanem például a bizonyítási indítványokkal kapcsolatos határozatok miatt is. Ugyanakkor nem terjeszthető elő a mérlegelési döntésekkel összefüggésben.

A törvény betartására előterjesztett semmisségi panaszról az OGH tárgyaláson dönt. Ha az indítványnak helyt ad, akkor ezt megállapítja, de annak az adott ügyben érdemi kihatása csak a terhelt javára lehet. Ennek keretében vagy maga hozhat érdemi döntést, például a szabadságvesztés végrehajtását felfüggeszti, vagy a megtámadott határozatot hatályon kívül helyezi, és a bíróságot új eljárásra utasítja.

A rendkívüli perorvoslatok Spanyolországban az alábbiak lehetnek:

- az ítélet megsemmisítése,
- a büntető felülvizsgálat,
- az alkotmányjogi panasz.

Az ítélet megsemmisítése: Spanyolországban a védelem alkotmányos és nemzetközi szerződésekben is rögzített alapvető jogai közé tartozik az, hogy a terheltnek joga van a tárgyaláson jelen lenni.

Ennek megfelelően Spanyolországban is az a fő szabály, hogy a terhelt jelen van a tárgyaláson. Ha valamilyen okból mégis a távollétében kerül sor a jogerős határozat meghozatalára, akkor a fellebbezésnél rögzített időtartamon belül és eljárási szabályok mellett joga van kérni az ítélet megsemmisítését.

Az eljárás eredményeképpen az ügyet annak a bíróságnak kell újratárgyalnia, amely a jogerős ítéletet hozta.

A büntető felülvizsgálat: ezzel a perorvoslattal lényegében ugyanazok élhetnek, mint a kasszáció iránti fellebbezéssel, de azzal a különbséggel, hogy csak a terhelt javára terjeszthető elő. A büntető felülvizsgálatnak a spanyol Be. szerint négy esetben van helye:

- a kétszeri eljárás tilalmának megszegése: vagy ugyanazon személyt ítélik el többször ugyanazon bűncselekmény miatt, vagy ugyanazon bűncselekmény miatt több személyt ítélik el, holott azt csak egy személy követhette el;
- a befejezett emberölés esetén, ha a sértettéről utóbb kiderül, hogy nem halt meg;
- az igazságtalan (bűncselekményen alapuló) ítélet: az ítélet olyan iraton, vallomáson stb. alapszik, amelyről később kiderül, hogy hamis;
- olyan új tények vagy bizonyítékok kerülnek elő, amelyek valószínűsítik a terhelt ártatlanságát (ez a leggyakoribb ok).

Az eljárásnak két fő szakasza van. Az első az ún. iudicium rescindens, amikor dönthetnek a korábbi eljárás hatályon kívül helyezéséről. Ha így döntöttek, akkor kerülhet sor a második szakaszra (iudicium rescisorium), amelynek során újratárgyalják az ügyet.

Alkotmányjogi panasz: ha a rendes bírósági határozat elleni összes jogorvoslati lehetőséget kimerítették, a spanyol Alkotmányban biztosított alapvető jog, hogy az Alkotmánybírósághoz lehet fordulni enyhítés vagy felmentés érdekében.

Ehhez nemcsak közvetlenül az érintetteknek van joguk, hanem mindenkinek, akinek ehhez törvényes érdeke fűződik. Például az ombudsman és a legfőbb ügyész is élhet ezzel.

Ez semmiképpen sem tekinthető egy harmadik foknak, mivel itt nem az ügy érdemi megítélése kerül fókuszba, hanem az, hogy a terheltnek az eljárás során megsértették-e az alkotmányos jogait.

Az eljárás egyszerűen zajlik. A kérelemben három dolgot kell megjelölni: milyen tényeken alapul a jogorvoslat, milyen alkotmányos jogot sértett az eljárás, és tartalmaznia kell a kérelemnek azt is, hogy enyhítésre irányul.

*Kiss Anna*³

³ Kiss Anna PhD, tudományos főmunkatárs, OKRI

VÁLOGATÁS A SZAKIRODALOMBÓL¹

Büntetőjog, büntetőeljárási jog, kriminológia

Balogh Ágnes – Tóth Mihály (szerk.): *Magyar büntetőjog: Általános rész.* Osiris, Budapest, 2015.

Barabás A. Tünde – Belovics Ervin (szerk.): *Sapiens in Sapiaentia: Ünnepi kötet Vókó György 70. születésnapja alkalmából.* Országos Kriminológiai Intézet – Pázmány Press, Budapest, 2016.

Belovics Ervin – Molnár Gábor Miklós – Sinku Pál (Belovics Ervin szerk.): *Büntetőjog II. Különös rész. Ötödik, hatályosított kiadás* HVG ORAC, Budapest, 2016.

Borbíró Andrea – Gönczöl Katalin – Kerecsi Klára – Lévy Miklós (szerk.): *Kriminológia.* Wolters Kluwer, Budapest, 2016.

Szekeres Diána: *Jogi segítségnyújtás – közvetítés – áldozatpolitika.* HVG ORAC, Budapest, 2016.

Takács Judit – P. Tóth Tamás (szerk.): *Kisebbség, többség, többszörösség: kisebbségi – többségi viszonyok a magyar társadalomban.* MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Szociológiai Intézet, Budapest, 2016.

Polgári jog, polgári eljárásjog

Berke Barna – Nemessányi Zoltán (szerk.): *Az új nemzetközi magánjogi törvény alapjai: Kodifikációs előtanulmányok.* HVG ORAC, Budapest, 2016.

Juhász László: *A magyar fizetéseptelenségi jog kézikönyve I–II.* (6. hatályosított kiadás) HVG ORAC, Budapest, 2016.

¹ Összeállította: Jónás Irén könyvtáros, Országos Kriminológiai Intézet.

Juhász László: *A magyar magáncsőd kézikönyve.*
HVG ORAC, Budapest, 2016.

dr. Kormos Erzsébet – dr. Nagy Adrienn – dr. Nagy Andrea – dr. Wopera Zsuzsa:
*Kommentár a polgári perrendtartáshoz – Kommentár a polgári perrendtartásról szóló
1952. évi III. törvényhez.* Wolters Kluwer, Budapest, 2016.

Leszkoven László: *Szerződésszegés a polgári jogban.*
Wolters Kluwer, Budapest, 2016.

Sárközy Tamás: *Magyar sportjog – Az új Polgári Törvénykönyv után.*
HVG ORAC, Budapest, 2015.

Varga István – Éless Tamás (szerk.): *Szakértői javaslat az új polgári perrendtartás
kódifikációjára.* HVG ORAC, Budapest, 2016.

Közigazgatási jog, pénzügyi jog, munkajog

Bodzási Balázs (szerk.): *Tanulmányok a gazdasági jog, a pénzügyek és a számvitel köréből.*
HVG ORAC, Budapest, 2016.

Arany-Tóth Mariann: *Személyes adatok kezelése a munkaviszonyban.* Munkajogi
kiskönyvtár 9. Wolters Kluwer, Budapest, 2016.

Patay Géza (szerk.): *A közbeszerzés joga – A közbeszerzésekről szóló 2015. évi
CXLI. törvény alapján.* HVG ORAC, Budapest, 2016.

Tátrai Tünde: *A közbeszerzési törvény 2011–2015. Jogszabálytükör.*
Wolters Kluwer, Budapest, 2016.

